

UNIVERSITETET FOR MILJØ- OG BIOVITENSKAP

Byrom ved sjøkanten

- en analyse av bruken og vannets rolle i sentrale
byrom ved sjøen

Marius Trosterud Holmen

Masteroppgave i landskapsarkitektur

UMB, Ås 2011

Forord

Masteroppgaven er den avsluttende delen av et fem års langt studie ved Universitetet for miljø- og biovitenskap på Ås. Å arbeide med masteroppgaven har vært tidkrevende, men likevel veldig spennende og lærerikt. Uventede hendelser har skjedd underveis, og noe har tatt litt lenger tid enn man har forestilt seg på forhånd. Men man får erfaring mens man jobber, og etter hvert får man en god flyt i arbeidet.

Byrom ved sjøkanten er et aktuelt tema i dag, med nye prosjekter og utvikling ved sjøen i flere norske byer. I denne oppgaven har jeg tatt for meg bruken av slike byrom, og sett på i hvilken grad vannet har betydning for byrommets bruk og brukere. Hovedfokuset har vært på Oslo og dels Drammen. Jeg kommer selv fra Oslo og har bodd her hele livet, med unntak av studieårene på Ås. Jeg har alltid vært interessert i byer og utvikling, og i det siste har jeg vært spesielt opptatt av områder ved sjøen. Fra jeg var liten har jeg hatt en hobby med å tegne byer på store ark og vært glad i å "utvikle" nye områder. Jeg håper denne oppgaven kan bidra til å sette fokus på de sjønære byroms potensial i forhold til bruk og dens attraktive beliggenhet.

Jeg vil takke min veileder Ola Bettum for å ha delt nyttig kunnskap og erfaring, og kommet med gode råd i arbeidet med oppgaven. Til slutt vil jeg også takke personer som har stilt opp til intervjuer eller kommet med gode tips som jeg har hatt bruk for: Stein Kolstø, Jorleif Jørgenvåg, Gunnar Bøyum, Rune Vik, Håvard Strøm, Bernt Greni, Knut Selberg, Einar Strumse, Marius Fiskevoll og Helena Nordh, samt de frivillige som deltok i en spørreundersøkelse.

Ås, 11.05.11

Marius Trosterud Holmen

Sammendrag

Byrom ved sjøen kan være så mangt. En brygge, en stor åpen plass eller en liten idyllisk park, steder der folk samles og utfører aktiviteter. I denne oppgaven blir det fokusert på sjønære rom som ligger sentralt i byene, altså byrom blant tett sentrumsbebyggelse. Her blir det presentert flere typer byrom i form av en park, et tak, et promenade- og bryggestrøk, en stor monumental plass og et nyutviklet område med en blanding av flere typer byrom, alle med en beliggenhet helt inntil sjøen. Målet med denne oppgaven er å se hvordan slike byrom brukes av byens innbyggere og besøkende, og å finne ut om dette er typisk for de sjønære områdene, eller om det samme gjelder for torg, parker og andre plasser inne i bykjernen. Vannet som landskapselement vil bli satt i fokus. Det blir undersøkt om vannet har noen betydning for byrommets brukere, og om det direkte påvirker eller er en del av bruken i området.

Opgaven består av 4 deler; en innledningsdel, en teoridel, en casestudiedel, og del med drøfting og konklusjon. Teorien er basert på en litteraturstudie, mens casestudien består av undersøkelser av de utvalgte områdene ved sjøen i henholdsvis Oslo og Drammen. Ved hjelp av intervjuer, spørreundersøkelser og observasjoner blir områdene studert med tanke på oppgavens mål og problemstilling.

Opgaven forteller om den historiske utviklingen ved sjøen i de aktuelle byene, i tillegg til å presentere noen nye prosjekter utenfor caseområdene. Oppgaven vil også gi svar på hvorfor mennesker blir så fascinert og tiltrukket av vann, og hvordan vi velger å bruke det i byromssammenheng. Bruken og viktigheten av byrommenes innhold blir analysert og senere drøftet.

Abstract

Urban spaces by the sea can mean a lot. A pier, a large open square or a small idyllic park, places where people gather and perform activities. In this paper the focus will be on urban spaces by the sea, located in the central parts of the city, spaces among the dense urban structures. There will be presented several kinds of urban spaces, in the shape of a park, a roof, a promenade and pier area, a large monumental square and a newly developed area with a mixture of several types of urban spaces, all located next to the sea. The aim of this study is to see how such spaces are used by the city's inhabitants and visitors, and to find out if this is typical of the waterfront areas, or whether the same applies to squares, parks and other places in the city center. The water as a landscape element will be put into focus. It is checked whether the water has any effect on the users of the urban spaces, and whether it directly affects or is part of the use of the area.

The master thesis consists of 4 parts: an introduction part, a theory part, a case study part, and a part with the discussion and conclusion. The theory is based on a literature study, while the case study consists of analysis of the selected areas by the sea in respectively Oslo and Drammen. Through interviews, surveys and observations, the areas are studied with a view to the thesis' aim and problem for discussion.

The thesis describes the historical development by the sea in the cities, in addition to presenting some new projects outside the case areas. It will also provide answers to why people are so fascinated and attracted to water, and how we choose to use it in the urban context. The use and importance of the content of the urban spaces is analyzed and discussed later.

Innhold

Forord	5
Sammendrag	6
Abstract	7
I – INNLEDNING	11
Bakgrunn for oppgaven	12
Problemstilling	14
Oppgavens oppbygning	15
Metode	16
II – TEORI	19
Vannets historiske betydning	20
Byliv og bybruk, vannets rolle	28
Menneskets forhold til vannet – hvorfor tiltrekkes vi?	31
Andre prosjekter ved sjøkanten	40
III – CASESTUDIE	47
Oppgavens caseområder	48
Resultat av intervjuer	62
Spørreundersøkelser og observasjoner	82
IV – DRØFTING OG KONKLUSJON	95
<i>Kilder</i>	99
<i>Vedlegg 1: Intervjuguider.</i>	103
<i>Vedlegg 2: Spørreundersøkelser.</i>	105

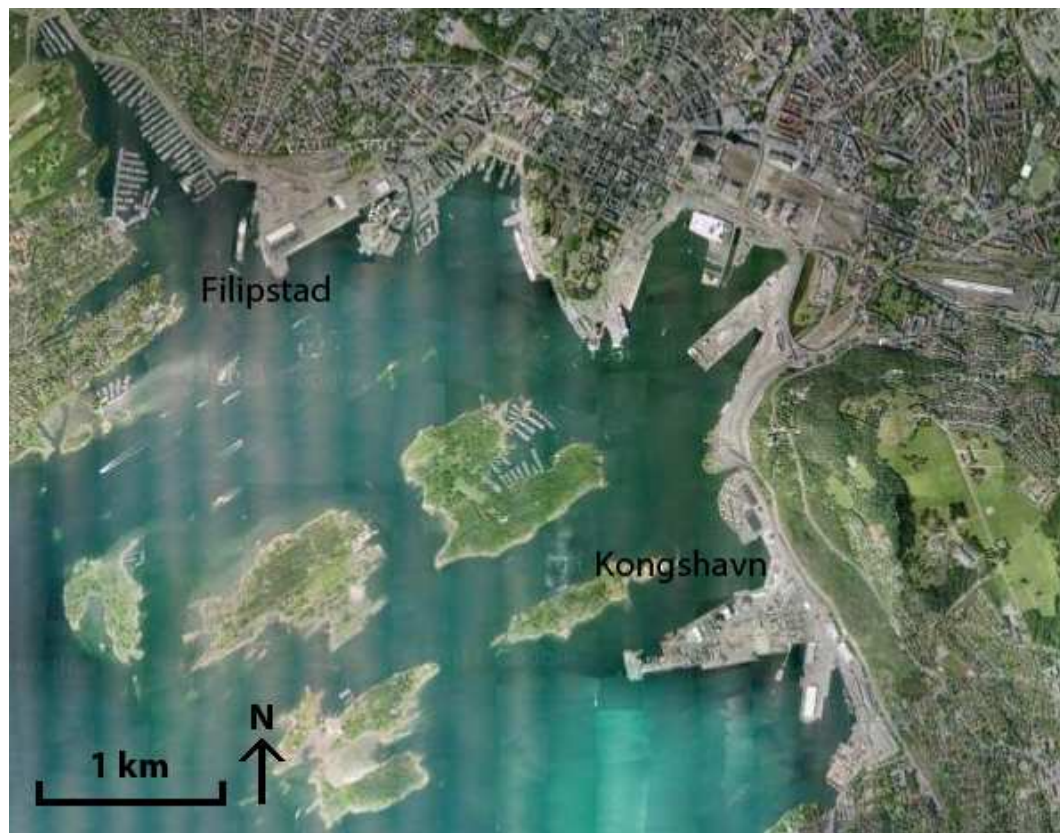
I – INNLEDNING

Bakgrunn for oppgaven

De fleste byene i Norge ligger ved vann. Enten inntil sjøen eller en fjord, eller ved elver og innsjøer. I de senere årene har jeg selv beveget meg mer langs sjøkanten i Oslo enn tidligere. Jeg føler at det er "der det skjer" for tiden. Det er denne utviklingen som skaper byens nye image, byen ved fjorden, Fjordbyen. Oslo har heller ikke fraflyttingsproblemet eller lite tilvekst som mange mindre byer i Norge har, så derfor er det ikke noe problem å utvide sentrum mot sjøen. Resten av sentrum vil ikke bli øde av den grunn. Oslo har vokst med 10-15 000 innbyggere i året de siste årene (SSB 2011), og utviklingen ser ikke ut til å bremse med det første. Trenden i Oslo for tiden er at unge mennesker gjerne vil bo så sentralt som mulig, og derfor er det ikke noe problem å få solgt og bygget flere boliger sentralt og ved sjøen. Plasser og byrom følger med boligbyggingen, og ved sjøen blir vannet en stor del av dette byrommet, både fysisk og visuelt.

I Oslo finnes Fjordbyprosjektet, Norges største byutviklingsprosjekt, der mange kilometer med strandsone fra Filipstad i vest til Kongshavn i øst, skal utvikles fra havn til bolig-, nærings-, kontor- og kulturby. Dette er hovedgrunnen til at jeg har interessert meg for utvikling og oppholdsarealer ved sjøen. Oslo kommune har laget Fjordbyplanen som legger føringene for utviklingen av de forskjellige delene i prosjektet (Plan- og bygningsetaten 2008). Fjordbyprosjektet i Oslo er mye omtalt og diskutert. Jeg skal ikke gå noe dypere inn i disse planene eller debattene i denne oppgaven, men Fjordbyen er likevel et tema som vil nevnes senere i oppgaven, ettersom deler av prosjektet inngår i undersøkelsene.

Kart over Oslos sjøfront der Fjordbyen vil strekke seg.

Utvikling ved sjøkanten er et veldig relevant tema i dag. Flere steder i verden ønsker man å åpne sjøfronten for byens innbyggere, slik at sjøen blir tilgjengelig. Baltimore og Boston på østkysten av USA er gode eksempler i denne sammenheng. Som i Oslo, har man i Boston flyttet motorveien langs sjøen inn i en tunnel, frigjort områder til utvikling og satset stort på parker og byrom langs elva Charles River og i sjøkanten ved havnebassenget. I Baltimore begynte man tidlig på 70-tallet med å gjøre den indre havnen mer attraktiv for folket (Valvik 2007). Strandsonene i byene utvikler seg fra industri, havner og transportarealer til servicenæring, boliger og rekreasjonsområder. I tidlig historie var brygga et slags torg for handel, og møteplass for folk. Deretter kom industrien og tok over arealene ved sjøkanten, men nå er folket på vei tilbake til sjøen. Og det viser seg at folk i mer og mer grad vil bosette seg sentralt i byen. Mange flere velger å flytte fra drabantbyene og rolige strøk og inn til den travlere indre byen enn tidligere, da trenden i hovedsak var motsatt før. Dette gjelder for det meste unge mennesker. Mange har ikke stiftet familie ennå, jobber i sentrum, har venner og fritidsaktiviteter i sentrum og synes derfor det er mer tiltrekkende å bo sentralt.

Vann er et fascinerende element, og det virker som folk flest er enig i det. Selv om det ikke alltid har en funksjonell nytte i byrommet, blir vann ofte tilført som et av elementene i planlegging av nye plasser. Den visuelle effekten vannet gir skaper en spesiell stemning. Det er naturlig å ta med vann i utforming av parker, selv om det ikke alltid er en måte å bruke vannarealet på som det er på en gressflate. Store arkitektoniske bygg har kommet og kommer langs sjøfronten i Oslo. Operaen, Astrup-Fearnley-museet, Munch og Deichmanske hovedbibliotek. Men om det er nødvendig å legge alt dette ved sjøkanten, kan man spørre seg. Det må da være en grunn til at mennesker og bygninger tiltrekkes mot vannet.

Det er ikke så merkelig at vi som er en del av arkitektur- og planleggingsmiljøet bryr oss om hvordan plasser brukes, og hva som gjør steder attraktive osv. Vi vil gjerne at disse stedene skal være best mulig, med et yrende folkeliv, variert bruk og et sted der folk trives. Men tenker folk flest over hva rommene brukes til? Og hvor viktig synes folk egentlig at nærheten til sjøen er?

Problemstilling

Oppgavens problemstilling og mål

Målet med oppgaven er å finne ut hvordan byrommene ved sjøen brukes, og om bruken er relatert til vannet eller om det stort sett er det lik bruk som i byrom inne i bykjernen. Noen vesentlige spørsmål kan gi et bilde av problemstillingen:

Hvordan brukes disse byrommene? Hvor viktig er sjøen og vannet i forhold til bruken og opplevelsen av byrom som er tilknyttet vann i det naturlige landskapet? Hvorfor synes mennesker at vann er attraktivt og et viktig element i byen?

Min hypotese er at vann som landskapselement er viktig for mennesker, og at det tiltrekker oss. Det kan være fordi vann er kilde til liv og skaper en spennende, livlig atmosfære; spesielt i byer der vannet skaper kontrast til de store harde flatene som dominerer bybildet. Vannet kan også bidra til et ønske om en annen bruk enn i byrom generelt, slik at vannet blir en del av bruken. Men det er likevel ikke sikkert at så er tilfelle, men dette vil jeg finne ut med denne oppgaven.

Det er tidligere skrevet mye om byliv og bybruk generelt i byen. Denne oppgaven er begrenset til kun å omhandle byrom som ligger ved sjøkanten, og ha vannet som det elementet som er i fokus.

Definisjoner

I denne oppgaven blir det brukt en del begreper som har med by og sjø å gjøre. Her kommer forklaringene på noen uttrykk slik de er ment å bli forstått i denne oppgaven.

- *Byrom* vil bli brukt om alle åpne plasser i byens sentrum, inkludert parker, torg og promenader ved sjøen. Oppgaven tar kun for seg byrom i sentrale deler av byer, og ikke strender, bukter eller bryggeområder i spredt bebyggelse eller skjærgårder.
- Med *sjøen* menes store naturlige vannflater, hovedsakelig havet og fjorden, men kan også omtale store elver og innsjøer.
- *Strandlinje* vil bli brukt som et mål i lengderetningen der man for eksempel snakker om 2 kilometer strandlinje. Det er akkurat den grensa der vannet møter land.
- *Sjøkanten* eller *sjøfront* er også i bredden i tillegg til lengderetningen. Det vil si hele området med plassen på land og sjøen rett utenfor. Eksempel: Aker Brygge ligger ved sjøkanten i Oslo sentrum, og området har omtrent 1 kilometer strandlinje.
- Med *strandsone* menes et større område av sjø- og landområder som er i tilknytning til hverandre. For eksempel betyr "hele New Yorks strandsone" hele det området som er i tilknytning til sjøen, elvene og kanalene i byen når det gjelder bruk.

Oppgavens oppbygning

Oppgaven er bygget opp med 4 deler. Hver del inneholder ikke-nummererte kapitler som igjen kan bestå av flere underkapitler.

Del I er innledningen og gir en innføring i oppgavens bakgrunn, problemstilling og metode. Her presenteres hensikten med oppgaven, målene, forklaringer, definisjoner og alle forutsetningene for de øvrige delene av oppgaven.

Del II er en teoretisk litteraturstudie med kapitler om historie, mennesker og vann, byliv, og prosjekter ved sjøkanten utenfor caseområdene. I denne delen blir det en kombinasjon av ulike teorier, egne refleksjoner og kunnskap som blir satt sammen til en helhetlig presentasjon. Det er ment å gi kunnskap om emner som angår problemstillingen og et teoretisk grunnlag for casestudien.

Del III er casestudie av flere områder i Oslo og Drammen. Her skal ulike steder brukes som eksempelområder for nærmere undersøkelser i henhold til oppgavens mål og problemstilling. Delen har et kapittel om de valgte caseområdene. Her blir områdene presentert og forklart sin posisjon som byrom ved sjøen. I tillegg kommer det kapitler om intervjuer, spørreundersøkelser og observasjoner som er foretatt med tanke på caseområdene. Plassene som er valgt som caseområder er Operataket, Rådhusplassen, Aker Brygge og Tjuvholmen i Oslo, og Elveparken i Drammen.

Del IV inneholder drøfting og konklusjon av oppgavens formål, innhold og resultat. I drøftingen blir emnene som det er blitt skrevet om i de tidligere delene, tatt opp og diskutert. Her blir hypotesene satt opp mot funnene fra litteraturstudie og casestudie og argumentert ut fra dette. Resultatene blir oppsummert, og en konklusjon eller svar på problemstillingen vil bli gitt.

Til slutt i oppgavedokumentet kommer det litteraturliste og vedlegg i form av og andre dokumenter som har vært vesentlige i arbeidet med oppgaven.

Metode

Metoden sier noe om den systematiske fremgangsmåten oppgaven er gjennomført på. To forskningsmetoder som er mye brukt i samfunnsvitenskapelige undersøkelser er kvantitative og kvalitative metoder. Kvantitative undersøkelser går ut på å samle en mengde informasjon som kan sammenliknes og presenteres i tall. I kvalitative undersøkelser er det snakk om færre enheter som undersøkes. Her blir resultatene presentert som tekster fremfor tall, og man får en dypere beskrivelse av undersøkelsesobjektene (Hellevik 1999). Denne oppgaven er i hovedsak utført på en kvalitativ måte, der resultatene i hovedsak er tekster fra empiriske undersøkelser. Det er likevel utført noe datainnsamling som er tellbare for å supplere de andre undersøkelsene.

I denne oppgaven er det brukt to hovedmetoder for å løse problemstillingen; en litteraturstudie og en casestudie. I litteraturstudien er informasjonen hentet fra trykte kilder og Internett som omhandler vann, byliv og utviklingsprosjekter. I casestudien blir det tatt for seg flere byrom ved sjøen i Oslo og Drammen. Informasjonen om områdene er hentet delvis fra litteratur, og fra intervjuer, spørreundersøkelser og observasjoner. Oppgaven ser først og fremst på ferdig utviklede byrom ved sjøen. Det er interessant med planlagte prosjekter, men for å se hvordan rommene fungerer i dag er det nødvendig å fokusere på steder der mennesker oppholder seg allerede.

Litteraturstudie

Litteraturstudien er en teoridel som tar for seg den historiske betydningen vannet har hatt for mennesker, hvordan byliv og bybruk fungerer, også med tanke på sjøen, og menneskets forhold til vann og dets tilrekningskraft på oss. Denne delen vil også presentere flere prosjekter i ulike byer for å bekrefte at utvikling ved sjøen er relevant og aktuelt i dag, og for å se om det stort sett tenkes likt. Litteraturstudien skal være et grunnlag for casestudien og drøftingen. Det gis en oversikt over det som er nyttig å vite om oppgavens tema i forhold til problemstillingen ved å studere og tolke kilder. Her blir ulike teorier samt egne refleksjoner og kunnskap sammenfattet til en helhetlig presentasjon av temaene.

Casestudie

En casestudie er en empirisk studieteknikk som defineres som en undersøkelse av én eller noen få hendelser, områder eller tilfeller som *"gjøres til gjenstand for inngående studier"* (Andersen 1997). I denne oppgaven er det snakk om caseområder som blir undersøkt i henhold til problemstillingen. I casestudien har metodene hovedsakelig vært å få kontakt med folk, eksperter og brukere av byrommene. Både i form av intervjuer og ved hjelp av spørreundersøkelser. I tillegg er det foretatt enkle observasjoner av byrommene og bruken av dem. Disse undersøkelsene skal bekrefte eller avkrefte teorier, og bygge opp til videre diskusjon.

Det ble foretatt kvalitative intervjuer med involverte aktører i de ulike byene og caseområdene. Dette ga mye informasjon om byenes utvikling ved sjøkanten og hvordan man planlegger byrom i disse områdene. Spørsmål til intervjuene ble laget på forhånd i en intervjuguide (se vedlegg), og samtalene mellom intervjuer og intervjuobjekter ble tatt opp på lydbånd. Den relevante informasjonen ble så et grunnlag for et eget kapittel der aktørenes synspunkter blir fremstilt.

Spørreundersøkelsen er laget for å undersøke caseområdenes bruk, brukere og sjøens viktighet på de aktuelle stedene. En spørreundersøkelse er en kvantitativ metode der resultatene blir fremstilt i tall

og prosentfordelinger. Disse tallene er likevel tolket videre for å gi en generell analyse av byrom ved sjøkanten, i tillegg til å finne forskjeller mellom de ulike caseområdene.

Observasjonene er foretatt på caseområdene for å se hvordan de ulike byrommene blir brukt. Ved å oppholde seg på områdene i flere perioder ble det registrert et generelt bruksmønster og i hvilken grad sjøen er inkludert i bruken. Det ble også sett etter bruksforskjeller i de ulike caseområdene.

II – TEORI

Vannets historiske betydning

Vann har gjennom historien blitt flittig brukt av mennesker, også i byer. Områder langs elver, innsjøer og fjorder har blitt brukt ulikt gjennom forskjellige tidsepoker, og folk har forandret sitt syn på vannet fra å være en viktig handelsvei, til å bli en nødvendig del av industrialiseringen og energiproduksjonen i landet, til å oppleves som et viktig natur- og rekreasjonselement. De aller fleste norske byer ligger ved vann, enten ved sjøen, en elv eller en innsjø. Og det er nettopp på grunn av vannet at byen ble lagt der. For eksempel vokste Stavanger frem på 1100-tallet fordi det var behov for et knutepunkt på Sørvestlandet, og stedet hadde en naturlig havn som et viktig utgangspunkt til Nordsjøen. Både Hamar og Gjøvik er anlagt på midten av 1800-tallet på grunn av Mjøsas muligheter for handel og industri. Vannet var den viktigste transportveien for varer i et land med mye ulendt terreng, og tettstedene vokste frem ved sjøer og elver der varefrakt var mulig. Industrialiseringen på 1800-tallet bidro til at stedene vokste og utviklet seg videre langs vannet. Sjøer og elver var viktige forutsetninger for den industrien som foregikk i Norge, som trelast, fiskeri og sjøfart (Danielsen et al. 1991). Også andre næringer trengte vannet til frakt og energiproduksjon. I tillegg til handel og industri ble vannet i byene brukt som resipient for søppel og kloakk. Det ble sett på som en nødvendighet, men lite fristende for folk flest. På slutten av 1800 tallet ble byene ansett som usunne, og det tok lang tid før vannet ble betraktet som et opplevelseselement som man kunne trives i nærheten av.

Det er ikke bare i Norge at synet på vannets anvendelighet har forandret seg på denne måten. Også i utenlandske byer finnes det eksempler på hvordan vannet og områdene ved vannkanten hovedsakelig ble brukt til nyttige formål fremfor opplevelse og rekreasjon. Gjennom ulike historiske epoker er vannet brukt i kunstige anlegg i renessanse- og barokkhager og i engelske landskapsparker som et naturelement. Men i byene var vannet i sin naturlige form i elver og sjøer blitt mindre brukt til rekreasjonsformål. I New York kom parkene ved sjøen seint. Det var de kunstige innsjøene i Central Park som representerte vannet som landskapselement til opplevelsesbruk, selv om byen var omringet av vann på alle kanter. London vokste frem på grunn av Themsen, men elva ble først og fremst brukt som transportåre for handel, drikkevann- og matkilde, som grense og grunnlag for industri (Briggs 2006). I nyere tid har noen områder langs elva blitt opparbeidet til parker og strender for aktivitet ved vannet. I Paris finnes det også noen parkdrag langs elva, men mange av disse er bygd på gamle industritomter, som for eksempel Bercy-parken øst i Paris (Mroue 2006).

De neste avsnittene forteller om vannets historiske betydning på forskjellige steder i Oslo, blant annet områder som er berørt i casestudien. I dette kapitlet blir Oslo for enkelthets skyld kalt *by*, selv om det i flere hundre år var et lite sted med noen få tusen innbyggere.

Oslo

Oslo vokste frem ved en elvemunning, *os*, og en slette ved vann, *lo*, rundt år 1000. Det er i hvert fall én av navneforklaringene på byen, ifølge Oslo byleksikon (Tvedt 2010). Det viser at nærhet til sjøen hadde en betydning allerede i middelalderen. Oslo ble etablert på østsiden av Bjørvika, og i løpet av 1000 års tid har bebyggelsen spredt seg langs sjøen i indre Oslofjord.

Havn og markeds plass var byens økonomiske grunnlag fra starten av, og med sin sjønære plassering ble det etter hvert behov for et forsvarsanlegg som kunne ligge mellom sjøen og bebyggelsen og beskytte byen mot angrep, spesielt fra Sverige. Akershus slott og festning ble opprinnelig bygd som

en middelalderborg, men har frem til nyere tid blitt påbygd og oppgradert til et av Norges viktigste festningsanlegg (Tvedt - Oslo byleksikon 2010). Byen ble etter en brann i 1624 flyttet av kong Christian IV, og byen skiftet navn til Christiania. Den nye plasseringen var bak Akershus festning, med forstedene Vaterland og Pipervika på hver sin side. Der kunne byen være trygg mot angrep fra sjøveien. Og med sitt rette og kvadratiske gatenett (dagens Kvadraturen), etter renessansens idealer, var det lettere å ha oversikt i byen.

Handel og markedsplasser ved sjøen ble i løpet av 1800-tallet supplert med industri- og verftsbebyggelse. Sjøen i byen ble først og fremst sett på som noe nyttig, som en ressurs til skipsfarten fra 1600-tallet, og til den senere industrialiseringen (Danielsen et al. 1991). Det finnes likevel eksempler på at vann har vært sett på som et attraktivt element i Oslo allerede på 1700-tallet. I 1740-50-årene oppførte kjøpmannen Christian Ancher bygningen Paleet i Oslo (Thuesen 2010). Eiendommen lå på det som i dag har adressen Fred. Olsens gate 6. I 1760-årene anla Ancher en stor hage i tilknytning til Paleet, en hage som strakk seg helt til sjøen hvor det ble bygget en mur med et lysthus hengende utover vannet. Hagen som fikk navnet Paléhagen var en barokkhage som omtales som byens første park (Tvedt - Oslo byleksikon 2010). En park ved sjøen med et lysthus ved vannet tyder på en interesse for rekreasjon ved vannet i byen allerede på 1700-tallet. Hagen ble i 1852 redusert og trukket tilbake fra vannet, og lysthuset revet til fordel for utbyggingen av Palékaia innerst i Bjørvika (Thuesen 2010). I dag er det bare en liten del igjen av hagen mellom Tollboden og Christian Frederiks plass. Ifølge Thuesen (2010) ble det i 1779 utarbeidet et oppmålingskart over Oslo av elever ved Den Kongelige Militaire Mathematiske Skole i Christiania. Kartet innhold en planlagt og velutformet hage som strakk seg fra Oslo Ladegård og helt ned til sjøkanten i Bjørvika. Hagen var tegnet som en typisk renessansehage med hekker og rette mønster og med fontener som motiv. Hagen ble bygget, men i dag finnes det en liten rekonstruert del utenfor Ladegården, kalt Barokkhagen (Thuesen 2010).

Rundt 1. verdenskrig tenkte ikke byene på vannet som rekreasjonsområde. Det perspektivet som gjaldt på Oslofjorden var i hovedsak havn, derfor var det skog Oslo kjøpte med tanke på rekreasjon på den tiden. Men i på 1930-tallet begynte interessen å komme. I 1936 kjøpte Oslo kommune Ingierstrand, som ligger i Opegård kommune, og gjorde området om til en populær badestrand for byen (Tvedt - Oslo byleksikon 2010). I tillegg kjøpte kommunen Håøya nord for Drøbakundet med tanke på rekreasjon ved sjøen. Friluftsetaten i Oslo kommune eier i dag tre fjerdedeler av øya (Oslo kommune Friluftsetaten 2009). Kommunen har også siden før 2. verdenskrig hatt en offentlig sone langs Mosseveien med den intensjon om at sjøen ikke skal være eksklusiv, men tilgjengelig for alle. I nyere tid har dette fått mye mer fokus, og spesielt i Oslo er dette er stort tema. Oslo vokser raskere enn noen annen kommune i Norge, og trenger å utvide seg. Mye av utvidelsen har skjedd og skjer naturlig nok mot sjøen, ettersom byen har en markagrense som hindrer arealekspansjon. Samtidig finnes det store arealer mot sjøen som har blitt ledige for utvikling, ettersom industriaktiviteten ved sjøen har avtatt og havnevirksomheten etter hvert flytter seg ut av sentrum (Oslo kommune *Sydhavna* 2010).

Paléshagen i 1937.

Området der Paléshagen befant seg. (2011)

Akerselvas utløp

Akerselva har vært grunnlaget for den industrielle utviklingen i Oslo helt fra middelalderen. Elva var en viktig vannvei og kraftkilde, noe som førte til at mye industri ble etablert langs hele elva, helt fra de første møllene kom på 1300-tallet (Tvedt - Oslo byleksikon 2010). Akerselvas utløp har historisk sett ikke vært et byrom ment for å oppholde seg i, men området skal ifølge Fjordbyplanen (2008) rustes opp til et sjønært rekreasjonsområde, som en egen allmenning i Bjørvikautviklingen. Det planlegges blant annet å åpne deler av den overdekte elva som ble lagt i tunnel på 1960-tallet. Det er fremdeles mye usikkerhet rundt hvordan resultatet blir i dette området, med tanke på mye diskusjoner rundt planleggingen av et nytt Munch-museum ved Akerselvas utløp. (Denne oppgaven skal ikke gå nærmere inn på denne problematikken.)

Ideen om et parkbelte langs elva kom i 1915, selv om rensingen av vannet og forståelsen av nytten med kontakt med vannet ikke kom før på 70-tallet. Etter den første parken langs elva ble vedtatt i 1918, har opparbeidelsen av parkdrag gått etappevis (Tvedt - Oslo byleksikon 2010). I dag er det park langs mesteparten av elvedraget, med blant annet badeplasser og områder for fritidsaktiviteter. Med de nye industriene fra 1840 ble det mye utslipp og fiskemulighetene i elva ble ødelagt. Men nye renseteknikker og kloakk i egne rør fra slutten av 1970-årene bedret vannkvaliteten betraktelig, og fisken kom tilbake. Nylands Verksted sto ferdig på vestsiden av utløpet i 1860 og ble etter hvert Norges største skipsverft (Tvedt - Oslo byleksikon 2010). Før det ble nedlagt i 1971, preget verkstedet området med industribygninger og kaier, og uten bade- og fiskemuligheter var det utenkelig for byens innbyggere å oppholde seg der. På østsiden av utløpet ligger Tomtebygga der det frem til midten av 1800-tallet var lagringsplass for trelast (Arntzen 2007). Den nye Operaen dominerer i dag vestsiden av elvas utløp, mens østsiden er preget av byggebrakker og er stedet med den omdiskuterte tomten til Munch-museet.

Bjørvika

Bjørvika med den østlige delen Bispevika, var den bukta i Oslofjorden hvor Oslo hadde sin opprinnelse for rundt 1000 år siden. Her var det handel og sjøfart som dominerte bruken, og området ble et viktig havneområde for både Oslo i øst og Christiania i vest, etter at Christian IV grunnla den nye byen bak festningen. Området har hatt mye utvikling gjennom flere hundre år med ulike bruk, innhold og størrelse. Tidligere var vika mye større; vannet strakte seg opp til Grønlandsleiret og Dronningens gate og Bankplassen når det var flo. Senere har utfyllinger og tilsig av blant annet sagflis og slam dannet et fundament for mer land. Dette har gitt navn til områder som for eksempel Vaterland (Tvedt - Oslo byleksikon 2010). Oppfyllingen begynte, ifølge Thuesen (2010), i 1670 og varte helt frem til år 1760. I 2008 ble det funnet gamle båter og bryggerester i utgravingstomten til Barcode-rekken/Operakvarteret, som et godt eksempel på utfyllinger fra 1600-tallet (Olsen 2009).

Fra 1700-tallet og gjennom industrialiseringen var Bjørvika preget av fabrikkområder, havner og store skip. Her fantes det fiskehavn, reverbane, steinhuggeri, trelastområder, sjøboder, og skipsverksteder. På midten av 1800-tallet lå det flere offentlige badehus i Bjørvika, blant annet herrebadet Hygæa der man kunne bade i sjøen. Badet inneholdt blant annet en restaurant, frisør og barberer (Thuesen 2010). Men området ble i 1897 kjøpt av kommunen for å bygge ut havnene. I årene etter ble Havnelageret oppført, og var en av Europas største bygg da det sto ferdig i 1920 (Arntzen 2007). Nylands Verksted kom som tidligere beskrevet ved Akerselvas utløp, og lenger øst, i Bispekaia innerst

i Bispevika holdt Sørensen & Lie's Kullkompani til fra 1915 (Tvedt - Oslo byleksikon 2010). I dag brukes Bispekaia til charterbåter og sjøsetting av fritidsbåter.

Utgravinger etter båtfunn i Bjørvika i 2008.

Bjørvika har frem til i dag vært preget av havn- og containervirksomhet omringet av motorveier og lite tiltrekkende elementer. Men området er midt i en stor transformasjonsprosess. I dag er dette Norges største byutviklingsområde. Tusenvis av mennesker skal om få år bo og jobbe her, og de sjønære områdene forvandles nok en gang, denne gangen fra havn og bilveier til det som forhåpentligvis blir gode byrom og arealer ved sjøen. Taket på den nye Operaen er det første byrommet som er kommet i den nye bydelen som vokser frem. Den store utstikkeren Sjørenga, var tidligere full av lagerskur, og har de siste årene vært dominert av containere. I dag er man i full gang med bygging av boliger i kvartaler langs brygga.

Pipervika og Rådhusplassen

Pipervika er bukta inn mot rådhuset mellom Aker Brygge og Akershus festning, men brukes også om området på land rundt bukta. Området lå utenfor byen da Oslo ble etablert og vokste frem ved Bjørvika. Da Christiania ble grunnlagt i 1624 bodde det allerede fiskere og arbeidere i Pipervika, som var å regne som en slags forstad til byen. I årene etter kom det flere krav om at beboerne i Pipervika måtte flytte inn i byen eller reise tilbake der de opprinnelig kom fra, men loven ble aldri satt ordentlig

til live. I stedet ble Pipervika sammen med Vaterland, Hammersborg og et område ved Akerselva innlemmet i byen i 1794 (Thuesen 2010). Pipervika ble etter hvert et populært område for friluftsliv der sjøen ble tatt i bruk både sommer- og vinterstid. Skøytelep og bading fra noen av byens badehus var populært blant folk i byen. Men på slutten av 1800-tallet kjøpte kommunen strandlinjen fra Bjørvika rundt Vippetangen og inn til Pipervika for å anlegge havner og gater. En del badehus i området forsvant og sjøkanten ble mer dominert av industri og havner, og mindre av bruk fra byens innbyggere (Tvedt - Oslo byleksikon 2010).

I 1854 startet utfyllingen innerst i Pipervika, og det ble anlagt an trebrygge som senere ble oppgradert til steinbrygge som senere har blitt ombygd til dagens Rådhusbrygger som er nummerert med tallene 1 til 4, i tillegg til Honnørbrygga. I begynnelsen ble bryggene benyttet av fjorddampskipene, og senere inntok fiskebåtene bryggene og solgte fersk fisk og reker direkte til folk fra brygga. Fiske fra bryggene var også veldig populært blant folk, og i 1950-årene ble det arrangert flere fiskekonkurranser ved Rådhusbrygga (Arntzen 2007). Senere har antallet bryggefiskere og fiskebåter gått mye ned, men det selges fremdeles fersk sjømat fra bryggene.

Rådhuset under bygging i Pipervika i 1935. Tidligere bygårdsbebyggelse synes i forgrunnen.

Innerst i Pipervika var det opprinnelig dårlige kår med småhusbebyggelse og små bygårder i et tett gatemønster. Området ble i likhet med Vaterland sanert og bygd opp med en helt annen struktur; helt andre bygninger i større kvartaler og bredere og rettete gater. Saneringen foregikk både før og etter 2. verdenskrig, og alle bygningene i området ble etter hvert borte, med unntak av Vestbanen

som etter hvert ble fredet (Tvedt - Oslo byleksikon 2010). Blant det nye som ble bygget i Pipervika var Rådhuset og Rådhusplassen. Plassen var opprinnelig planlagt som en paradeplass i byen uten særlig trafikk, men etter kort tid ble Rådhusplassen gjennomfartsåre for både travle bilveier og en toglinje mellom Vestbanen og Østbanen. Oslostunnelen fra 1980 mellom Oslo S og Skøyen fjernet togtrafikken fra plassen. I 1990 åpnet Festningstunnelen med E18, og biltrafikken forsvant etter hvert og plassen ble igjen tatt tilbake som festplass (Arntzen 2007). Trikken som opprinnelig gikk her ble fjernet i 1961, men i 1995 ble en ny trasé anlagt og trikken kom tilbake til Rådhusplassen.

Aker Brygge og Tjuvholmen

Områdene der Aker Brygge og Tjuvholmen er i dag, var en del av landskapet rundt Pipervika som lenge kun var en forstad til byen. Men området ble senere preget av industri som avskjermet byen fra sjøen. Akers mekaniske Verksted flyttet i 1854 til Holmen på vestsiden av Pipervika der Aker Brygge befinner seg i dag. Verkstedet dominerte området i over hundre år med store fabrikklokaler og tørrdokker til sin båtbyggeindustri og reparering av skip (Oslo byleksikon 2010, Thuesen 2010). I 1985 begynte folk å ta i bruk Aker Brygge, da hallene til Akers mekaniske Verksted ble ombygd til forretninger og spisesteder. Byggingen av lokalene langs Stranden og Bryggetorget begynte i 1987 og ble fullført noen år senere, og alle gater, byrom og grøntområder sto ferdig i 1990. Det ble også opprettet gjestehavn og båtplasser langs Aker Brygge, og sjøkanten domineres i dag av servering på land og fritidsbåter på sjøen.

Tjuvholmen var opprinnelig en steinodde ytterst i Pipervika som ble brukt som henrettelsessted for tyver, ifølge dokumenter fra 1730 (Tvedt - Oslo byleksikon 2010). Fra midten av 1800-tallet fantes det noe industri på Tjuvholmen, for eksempel en fyrstikkfabrikk som brant ned i 1861. Tjuvholmen var også tilholdsstedet for det første offentlige sosialistfolkemøtet i byen i 1874. I 1839 ble det åpnet et bad som kunne brukes gratis av fattige kvinner og barn, og i 1869 åpnet Holmen bad (Thuesen 2010). Men i 1914 kjøpte kommunen Tjuvholmen som senere overdro tomten til havnevesenet, og badene forsvant. Kaianlegget ble bygd i etapper fra 1925 til 1958, og i løpet av 80-tallet ble Tjuvholmen hovedsakelig brukt til kontorer, terminal og lagre. Men området ble vedtatt omgjort til byutviklingsområdet, og i 2004 startet byggingen av den nye sjønære bydelen der byens innbyggere får ta tilbake strandsonen.

Drammen

Drammen er et godt eksempel på en by som har kommet til på grunn av nærheten til elva og sjøen, og som har utviklet seg videre med vannet som utgangspunkt. I områdene rundt Drammensfjorden var salthandel den viktigste næringen i middelalderen. Sjøvann ble kokt, saltet utvunnet og solgt både i Norge og til utenlandske skip. Selve stedet der Drammen ligger i dag ble til på grunn av kombinasjonen mellom tømmer og Drammenselva. Det var mye tømmerressurser i områdene rundt dagens Drammen, og elva ga derfor et grunnlag for trelastindustri som hovednæring. Det finnes kilder som forteller at det allerede på 1200-tallet foregikk trelasthandel til Danmark, Tyskland, England og Nederland fra området langs Drammenselva (Ek 2008). Tømmerfløtingen og trelast foregikk i flere hundre år, og det ble senere bygd sagbruk langs elva.

Drammensfjorden ble i løpet av 1700-tallet den viktigste inn- og utfartsåren for trelast i Norge. Både Bragerne på nordsiden av elva og Strømsø på sørsiden hadde havner for eksport. Her var trelasteksporten det dobbelte i forhold til Christiania (Drammen havn 2006). Det finnes fortsatt noen gamle trehus fra 16- og 1700-tallet langs elva den dag i dag. På 1800-tallet ble byen gradvis forandret

fra handelsby til industriby, forteller Bernt Greni i Drammen kommune. Etter hvert kom også jernbanen, og deretter begynte veiene å innta elvebreddene. Mange av tomtene langs elva hadde gjerder rundt, og hindret folk tilgang til elva.

Elvebredden i Drammen før Elveparken ble opprettet.

Etter hvert som industrien ble nedlagt, oppsto det transformasjonsområder langs både elva og fjorden. Her fantes det papirfabrikker, dampager, plankehoggerier, tekstilfabrikker, jernstøperier, glassverk og bryggerier. I 1991 ble en tidligere søppelfylling ved elva gjort om til park som et tidlig ledd i transformasjonen. Men Drammenselva var ikke særlig innbydende på folk, så det ble på 70-tallet vedtatt at elva skulle renses. Drammen satte ikke i gang med rensingen før på midten av 80-tallet, men elva ble ren i løpet av en tiårsperiode. Nå er det badevannskvalitet i elva, og det er opparbeidet strender og parker for byens innbyggere. Byen har i de siste årene definert seg som Elvebyen Drammen, og som en del av sikringen av elven ble det laget en kommunedelplan som skulle ta vare på historiske miljøer, og sikre at transformasjonsområder langs elva ble frigjort til bruk for allmennheten. Drammen har gått fra å være en by med dårlig rykte til å utvikle seg med boliger, ny næring, handel, parker og turområder, med elva som midtpunkt.

Byliv og bybruk, sjøens rolle

Dette kapitlet vil gi en kort oversikt over hvordan byrom fungerer og brukes av mennesker, som et grunnlag for casestudien. Det vil også bli fokus på sjøens rolle når det gjelder bruk av byrom. Byliv og bybruk er et stort tema som det er skrevet mye om, og som omfatter mange emner. Dette vil derfor bli en liten presentasjon av byrommenes bruk, for å gi en elementær forståelse av temaet.

Byrom

Byen består i all enkelhet av bygninger og rommene mellom dem; gater, plasser, og andre åpne områder som for eksempel parker. Et byrom er en større åpning mellom bygningene der mennesker kan samles og få litt pusterom og åpenhet i forhold til gater og bygninger. Alle byrom er forskjellige, og de finnes i alle mulige former og størrelser, og med forskjellig innhold og bruk. Planleggere, arkitekter og uteromsdesignere ønsker alltid å lage byrommene så gode som mulig, og med et bra folkeliv, men det er ingen formel for hva gode byrom bør inneholde. Likevel er det en del elementer som går igjen fra sted til sted, fordi folk blir tiltrukket av dem.

Noen typiske byromselementer som gjør rommet mer attraktivt er for eksempel: Møblene – benker og søppelkasser gjør at folk kan hvile og at plassen blir holdt ryddig. Dette gjør at mange velger å oppholde seg på plassen en stund før de går videre. En form for grønnstruktur – trær eller annet grønt gjør plassen mer livlig, og tilfører noe mykt og fargerikt til kontrast fra den ellers harde og grå plassen. Underlaget – et forseggjort dekke av stein, heller og lignende, gir et bedre helhetsinntrykk av plassen enn et sprukket asfaltdekke eller gruslag med ugress. Vannelementer – en fontene eller et vannspeil er med på å skape liv på plassen, noe mennesker er tiltrukket av. Kunst – skulpturer og andre kunstneriske innslag kan gjøre en plass interessant for mange. Det skaper variasjon og noe spennende å se på, og kan gjerne kombineres med møblene og vannelementene. Lys – et godt lys er viktig for mennesker som oppholder seg i byrommet når det er mørkt. Lyset kan også være effektgivende og integreres i vannelementene eller lyse opp skulpturer. Armaturenes design kan også være relevant for plassens uttrykk.

I tillegg til byrommets fysiske innhold, er det flere faktorer som er avgjørende for at et byrom skal fungere bra. Bettum og Lillebye (1998) beskriver noen sammenhenger som er viktige for bylivet. Den fysiske formen omfatter alle elementene og innholdet i byrommet, bebyggelsen rundt og rommets form. Dette henger sammen med handels- og serveringstilbudene, samt kultur og service som man finner i området, og tilgjengeligheten, både for bil, kollektivtransport og myke trafikanter. I tillegg finnes det en rekke rammebetingelser som påvirker bruken og livet i byrommet; befolkning, arealbruk, klima, trafikkmiljø, ulykker og trygghet (Bettum og Lillebye 1998).

Aktiviteter

Aktivitetene i byen kan grovt deles opp i to deler: Opphold og ferdsel (Gehl 1980). Opphold er alle aktiviteter man utfører på det stedet man er. Det kan være å leke på en lekeplass, sitte på en bryggekant med venner, eller spise på en uteservering. For at mennesker skal oppholde seg en plass, er det nødvendig med gode fysiske kvaliteter; vi trenger en grunn til ikke å gå videre. Ferdes man gjennom et byrom er ikke disse kvalitetene like viktig. Uten mulighet for noe spennende å se på eller et sted å sitte, vil man sannsynligvis gå videre.

Ferdsl er all form for transport gjennom byrommet. Skal man til et bestemt sted må man komme seg dit, enten det er til fots, på sykkel, med bussen eller bil. Det er mye som tiltrekker folk til å bevege seg rundt i byrommene. Tilbud i butikker og spisesteder, elementer og møbler i byrommene og ikke minst andre mennesker. Gehl (1980) mener folk tiltrekkes av folkelivet på steder som er kjent for å være møtesteder, der det vanligvis er mye mennesker. Andre mennesker og uteliv om kvelden gjør at folk bruker byrommene også etter at butikkene har stengt. Gehl presenterer tre typer utendørsaktiviteter i sin bok, *Livet mellom husene* (1980); nødvendige, valgfrie og sosiale aktiviteter.

Nødvendige aktiviteter innebærer de handlingene som vi er nødt til å gjennomføre i dagliglivet. Det er ikke aktiviteter som dekker primærbehovene dine; som er livsnødvendige for oss, som å spise, drikke og sove, men aktiviteter som er helt nødvendige for at hverdagen skal fungere. Det kan være å gå til jobben, vente på en person eller en trikk, gå i butikken, hente eller levere noe. Siden disse aktivitetene er nødvendige, er de nødt til å gjennomføres, stort sett uavhengig av fysiske forhold. Det vil si at disse aktivitetene blir utført gjennom hele året, selv i dårlig vær, og på plasser slitt underlag eller uattraktiv design (Gehl 1980).

På Rådhusplassen i Oslo kan man observere en del nødvendig aktivitet.

Gjør man derimot noe fordi man har lyst, ikke fordi man må, kommer det i kategorien valgfrie aktiviteter. Dette kan være aktiviteter som å sitte på en benk og lese, se på utsikten, gå tur eller spise lunsj med venner. I motsetning til de nødvendige aktivitetene, er de valgfrie helt avhengige av gode fysiske forhold. Disse blir sjelden utført i dårlig vær eller i et utrivelig byrom. Disse aktivitetene er

derfor viktig å tenke på i planleggingen, ettersom alle rekreasjonsaktivitetene er valgfrie og derfor avhengig av de fysiske forholdene (Gehl 1980).

De sosiale aktivitetene er en virkning av de to andre aktivitetstypene. Alle aktiviteter som har med andre mennesker i rommet å gjøre, er sosiale aktiviteter. Det er for eksempel å sitte sammen på en benk, en samtale, barn som leker sammen eller en felles fysisk aktivitet. Også den passive kontakten med andre mennesker, som å se og høre andre, er en del av de sosiale aktivitetene (Gehl 1980).

De nødvendige aktivitetene blir ofte utført alene, og man tenker ikke over dem som sosiale aktiviteter. Men det forekommer likevel passiv kontakt ganske ofte, og ifølge Gehl (1980) er det, bredt tolket, nok at to personer oppholder seg i samme fellesrom for at aktivitetene kan kalles sosiale. De nødvendige aktivitetene er i tillegg veldig ofte knyttet til ferdsel fremfor opphold. Er man på vei til jobb, skal på butikken eller rekke en buss, gjør man nødvendige bevegelser gjennom byrommet. Står man derimot på bussholdeplassen og venter på bussen på vei hjem fra jobb, eller står i kø til et utsalg eller en ferge, kan de nødvendige aktivitetene betraktes som opphold. De valgfrie aktivitetene består av en blanding av ferdsel og opphold. Rekreasjon, lek og andre valgfrie gjøremål er ofte en kombinasjon av å gå, sitte, stå, se, høre og snakke, som Gehl (1980) nevner som grunnleggende aktiviteter som alle andre detaljerte aktiviteter bygger på.

Bybruk ved sjøen

Mennesker er landdyr og trives best i tørre omgivelser. Å bruke vannet til annet enn å drikke, vaske seg og se på, er i utgangspunktet unaturlig. Likevel kan byrom ved sjøen ha potensial til å brukes annerledes enn byrommene man finner inne i bykjernen. Det kan være snakk om andre aktiviteter som involverer vannet aktivt eller mer passivt. Rekreasjon ved sjøen vil sannsynligvis arte seg annerledes enn rekreasjon i skogen eller i en vanlig bypark. Å gå tur ved sjøkanten, sitte og skue utover fjorden eller elva, eller å nyte sjøluften og lyden av bølgeskvulp, er aktiviteter på land, men som likevel har sjøen som en viktig brikke. Er det en strand eller park ved sjøen, er det også vanlig at folk ligger og soler seg. Dette er det ikke vanlig å se på et vanlig bytorg. Serveringssteder ved sjøen kan også ha andre menyer enn for eksempel en restaurant lenger inn i byen, og utsalg fra boder og båter tilbyr gjerne andre varer. Dette kan gjøre byrommene ved sjøen mer eksklusive enn andre byrom, og appellere til en litt annerledes bruk.

Det finnes også mange rekreasjonsaktiviteter der sjøen brukes mer aktivt. Bading, fiske, padling, seiling, roing, dykking, surfing og lignende, krever at vannet er til stede, enten i form av en elv, innsjø eller fjord. Men det krever også at vannet er tiltrekkende, rent og tilgjengelig fra land. Likevel er slike aktiviteter mindre vanlig å finne ved sjøen i sentrum, med mindre områdene er opparbeidet med strender, badeanlegg eller trinn ned mot vannflaten, og tilbudene og utleiemulighetene er der.

Folk ønsker variasjon i bybruken sin. Det er ikke alltid like motiverende å forflytte seg fra ett byrom til et annet som har akkurat samme innhold og tilbud som det forrige. Ved å tilrettelegge for annen bruk ved sjøen, vil det trolig bli et attraktivt sted med mulighet for populære aktiviteter som ikke finnes ellers i byen. Spesielle begivenheter og arrangementer skaper også variasjon og samler mennesker til byens plasser. Konserter, markeder og festivaler ved sjøen gir en helt spesiell stemning, og er noe vi finner mye av rundt om i landet.

Menneskets forhold til vannet – hvorfor tiltrekkes vi?

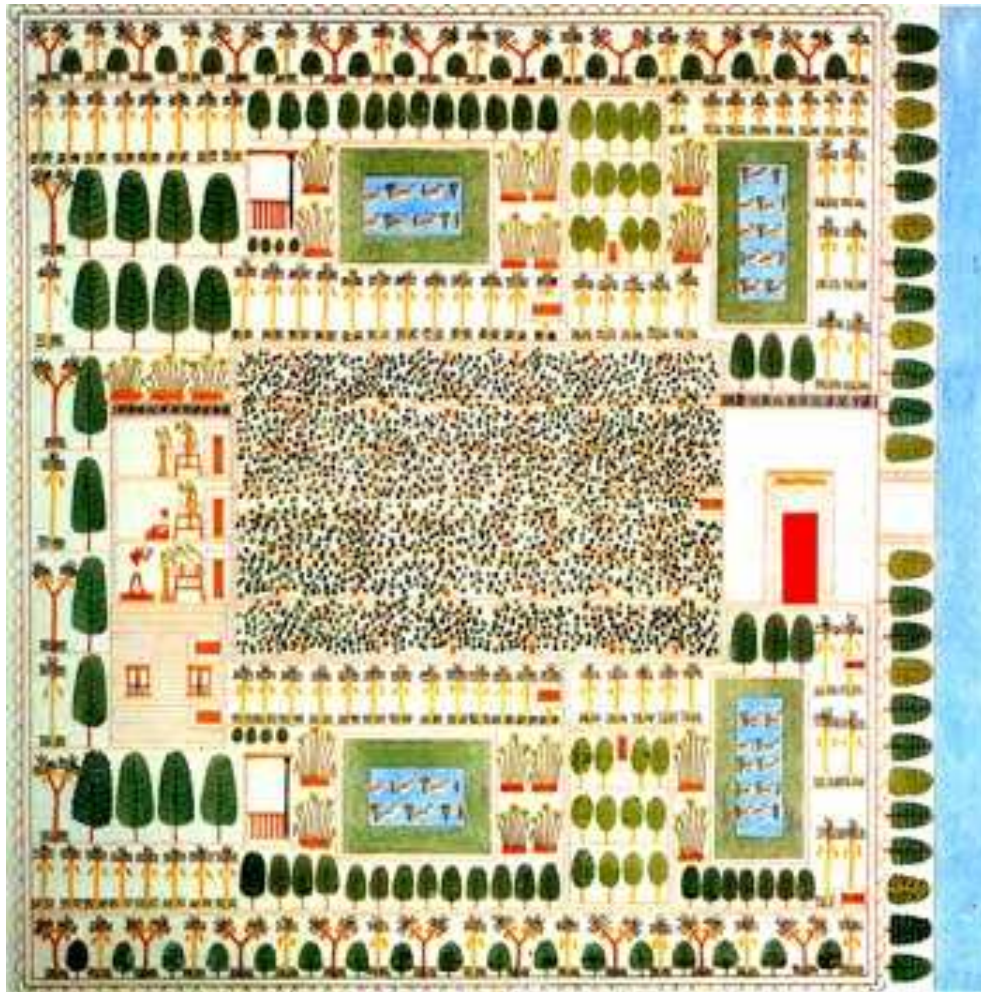

Jorda blir kalt den blå planeten på grunn av vannet som dekker omtrent 70 prosent av overflaten. Vann er en av de viktigste grunnene til at det i det hele tatt finnes liv på planeten vår. Men det er der vann møter land at det begynner å bli interessant; der vi mennesker i de aller fleste tilfeller opplever og bruker vannet, enten det er sjøen, elver, innsjøer eller i andre naturlige eller kunstige former. Mennesker har i all tid vært sterkt tilknyttet vannet som element, og brukt det på de fleste tenkelige måter opp gjennom historien. Det er tydelig at vann er viktig for folk, akkurat som at mennesker har en instinktiv tiltrekning til naturen (Kellert og Wilson 1993). Men hvorfor vil vi være i nærheten av vannet også i en bysammenheng? Er det ikke nok å oppleve det i naturlandskapet? Og holder det ikke å vite at vi har nok vann ellers til å overleve? Det må altså finnes en motivasjon som driver oss mot vannet og gjør at vi liker å oppholde oss i nærheten av det, enten det er ved en liten fontene, på bryggekannten eller på en strand ved det åpne hav.

Vann i ulike kulturer

I de fleste religioner er vann et viktig symbol og en del av noen av de ulike ritualene som finnes. For det første er vannet en del av renselsesprosessene, og brukes til å rengjøre gjenstander og mennesker. For det andre er vann ofte et symbol på noe hellig eller som en grunnleggende kilde til liv (Abrams 2000). I kristendommen er vann hovedsakelig knyttet til dåpen. Den symboliserer at Moses ledet slavene ut av Egypt gjennom Rødehavet, og at Jesus senere ble døpt i elven Jordan. I kristendommen finnes også hellig vann som er velsignet vann, fritt for alt som er skadelig og ondt, og kan beskytte og rense mennesker (Jansen og Kapelrud 2011). I Islam er vann brukt i rituell renselse som er nødvendig før bønn, og i noen moskeer finnes det renselsesbasseng og fontener som skal symbolisere renselsen. Jødedommen bruker også vann som en del av rituell rengjøring. Men vannet har også en viktig betydning i historiske hendelser som angår jødedommen. Syndfloden og Noahs ark forteller om vannets dødelige kraft, da Gud bestemte seg for å rense jorda og utrydde det meste av livet i verden. Moses sin vandring gjennom Rødehavet som var delt i to, er også en viktig del av den jødiske historien (Abrams 2000). I buddhismen har vannet en rolle i begravelser, der en bolle med vann blir fylt til den renner over. Det er for å vise slutten på livet i likhet med slutten på en elv som renner ut i havet (Abrams 2000). I hinduismen har vannet en rensende kraft, og alt vann, spesielt elver, er hellige. Ganges i India er den viktigste hellige elva, og mange velger å bade i den og etterlate en del av kroppen, som et hårstrå, i elva for å komme til paradiset. Hellige steder i hinduismen og begravelser foregår som regel i nærheten av elver eller vann (Abrams 2000).

I tillegg til den praktiske og livsnødvendige rollen vann har i verden, har det blitt brukt som kunstneriske og dekorative innslag i hager og parker i ulike kulturer over hele verden. Allerede flere tusen år f.Kr. finnes det tegninger fra hager i Egypt der vannet hadde en viktig rolle i form av dammer og kanaler (Rogers 2001). Et annet tidlig eksempel er Hadrians Villa i Italia, bygget omtrent hundre år e.Kr. Her skulle den romerske keiser Hadrian vise sin storhet, og vann ble en sentral del av utformingen. Her fantes det kanaler, små og store basseng og rennende vann. Anlegget lå lavt på et flatt område og fikk dermed god tilførsel på vann fra akvedukter i nærheten.

Flere tusen år gammel tegning av Egyptisk hage med vannbasseng.

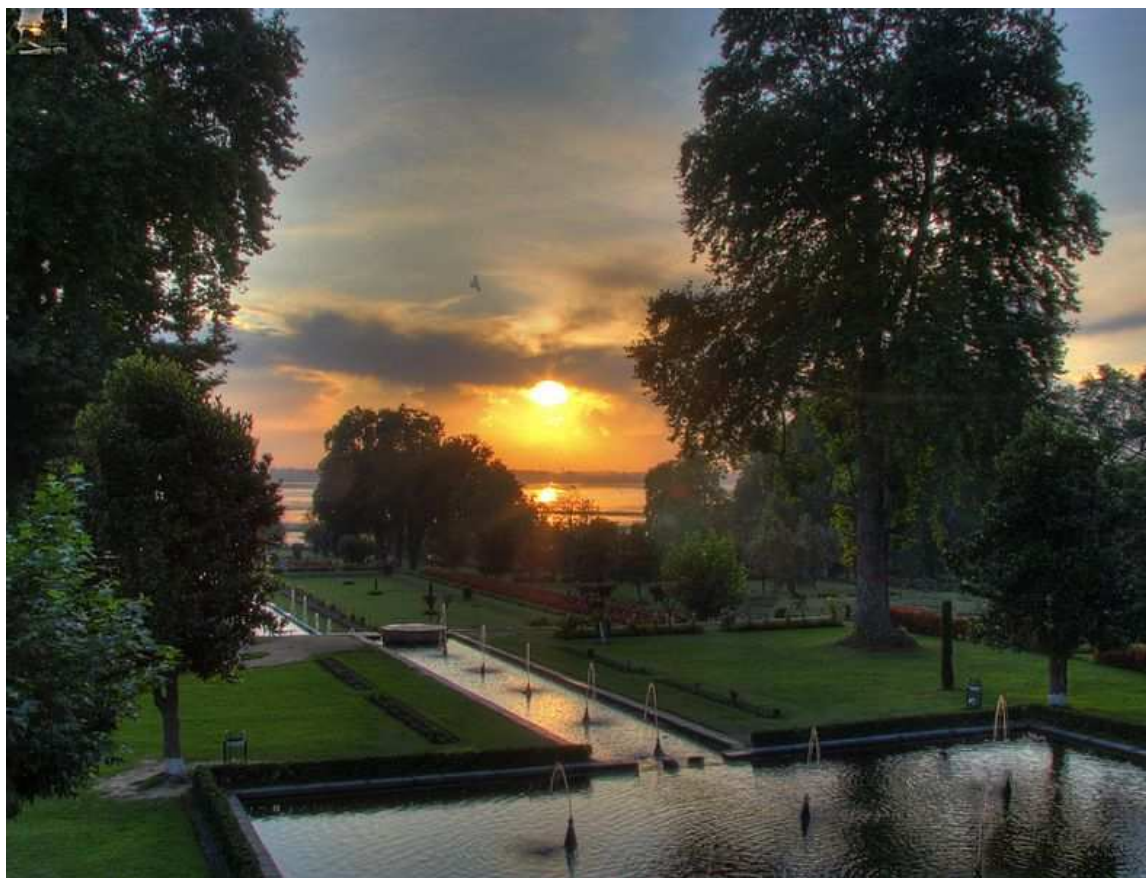
I renessansen fra slutten av 1400-tallet, ble det også brukt rennende vann for å gi kunstneriske innslag i landskapet i form av fontener, kaskader, vannorgel og kanaler i relativt symmetriske hageanlegg. I tillegg hadde noen hager skjulte fontener som skulle sprute på intetanende gjester. Det fantes også egne fontenemakere som hadde ansvaret for å designe fontenene og vannsystemene i hagene. Villa d'Este og Villa Lante i Italia er to av de mest kjente renessansehagene, som begge inneholder kjente vannelementer. I Villa d'Este finner vi blant annet *de Hundre Fontenene*, *Neptunfontenen* og *den Oval fontene*. I Villa Lante er det også flere fontener som setter sitt preg på hagen. Her finner vi blant annet *Pegasus-fontenen* og den kjente vannkjeden (Rogers 2001). I barokken på 16- og 1700-tallet, ble hagene mer åpne og vannet ble hovedsakelig benyttet i store fontener og i svære kanaler og vannbasseng som strakte seg i lange akser i et symmetrisk design. Versailles i Frankrike, tegnet av hagedesigneren André Le Nôtre, er prakteksemplet på nettopp dette. Vann i kombinasjon av grønne flater ble fort en standard innen fransk hagekunst. Noen av vannflatene var ment for å speile bygningene og trærne, slik at det så mye større ut. Rennende vann skulle imitere vann som ble helt opp i karfler og krystallglass.

Hagekunsten i Europa forandret seg ikke nevneverdig før den engelske landskapsstilen kom på 1700-tallet. Da forsvant symmetrien fra utformingen, men vannet var likevel et viktig element som fikk

mye plass blant grønne åser og trær. Hagene skulle være romantisk med vann i ulike størrelser og med små broer over (Rogers 2001). Det var med på å estetisere landskapet og trekke frem de ideelle og naturlige formene som ikke så menneskeskapt ut. Et klassisk eksempel er parken ved Blenheim Palace i England. Her finner vi en stor sentral innsjø med flere broer over, elver og en foss som renner ut i innsjøen. Det er anlagt gangveier langs store deler av innsjøen for å få en størst mulig opplevelse av naturen langs vannet. Ideen om store parker med en blanding av vegetasjon, vann og gangsoner, men uten de symmetriske formene, spredte seg til Amerika på 1800-tallet. Frederick Law Olmsted og Calvert Vaux designet i 1858 Central Park i New York, inspirert av engelsk hagestil og parker i Europa (Rogers 2001). Sammen med store gressflater, skulle vannet utgjøre de åpne områdene i parken. Det ble tegnet og anlagt flere dammer og sjøer i parken som fikk navn som *The Pond*, *The Lake* og *The Reservoir*. Sistnevnte forsyner også andre sjøer i parken med vann. Disse sjøene ble designet for å minne om naturen og gi byens innbyggere en mulighet for velvære, rekreasjon og en pustepause fra bylivet.

Også i den muslimske og indiske delen av verden har vannet vært en viktig del av hagene som skulle symbolisere fryd, glede og velbehag. Den ideelle muslimske paradishagen skulle inneholde krystallklart rennende vann (Rogers 2001). Mange av anleggene fra 1600-tallet inneholdt kanaler, basseng, kaskader og fontener. I Shalimar-hagen i Lahore i Pakistan finner vi flere basseng med hundrevis av små fontener. Nishat Bagh i Kashmir i India er et annet godt eksempel på en storslått hage der vannet er en stor del av opplevelsen. Den ligger helt inntil en innsjø i et slakt skrånende terreng med utsikt over vannet. Her finnes det også kanaler og basseng med fontener. Også det verdenskjente landemerket Taj Mahal har et vannspeil i hagen som reflekterer bygningen.

Nishat Bagh i India.

Den kinesiske og japanske hagekunsten skiller seg tydelig fra den vestlige hagekunsten når det gjelder utforming, elementer og bruk. Men vann har også i denne typen hager vært en viktig komponent. De japanske hagene er en slags videreutvikling av den kinesiske hagekunsten, men er likevel annerledes med sin mer formelle og velstelte stil, ofte i tilknytning til zen-buddhistiske templer (Bruun 1987). Hagene var først og fremst ment for å skue på en forfinet versjon av naturen mens man spaserte gjennom hagen (Hunt 2000). Det blir derfor tatt i bruk en del symboler i de japanske hagene; også når det gjelder vann. Små dammer eller sandflekker kan symbolisere store hav. Vannet i de japanske hagene skal oppfattes som en del av de naturlige omgivelsene. Derfor er det sjeldent man finner vann i form av en fontene eller et basseng i gamle japanske hager. I moderne japansk hagekunst er dette mer vanlig. Selv om vannveiene er bygget av mennesker, er de laget med svinger og fall, slik at de ligner mest mulig på bekker i naturen. Tørre bekker og dammer finnes også, og disse har like stor betydning som de som er fylt med vann. Steinhagen Ryoan-ji i Kyoto er den mest kjente tørre zenhagen i verden. Den skal symbolisere øyer i havet ved hjelp av steiner plassert i raket grus (Rogers 2001).

Steinhagen Ryoan-ji i Kyoto.

Et komplekst element

Vannet er så komplekst, og gjør at det vekkes forskjellige følelser i oss ved å skape ulike stemninger. Det kan skape liv og det kan ta liv, det kan virke brutalt og skape store inngrep i naturen, og det kan opptre mildt og romantisk. Vann har så mange egenskaper som gjør det til et spennende element; formbarhet, fuktighet, gjennomsiktighet, farge, refleksjon, lysbrytning, kraft, bevegelse, og lyd (Woodward 2005). Dette gjør vannet svært attraktivt for landskapsdesignere, men det er nødvendig med god kunnskap for å bruke et så komplekst element på rett måte.

Ifølge Woodward (2005), skaper vannet ulike følelser i oss avhengig av vannets karakter, og det er flere faktorer som påvirker vannets karakter og innvirkning på mennesker. Woodward nevner vannet i ulike settinger som en faktor, og bruker et eksempel med vann i en skål. Vannet i skåla virker ulikt på følelsene våre avhengig av om den står midt i en ørken, i en regnskog eller i en travel by. Vannets omfattende variasjoner og begrensninger er en annen faktor. Man kan få en åpen og fri følelse av å oppleve vann som skyller mot en strand, en begrensende følelse når vannet renner i bunnen av et dypt juv, men er knapt synlig blant sivet i en myr eller i form av dugg i gresset, og påvirker oss dermed på andre måter. I tillegg kommer variasjoner som følge av vind, lys og ulike dybder. Lyd er

også en viktig faktor med mye variasjon. Lyden av vannet sier mye om vannets tilstand, bevegelse og mengde, og skaper dermed stemninger i oss, uten behov for visuell kontakt. Lyden av vann har de samme egenskapene som musikk, ifølge Woodward (2005). Det er variasjoner i volum, tonehøyde, skarphet, rytme og harmoni, alt ettersom hvordan vannet renner, drypper og bølger, og treffer ulike materialer. Vannets fargevariasjoner bidrar også til forskjellige inntrykk av vannet. Det skjer som følge av partikler og synlige objekter i vannet, og fra refleksjoner av ting på land (Woodward 2005).

Det er når vannet møter sine omgivelser at de virkelige egenskapene og kvalitetene blir merkbare. Vann er en væske og er dermed formløst i seg selv, det har heller ingen lukt, smak, farge eller lyd i seg selv (Schwenk 2005). For å forstå og oppleve vannet med alle våre sanser, må det ha en plass blant andre elementer i omgivelsene. Dette bekrefter vannets kompleksitet og betydning i naturen, og lærer oss hvordan man håndterer vann på en riktig måte. Vann i sin reneste form, som ren H₂O finnes ikke. Det vil alltid være mottagelig for andre stoffer og inneholde partikler fra omgivelsene. Vannet er derfor et sårbart element som vi må ta godt vare på (Schwenk 2005).

Vann blir hyppig brukt av mennesker i byer, og det finnes overalt i rørsystemer under bakken og i bygninger. Men byboerne møter stort sett vannet i systemets ende; fra springen, toalettet og i dusjen. I dag opplever man sjeldent vannet i det fri i byene våre, selv om etterspørselen stadig øker (Dreiseitl 2005). Vann som et element i bybildet er ønsket som noe estetisk, dekorativt og oppkvikkende blant bygninger og gater. Dette har imidlertid eksistert i byer bestandig, noe som bekrefter vannets viktighet i planleggingen og for mennesker i byene, også historisk. Nærhet til vann for transport, til drikkevann og for å fjerne kloakk, var avgjørende når byer har blitt grunnlangt gjennom hele historien (Dreiseitl 2005, Geiger 2005). Men i de fleste kulturer ble vannet fremstilt på en kunstnerisk og estetisk måte, ikke bare som noe teknisk og nødvendig. En fontene kunne ha flere funksjoner utover det å være noe å se på. Den kunne fungere som en drikkevannskilde, gjøre det mulig å avkjøle seg i på varme dager, være et instrument som er med på å skape de lydene man hører i en by, og være et møtepunkt for folk. Vannet var også stemningsfullt og ga et uttrykk for levende forbindelser mellom byene og de omkringliggende områdene.

Med den industrielle revolusjon ble vannets kunstneriske uttrykk omformet av tekniske og praktiske løsninger (jfr. kapitlet *Vannets historiske betydning*). Vannet ble enten bygget over, kanalisert eller fylt igjen, og strandlinjer ble svære havner og vannet ofte forurenset. Det kan også være en grunn til å spørre om folk i det hele tatt savnet vannet før, når det stort sett var knyttet til industri og havner, og inneholdt en del forurensning og kloakk. Hvis sjøen ble forbundet med noe negativt, kan det hende at de sjønære områdene ikke var noe å lengte etter. Vannkvaliteten har nok en god del å si. Det er viktig med rent vann for at vannet skal være et trekkplaster og gjøre et område attraktivt. Brygga var tidlig et torg og et møtested i byen, der det var aktivt liv og folk hadde det trivelig. Deretter kom industrien og overtok arealene ved brygga, og drev folk vekk fra sjøkanten. I dag er sjøen igjen blitt attraktiv, mer enn noen gang, kan det virke som. Vil folk tilbake til sjøen som en slags renessanse? Det må være noe underbevisst som gjør at vi føler oss vel i nærheten av vann og at vi ønsker å oppholde oss ved sjøen.

Vann blir ofte sett på som et symbol på det materielle grunnlaget for menneskets forhold til omgivelsene. Det er med i mange livsviktige prosesser, både på jorda og i kroppen vår. Det kan være en grunn til at prosjekter med og ved vann er aktuelle, fordi de uttrykker en lengsel etter liv (Dreiseitl

2005). Men selv om vann er uunnværlig for at vi skal overleve, tenker vi sjeldent over bruken av det, eller de prosessene det er en del av.

I byer har vannet også vært et viktig tilskudd for velvære og rekreasjon (Geiger 2005, Ipsen 2005). Vann i byer oppfyller kulturelle, arkitektoniske og sosiale funksjoner, og uttrykker utveksling og åpenhet. Det er også viktig å stimulere folks kreativitet gjennom vannet, ifølge Dreiseitl (2005). Vann er fullt av fantasi, og noe av det mest populært som finnes er vannlekeplasser, også blant voksne. Derfor bør planleggingen av plasser med vann, i tillegg til å være et kunstnerisk og visuelt innslag, tilpasses bruk av vannet og tilby folk en mulighet for å leke med det. Det kan være mulig å kombinere tekniske løsninger med åpent tilgjengelig vann som gir mulighet for kreativitet. For eksempel kan overvann fra byområder integreres i åpne løsninger og bli en del av utformingen i et uteområdet. For å kunne lage best mulig områder tilknyttet vann, er det viktig med en god tverrfaglig planlegging der én type bruk ikke utelukker en annen, og der alle involverte har kjennskap til andre fagfelt (Dreiseitl 2005). På en slik måte kan byens innbyggere få best mulig utbytte av vannet som et element i bylandskapet.

Boken *Vann – reiser i vannets fortid og fremtid* (Tvedt 2011) forteller om vannets betydning for verden og dens befolkning før i tiden, i dag og i fremtiden. Vannet rolle har i all tid, overalt i verden, bestått av livsnødvendige, religiøse, kulturelle og politiske forhold. I fremtiden vil vann både bli gjenstand for naturkatastrofer og menneskelige katastrofer. Det vil bli for mye av det noen steder, og for lite av det andre steder. Tvedt (2011) forteller også om vannet som en ressurs det kommer til å bli kjempet mye om i fremtiden. Det vil bli kamper om å utnytte og kontrollere vannet, noe som vil føre til kriger, som kan minne om krigene om olje vi kjenner til i dag. Rent vann vil det bli mindre av i verden, men ikke desto mindre livsviktig for mennesker, mye viktigere enn olje.

Sjøkanten er attraktiv

Boliger ved sjøen er populære kjøpsobjekter. I byene er de sjønære boligene de dyreste, og ofte de som blir solgt raskest. Prisforskjellene på boliger med sjøutsikt og boliger uten visuell kontakt med sjøen er betydelige. Boligundersøkelser på Tjøme i Vestfold viser at boliger ved sjøen og med sjøutsikt stiger betraktelig når boplikten forsvinner. Boliger midt på øya, vil derimot ikke merke de store endringene (Larsen 2005). På Sørenga i Oslo bygges det i dag hundrevis av sjønære leiligheter. Mange er allerede solgt, og det kommer frem store prisforskjeller også her, avhengig av om kjøper en leilighet med utsikt over den sentrale parken i området eller med sjøutsikt. Begge mulighetene er attraktivt, men sjøen trekker likevel opp prisene betraktelig (Juliussen 2011). En undersøkelse av prisene på de usolgte leilighetene på Sørenga per april 2011, viser klare tall (sorenga.no 2011). Såkalte *sjøfront og toppleiligheter* er leiligheter med direkte utsyn til kanaler eller sjøen har en kvadratmeterpris på 80 000 kroner til 88 000 kroner. Derimot ligger prisene på de *klassiske* leilighetene på 51 000 kroner til 56 000 kroner. Disse leilighetene er enten vendt mot bakgårdene i kvartalet eller mot den sentrale parken (sorenga.no 2011). (Sørenga kart).

Lenger vest i Oslo, på Tjuvholmen, bygges det rundt 900 leiligheter i med høy standard og utsikt over fjorden. Her ser man tydelig at nærhet til sjøen er noe som tiltrekker mennesker, ettersom folk er villig til å betale flere titalls millioner kroner for å bo med en slik beliggenhet. På Tjuvholmen finnes nemlig Norges dyreste leiligheter, blant annet en toppleilighet som er solgt for 38 millioner kroner (Berg 2011). Også leiligheter som ligger i 2. etasje er relativt dyre. En leilighet til 35 millioner er presentert i et prospekt på markedsplassen finn.no. Her er det nærheten til sjøen og utsikten over

Oslofjorden som brukes som salgsargumenter, samtidig som leiligheten ligger sentralt i byen. Ifølge prospektet er "leiligheten... unik - eneboligfølelse "på" Oslofjorden" (finn.no 2011). Nettopp det at det er unikt å bo slik, kan være en medvirkende årsak til populariteten. Kanskje man får en følelse av å være eksklusiv av å bo ved sjøen, fordi de fleste ikke gjør det. På Tjuvholmen er det uansett populært, til tross for prisen. De aller fleste leilighetene er solgt, noe som betyr at folk faktisk er villig til å betale uansett pris når beliggenheten er riktig. De aller dyreste toppleilighetene ble solgt før leilighetene i de lavere etasjene, som er mindre dyre og dermed også har mindre utsikt (tjuvholmen.no 2011). I likhet med Sørrenga er det også på Tjuvholmen betydelig forskjell på prisene, avhengig av om leiligheten har kontakt med sjøen eller ligger vendt mot en annen retning. De dyreste leilighetene med sjøutsikt har en kvadratmeterpris på 135 000 kroner. Leiligheter som er vendt mot et torg, en bakgård eller andre bygninger finnes med kvadratmeterpriser på 67 000 til 76 000 kroner (tjuvholmen.no 2011).

I Oslo er det stadig byggeprosjekter på gang, og noen av disse møter sterk motstand fra deler av befolkningen i byen. Spesielt har Operakvarteret, bedre kjent som *barcode-rekken*, i Bjørvika fått mye kritikk og klager fra folk som bor bak de nye bygningene. Begrunnelsene er at utsikten til fjorden blir blokkert som følge av bygningenes høyde. Engasjementet tyder på at den visuelle kontakten med sjøen også er viktig, og at det å se vann gir en positiv følelse. Mange vil mene det er flott å se utover et bylandskap med bygninger i ulike høyder, når man først bor i en by. Men likevel kan det virke som at utsikt over fjorden er minst like viktig for folk i en by som Oslo. Ellers i verden ser vi at folk bygger opp sine egne vannmiljø og former dem slik de ønsker. I Port Grimaud i Frankrike finner vi vann i kunstige bukter og kanaler til båtliv og fritidssysler. Her er hus og gater plassert så nærme sjøen som mulig, i en by som har laget en så lang strandlinje som mulig. Generelt har ferieområder vann som hovedattraksjon, spesielt i sydlige land, men også i land som Danmark og Nederland, der vi blant annet finner populære kanaler. I Norge kan vi lokke med fjordene våre.

Port Grimaud i Frankrike med kunstig kanaler for å få lengst mulig strandlinje.

Fagkyndige forklaringer

Når det gjelder temaet *menneskets forhold til vannet*, er det nærliggende å tro at båndet mellom vann og mennesker er knyttet til våre instinkter og vårt forhold til naturen som helhet. Noen personer er blitt kontaktet for å komme med sine tanker om hvorfor mennesket tiltrekkes av vann, og hvorfor det er så populært å bo og oppholde seg ved sjøen i dag.

Einar Strumse

- Einar Strumse er førsteamanuensis og studieleder i psykologi ved Høgskolen i Lillehammer.
- Han har miljøpsykologi med landskapspersepsjon og landskapspreferanser som sitt felt.

Strumse mener at vann er tiltrekkende på mennesker når det oppleves som et naturelement, altså som en bekk, en dam i en park, innsjøer, havet eller lignende. Vann i seg selv vil ikke ha den samme kraften, som for eksempel vann i en bøtte eller et glass vann. Som landskapselement er vannet et naturelement, og disse har en tendens til å bli foretrukket av folk flest, mener Strumse. Dessuten vil vannflater kunne betegnes som et skiftende medium, og dermed virke fascinerende på mennesker. Vann blir også forbundet med liv, og det vil vekke instinkter i oss. Når man ser vann i sammenheng med menneskets evolusjon, ser vi at vannet i landskapet, sammen med frodig vegetasjon, ofte er et signal på gode overlevelsesmuligheter. Det er en indikator på at det for eksempel finnes fisk og vilt i området, sier Strumse.

Det kan virke som at synet på vannet har gått over fra å være nyttesorientert til å bli opplevelsesorientert. Men her er det viktig å skille mellom folks bevisste, sosiokulturelt bestemte holdninger og holdninger som varierer over tid, og de underliggende preferansene og instinktene man stort sett ikke vet at man har. Strumse mener det ikke er grunn til å tro at de underbevisste tendensene har forandret seg mye. Det er heller snakk om folks bevisste holdninger, og at bylivet blir trukket mer mot sjøen der det finnes utviklingsområder.

Marius Fiskevold er stipendiat ved institutt for landskapsplanlegging på UMB. Han bekrefter vannet er et veldig komplekst emne, og at det er mange faktorer som ligger til grunn for vannets tiltrekning på mennesker. Vann påvirker oss med sine mange egenskaper; det er pent, åpent, rolig, og det er livsnødvendig for oss samtidig som det er nyttig, som bruk til ferdsel, handel, kraftproduksjon og avfallsresipient. I tillegg kommer dette med at det ligger til menneskenaturen å synes at vann er attraktivt, men det kan også ha en betydning at rent vann er en sjeldenhet i deler av verden, noe som gjør at vi setter pris på det, når vi vet hvor viktig det er.

Helena Nordh, førsteamanuensis ved institutt for landskapsplanlegging på UMB, mener også at mange av disse grunnene er relevante. Hun mener likevel at den vanligste forklaringen er nettopp det at mennesker har en medfødt dragning til vannet, på grunn av den livsnødvendige rollen det har på livet, for både mennesker og jorda generelt. Nordh tror heller ikke at menneskets syn på vannet har skiftet med tiden. Mennesket har alltid syntes at sjøen og vannet har vært attraktivt, men at grunnen til at det nå er mer populært å rekreasjonere ved sjøen, er fordi vi har mer fritid og dermed bedre muligheter til opplevelser, mener Nordh.

Det er noe genetisk som får oss til å bli tiltrukket av naturen, det levende og de grunnleggende elementene (Kellert og Wilson 1993, Ulrich 1993). Å tilbringe tid i naturlige omgivelser kan få oss til å redusere stress, og i tillegg ha helsebringende effekt (Ulrich 1993). Det har også en positiv effekt bare å se på naturen gjennom et vindu eller på et bilde. For å slappe av er sjøen, fjellet, innsjøer og elver foretrukne reisemål for de fleste. Men mange som bor i urbane områder i verden har ikke mulighet til å reise til slike steder. Derfor er det viktig å få frem disse egenskapene også i en bysammenheng (Kaplan 1995). *Attention restoration theory, (ART)*, er en teori som går ut på at mennesker kan konsentrere seg bedre på hverdagslige ting etter å ha restituert seg i naturen eller sett på naturelementer (Kaplan 1995, Nordh 2010). Naturen inneholder myke og stimulerende faktorer som en person kan reflektere over uten å bruke for mye energi. Vannet er en viktig brikke i denne sammenhengen og bidrar til at mennesker kan gjenopprette sin fulle konsentrasjon. Vann som renner over steiner i en bekk eller bølgenes lyd og rytmiske bevegelse er fascinerende og beroligende.

Andre prosjekter ved sjøkanten

Dette kapitlet vil fortelle om noen sjøkantprosjekter i områder som ikke er en del av casestudien. Her vil det bli gitt en presentasjon av aktuelle prosjekter i Norge og andre land. Kapitlet er ment for å bekrefte at utvikling ved sjøen er relevant og aktuelt tema i dag, og for å se hvordan det tenkes når det gjelder byrom og rekreasjonsmuligheter i de nye utviklingsprosjektene. De valgte områdene er funnet via nyhetsoppslag, og nettsider om de ulike prosjektene. *The Waterfront Center* er en utdanningsorganisasjon som bistår i arbeid med å forbedre sjøkanten på best mulig måte. Organisasjonen ønsker god tilgjengelighet ved sjøen, aktivitet, bærekraftighet og beskyttelse av naturlige habitater. De mener urbane sjøkanten er viktige, og når de er opparbeidet, bidrar til sunne samfunn og fungerer som samlende, berikende og levende områder for en by (The Waterfront Center).

Byutviklingsprosjekter ved sjøkanten finnes det veldig mange av, også i Norge, men her blir kun noen få, men viktige, prosjekter presentert: Vision 2020 i New York, Lierstranda i Lier og Drammen, Nyhavna i Trondheim, samt en kort presentasjon av noen flere norske utviklingsprosjekter.

Vision 2020 i New York (bilde)

New York er en by med en enorm mengde strandlinje, faktisk mer enn Chicago, San Francisco, Seattle og Portland til sammen (Granerud 2011). Det meste av dette er derimot okkupert av havner, gamle industriområder, motorveier og områder som er bortimot utilgjengelig for byens innbyggere. Men nå har New York City Council og ordfører Michael R. Bloomberg bestemt seg for å friske opp 930 kilometer strandlinje og gjøre de sjønære områdene tilgjengelig for rekreasjon og bruk for millioner av New Yorkere og turister. Planene for *Vision 2020*, som prosjektet blir kalt, ble kunngjort den 14. mars 2011, og vil koste 3,3 milliarder dollar, tilsvarende 19 milliarder kroner (Granerud 2011).

Vision 2020 har 8 målsettinger som inkluderer opparbeiding av sjøkanten fordelt på til sammen 130 delprosjekter i alle New Yorks fem bydeler (boroughs); Brooklyn, Queens, Manhattan, Bronx og Staten Island. (City of New York, Bloomberg 2011). Mål 1 er å utvide den allmenne tilgangen til sjøen på offentlige og private eiendommer, slik at det blir tilgjengelig for byens innbyggere og tilreisende. Mål 2 er å gjøre sjøkanten mer livlig ved å tilrettelegge for forskjellige attraktive aktiviteter, integrert med tilstøtende områder lenger inn på land. Mål 3 går ut på å støtte den arbeidende sjøkanten i byen, altså den økonomisk viktige aktiviteten som er en vital del av New Yorks strandsone. Her er målet å få en mer lønnsom sjøkant og effektive havner. Mål 4 er å forbedre vannkvaliteten med tiltak som gagnar naturlige habitater og rekreasjon. Dårlig vannkvalitet i byen skyldes først og fremst fulle kloakksystemer, kjemiske utslipp og overvann som fører med seg mye søppel og forurensning fra land. Det foreslås blant annet å forbedre rørsystemene og renseanleggene. Mål 5 går ut på å gjenopprette de naturlige sjøområdene, og beskytte våtmarker og habitater ved sjøen. New York er en by som i høy grad er influert av mennesker, og tett bebyggd av bygninger og infrastruktur, men det er likevel hjemmet til ulike arter fugler og sjødyr, som bør tas vare på. Mål 6 er å forbedre folks opplevelser av vassdragene rundt byen – *det Blå Nettverket*, og gi bedre muligheter til å bruke vannet til rekreasjonsformål; bading, surfing, vannski, dykking, båtturer, seiling, roing, cruise, fiske, og andre aktiviteter direkte knyttet til sjøen. Mål 7 er å gjøre den offentlige reguleringen, koordineringen og oversikten over vassdrag og havneområder bedre. Dette vil gjøre det lettere å gjennomføre prosjektene og oppnå de andre målene som er satt. Mål 8 er å gjøre byen forberedt til

klimaendringer og havnivåstigning, slik at ikke områdene langs sjøen blir ubrukelige for de ønskede formålene i fremtiden (City of New York, Bloomberg 2011).

Dagens sjøfrontsituasjon i Brooklyn, New York.

Denne enorme satsningen på å friske opp sjøkanten i en av verdens største og mest populære byer, sier en del om viktigheten og behovet for dette prosjektet. 19 milliarder kroner er mye penger, og byen velger å bruke dette på sjøkantutvikling i løpet av 10 år. Selv om USA for tiden sliter med en gjeld på 14 billioner dollar (NTB/NRK 2011), er sjøkanten i landets største by likevel noe å investere i. Slike kraftige tiltak vil berike byen på sikt, og innbyggerne vil få mye bedre muligheter til å oppholde seg i naturlige områder, noe som fører til bedre velvære, mindre stress og bedre helse, ifølge forskningen (Kaplan 1995, Ulrich 1993). I New York har rekreasjon og naturområder hovedsakelig dreid seg om Central Park og andre de andre byparkene. Selv om byen alltid har hatt milevis med strandlinje, har det tidligere vært mer aktuelt å utvikle parker og byrom inne i bykjernen. Olmsted og Vaux inkludert vann i sitt design av Central Park for å oppfylle folks ønske om å være i nærheten av vann i landskapet. Det tok lenger tid før man vurderte sjøkanten som et potensielt område for rekreasjon og velvære for allmennheten. Sjøen ble forbeholdt nyttetransport og sjøkantene var beregnet for havner, lager, veier og parkeringsplasser. Om 10 år kan det hende at sjøkanten i alle New Yorks bydeler vil være de store nye populære rekreasjonsområdene, og sannsynligvis overta noe av andelen fra Central Park.

Lierstranda i Lier og Drammen

Innerst i Drammensfjorden, på grensa mellom kommunene Lier og Drammen, er det planlagt et stort byutviklingsprosjekt ved sjøkanten. Den største delen av området ligger i Lier kommune, men noe av arealet er innenfor Drammens kommunegrense, derfor blir dette et interkommunalt samarbeid. Planområdet strekker seg helt fra Drammensbrua og Elveparken, og et par kilometer nordøstover.

Tre arkitektkontorer har blitt valgt ut og kommet med hvert sitt forslag til utvikling av Lierstranda; Asplan Viak, LPO og danske Entasis. Det skal ikke kåres en vinner, men forslagene skal gi ideer til hvordan området kan utvikles. Her kan man velge å ta det beste fra hvert forslag (Connell 2011). Prosjektet blir sett på som et fjordbyprosjekt med 10 000 boliger og 20 000 arbeidsplasser.

Drammen definerer seg selv som *elveby*, men om dette prosjektet blir realisert blir Drammensområdet både elveby og fjordby, der sjøen og elva er viktige utgangspunkt for utviklingen. Ifølge Lier kommune (2009) ønsker politikerne å forandre sjøfronten totalt, og gjøre den tilgjengelig for innbyggere og arbeidende i området med en attraktiv utbygging. Asplan Viak har hentet inspirasjon fra Malmö og Nederland, og ønsker å trekke fjorden inn i nabolagene i den nye bydelen. LPO ønsker å knytte en havnepromenade i den nye bydelen med elvepromenaden og Elveparken i Drammen for å skape en viktig tilknytning mellom Lierstranda og Drammen sentrum (Connell 2011).

Asplan Viaks forslag til utvikling av Lierstranda.

Det er ambisjoner om en levende bydel der sjøen er inkludert i opplevelsen og aktivitetene. Det er lagt til rette for marinaer, kanaler og havnepromenader, og med mulighet for båtbruk og bading på planlagte strender. Å utvikle moderne og urbane strøk helt inntil sjøen, med fjordutsikt, aktivitetsområder og blandede formål i bygningene, er noe utbyggere virkelig satser på for tiden. På Lierstranda er nettopp disse ideene en del av forslagene som har kommet, og i Lier tror man at Lierstranda kan stå for en dobling av kommunens innbyggertall, og stå for hoveddelen av befolkningsveksten i Buskerud fylke en gang i fremtiden.

Nyhavna i Trondheim

Øst for Nidelvas utløp i Trondheim ligger havneområdet Nyhavna med store arealer som det planlegges å utvikle. Det er laget en visjon for Nyhavna 2030 som går ut på å åpne sjøkanten for innbyggerne ved å omgjøre gamle industri- og havnearealer til teknologi- og næringsområder og boliger med parker og rekreasjonsområder ved vannet (Narud Stokke Wiig 2008). Sammen med Brattøra-utviklingen på den andre siden av Nidelva vil Trondheim få et stort sammenhengende område ved elva og sjøen, med boliger, kultur, næring, sjønære byrom og rekreasjonsområder, hvis alle prosjektene blir realisert. En tilgjengelig og publikumsvennlig sjøkant med mulighet for fritidsaktiviteter noe det har vært lite av i byen tidligere. Langs elvebredden finnes det noen områder for rekreasjon, og på Solsiden har man gjort om gamle industriområder til boliger, kjøpesenter og uteservering – et slags Aker Brygge langs elva og gamle dokker. Men her er ikke kontakten med vannet noe særlig annet enn visuell, i tillegg til noen båtplasser. Ellers i byen domineres sjøkanten av havner, store asfalterte flater og toglinja som går som en barriere mellom byen og sjøen. En opprustning med en helt ny sjøfront, ser ut til å være noe som trengs i en voksende by som Trondheim.

Plan over hvordan Nyhavna i Trondheim kan bli.

Selve utbyggingen av området er ment å ta over 20 år der man skal flytte dagens industri til nye områder, og bygge ut etappevis. I januar 2011 gikk byens største parti med på å lage en samlet plan for Nyhavna, der den gamle industrien skal flyttes, og ny utvikling skal finne sted (Tiller 2011). Dette var et viktig steg mot en realisering av en stor sjøfrontutvikling i Trondheim. Området regnes for å være 5 ganger så stort som Aker Brygge, men er planlagt med en helt annen struktur. Målet er å få

en grønn, pulserende bydel der det foregår mye ulike aktiviteter, fordi området er nært sentrum, sjønært og solrikt. Det er også poeng at utviklingen er bærekraftig; at byen utvides i nærheten av sentrum og knutepunkter, så avstander og transport blir minst mulig.

Motstandere av byutvikling på Nyhavna argumenterer med at det fortsatt bør være havn der, ettersom dette er det eneste havnearealet igjen i byen. Det vil dessuten være vanskelig å kombinere havn og boliger på grunn av støy og kranvirksomhet, og så vil det bli mangel på havnearealer i fremtiden, med mye varer og gods som skal over på tog. Andre er skeptiske til at de nye boligene kun blir for de med god råd. På den annen side har dette området potensial for utvikling av moderne teknologiske arbeidsplasser, boliger for 10 000 mennesker, grønnere omgivelser og en bedre kontakt med sjøen. Nærhet til vann er en kvalitet som er viktig for de som bor i byer, og det er en internasjonal trend at byens befolkning tar tilbake havneområdene til ny bruk. Byrom og grøntområder er tenkt å ligge sentralt, men samtidig at de dras ut mot sjøen for å oppfylle folks ønsker om en by som møter vannet. Her er det også tenkt en promenade langs sjøkanten som skal koble området til Trondheim sentrum, samt kollektivtransport til vanns (Narud Stokke Wiig 2008).

Flere prosjekter i Norge

Flere steder i Norge foregår det i dag prosjekter med nye boliger, næring og liknende lokalisert helt inntil sjø- eller elvekanten. Dette er veldig populær utvikling, og sjøutsikt og nærhet til sjøen er viktige trekkplastre. I tillegg planlegges og bygges det båtplasser, strender, parker og andre typer byrom inkludert i prosjektene. Men ikke alle har tenkt like mye på hva folk egentlig ønsker når det gjelder opphold ved sjøen i en by. Noen utbyggere nøyer seg med at "så lenge man ser vann fra stuevinduet og har en båtplass rett utenfor, er stedet perfekt utviklet, og folk vil strømme til". Og dette kan stemme i noen tilfeller, men for andre er det viktig med kontakt med sjøen i større grad. Men som regel blir sjøkontakten mye bedre enn det den var i utgangspunktet på de gjeldene tomtene. Her er tre eksempler på nye utviklingsområder i norske byer, med blant annet boliger ved sjøen:

På Nøtterøysiden i Tønsberg bygges det ut i et gammelt verftsområde med navnet Kaldnes. Mange leiligheter har vært ferdigstilt en stund, men flere er underveis. De nye bygningene bygges rundt en gammel dokk med en småbåthavn ytterst mot fjorden. En gangbro over sundet er bygget og gir god tilgjengelighet i området til og fra sentrum. Det reklameres med den vakre utsikten over byfjorden, kort vei til småbåthavner, bading og fiske i fjorden, nærheten til sentrum og kontrastene mellom de gamle sjøbodene langs brygga i sentrum og den nye arkitekturen på Kaldnes (kaldnes.no 2011).

Silokaia i Kristiansand er et annet stort havneområde som skal utvikles til en folkevennlig bydel med boliger, kultur, publikumsrettet næring i første etasje, og med sjønære byrom langs brygger og kanaler. Området ligger rett sør for Kristiansand sentrum, og politikerne i byen tror stedet blir veldig attraktivt på grunn av beliggenheten med sjøutsikt, gode solforhold og nærhet til sentrum (Damsgaard 2011). Utviklingen vil koste 2,9 milliarder kroner, og overskuddet skal gå til bygging av ny havn utenfor byen. På Silokaia vil det komme nesten 700 boliger i tillegg til et teater- og konserthus – Kilden, som ligger helt nede ved vannet og blir ferdig i 2012. Det nye området får en slags havnepromenade på bryggene som går langs hele sjøkanten. Flere små kanaler vil "stikke" inn i området og bryte opp den rette sjøkanten. Bak kanalene og mellom bygningene vil det bli flere små parker og byrom med direkte kontakt med skogen bak og sjøen foran. Silokaia vil også bli et bilfritt område med unntak av nyttetraffikk, der veien går i kulvert bak selve området (silokaia.no 2011).

Illustrasjon av den nye Silokaia i Kristiansand.

I Skien finner vi et lignende prosjekt til Silokaia i Kristiansand. Et brygge- og industriområde langs elva og rett ved sentrum, som ikke lenger er i bruk, skal bli til boliger og rekreasjonsområder for byens innbyggere. I Skien ble det avholdt en plan- og designkonkurranse for utvikling av det gamle kaiområdet med fokus på nærheten til sentrum og vannet, og vinneren ble forslaget "Tett på Bryggebyen". Her er det planlagt seks nye byrom blant boligene som skal binde byen sammen, noe som falt i smak hos juryen (Rom Eiendom, Grenland Havn og Skien kommune 2010). Markedsplassen ved Tollboden nærmest sentrum, Scenen som ligger helt nede ved vannet med et amfi i retning elva, Den grønne plass som blir et gjennomgående grøntområde fra veggen bak området til elva, Den blå plass blir et byrom helt nede ved elva med blant annet småbåtplasser, Kulturplassen blir et byrom inne i boligstrøket og Vannkulturplassen med forskjellige basseng til aktiviteter og lek. Det er også planlagt en promenade langs elva som skal gi en varierende opplevelse langs vannet, og binde bydelen til sentrum (Rom Eiendom, Grenland Havn og Skien kommune 2010).

III – CASESTUDIE

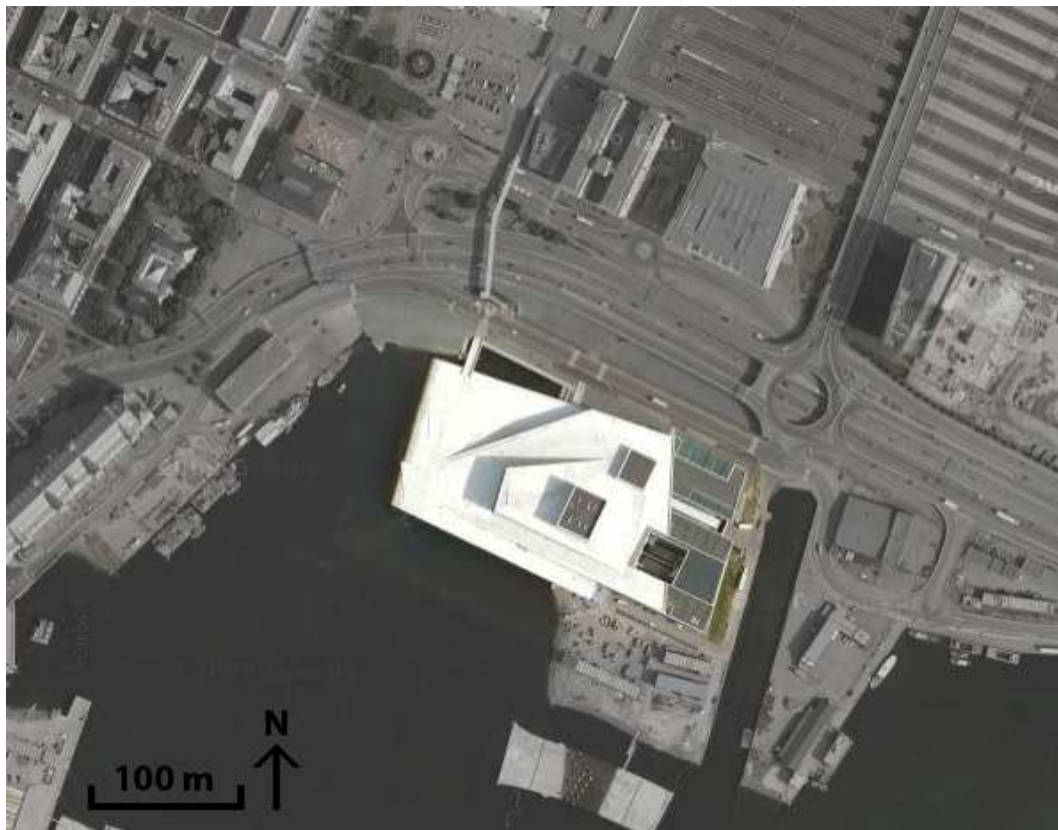
Denne oppgaven handler om byrom ved sjøkanten, og da er det naturlig å velge noen slike byrom for å se nærmere på. En casestudie kan bestå av flere caseområder, og i denne oppgaven er 5 områder valgt til nærmere undersøkelser. Det er blitt fokusert på sjønære områder i Oslo, der bylivet ved sjøen har fått utvikle seg i noen år, men hvor det også vil bli mange nye plasser i nær fremtid. Disse er valgt i tillegg til et prosjekt ved elva i Drammen for å inkludere en annen type byrom, og samtidig ha et grunnlag for å sammenlikne de to byene. Å ha noen steder som caseområder vil si at disse er sett nærmere på rent fysisk, ikke bare teoretisk litterære undersøkelser. Det er blitt gjort observasjoner på alle caseområdene, foretatt spørreundersøkelser og gjort intervjuer av aktører som kjenner til eller har jobbet med de forskjellige områdene.

Oppgavens caseområder

Dette kapitlet skal gi en beskrivelse av de områdene som er fokusert på i oppgaven. Følgende områder er blitt undersøkt: Operataket, Rådhusplassen, Aker Brygge og Tjuvholmen i Oslo, i tillegg til Elveparken i Drammen. Disse områdene er alle byrom ved sjøkanten, men er stort sett av ulik karakter. Det er derfor interessant å se på alle sammen i oppgaven for ikke å basere undersøkelsene på én type byrom, park eller lignende. Områdene i Oslo, med unntak av Operataket, er sammenhengende områder som er helt eller delvis ferdig utbygget. I denne oppgaven er det bevisst ikke valgt områder som ikke er bygget ennå, som allmenningene i Bjørvika eller Filipstad. Disse er kun planlagt og umulig å se hvordan fungerer og brukes.

Operataket

Kart over Operataket i Oslo.

I år 2000 vant Snøhetta arkitektkonkurransen om å tegne den nye operabygningen i Oslo. Den skulle ligge i Bjørvika, bydelen som skulle utvikles fra et trafikkert container- og havneområde med mye asfalt og lagerbygninger, til en stor, ny og moderne bydel med kultur, boliger, kontorer, butikker og byrom. Operaen skulle være selve hjertet i Bjørvika, og var det første prosjektet i bydelen som ble ferdigstilt. Den Norske Opera & Ballett åpnet sin nye bygning i april 2008 med stor feiring. Bygningen har 1100 rom og over 600 ansatte (Tvedt - Oslo byleksikon 2010). Den store bygningen har en relativt stor grunnflate, og det meste av den er kledd med hvit italiensk marmor. Dette gir bygningen sitt lyse preg som gjør at den ofte har blitt sammenlignet med et isflak i fjorden. Det er også blitt anbefalt å gå med solbriller når man oppholder seg på operaen på solfylte dager, på grunn av refleksjonene i marmoren som kan skade øynene. Bygningen ligger sentralt plassert i byen med kort avstand til Oslo Sentralstasjon, Jernbanetorget, Karl Johan og nye områder i Bjørvika. I dag er ikke tilgjengeligheten den beste, ettersom Operaen ligger på motsatt side av en trafikkert motorvei, enn resten av byen. Men det er bygget en midlertidig bro, med heis rullestolbrukere, barnevogner med mer, som skal få de besøkende trygt over. Rivingen av motorveien starter imidlertid i 2011, og uten denne barrieren vil Operaen virke mye mer tilgjengelig.

Bygningen er helt spesielt utformet med og har flater som skråner helt ned til sjøen. Dette gjør det mulig for publikum å spasere på taket, helt fra vannkanten og til toppen. Dette har blitt byens nye store turistattraksjon, og hver dag med relativt bra vær kan man se at det kryr av mennesker på taket. Det er både Oslos egne innbyggere og turister fra Norge og utlandet som besøker den nye operabygningen. De aller fleste besøkende er ikke der for å se en opera- eller ballettforestilling, men for se bygningen og gå til toppen av taket for å nyte utsikten. Taket på operaen har også blitt brukt som konsertscene, og blir regnet med som en av de mange scenene på bygget hvor det er forestilling. Blant artistene som har spilt på taket er det amerikanske bandet Antony & The Johnsons. Operataket som byrom inkluderer også Kirsten Flagstads plass, som er plassen foran hovedinngangen vendt mot byen. Plassen vil etter hvert grense til Operaallmenningen, et nytt byrom i Bjørvika, som vil ligge mellom Jernbanetorget og operabygningen.

Operaen kan gi deg en følelse av å være i naturen samtidig som du befinner deg midt i byen. Den opptrer som et slags fjell og vidde som samtidig ligger ved sjøen. Mange liker å komme hit for å kikke utover Oslofjorden som om man står på en klippe ved havet, og andre liker å sitte med føttene nesten nedi vannet som om man er på en strand. Man kan også få en følelse av å gå på tur i fjellet når man beveger seg oppover mot ett bestemt mål. Man bestiger toppen, stopper en stund og ser på utsikten, for så å ta turen ned igjen, kanskje med en annen rute enn man brukte opp.

Operaen i Oslo er knyttet til sjøen på en helt annen måte enn andre bygninger som ligger nær vann. Bygget har til og med bedre kontakt med sjøen enn mange av byrommene ellers i byen som ligger ved sjøkanten. De store flatene og slake stigningene gjør dette til et bygg og et byrom i ett, der man ikke helt vet hvor grensen mellom disse går. Fra operaens tak kan man bevege seg helt ned til sjøen som på en strand. Det er til og med mulighet å bade for dem som ønsker det, men de fleste nøyer seg med å vasse litt. På sørsiden finnes det en uteservering så nært vannet som man kan komme uten å bli våt. Her har man fritt utsyn over fjorden, og ingen båter som ligger fortøyd mellom plassen og sjøen. Den store havnepromenaden som er planlagt gjennom hele Fjordbyen skal også gå over Operataket og forbi serveringen helt ute ved vannkanten. Lenger ut i havnebassenget ligger skulpturen *She Lies – Hun Ligger*, av den italienske kunstneren Monica Bonvicini (Tvedt – Oslo

byleksikon 2010). Den kan minne om et isfjell, og er med på å gi en følelse av å være i et ishav, der man står på et flak og ser utover sjøen og et isfjell.

I tillegg til at den hvite marmoren som dekker taket kan blende og skade øynene i solskinn, har det kommet kritikk mot de mange kantene som befinner seg på taket. Disse har forårsaket flere småulykker der folk har snublet og slått seg. Kantene er laget for å få vannet til å renne på ønskede steder, men de har ulike høyder og er vanskelige å se på grunn av fargen på taket. Etter at problemet ble kjent har man forsøkt å gjøre kantene mer synlige med en slags pålimt markør, og det ser ut til at det har hjulpet i noen grad, i tillegg til at folk har blitt mer oppmerksomme på kantene. Det er også blitt diskusjoner rundt marmorens plutselige endring av farge. Noen steder har det oppstått gule flekker som ikke er på overflaten, men i selve steinen. Ekspertene har trodd at dette skyldes fuktighet, rust eller kjemiske reaksjoner, og at gulfargen kanskje ville forsvinne igjen når steinen fikk tørke. Andre har fryktet at fargen vil bli der permanent, og i dag kan man fortsatt se gule flekker enkelte steder. Men dette er bare et problem som merkes når man kommer på nært hold. Totalt sett vil nok operaen alltid være hvit.

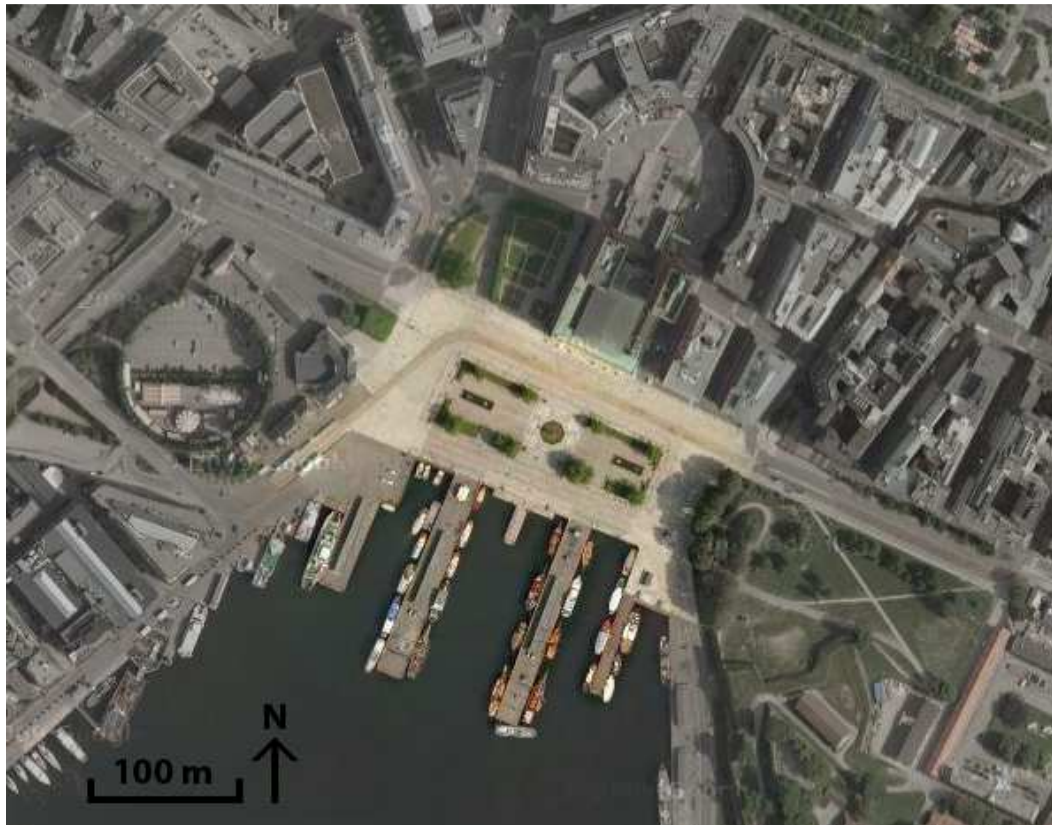

Operataket kryr av mennesker i sommerhalvåret.

Operataket ble valgt som et caseområde på grunn av sin beliggenhet helt inntil sjøen, og sin spesielle situasjon som bygning og byrom i ett. Dette er et unikt og nytt byrom i Oslo, som er helt enestående i verden. Når utbyggingen av Bjørvika er ferdig, vil dette bli et viktig, sentralt byrom i en bydel som vil være helt forandret i forhold til i 2008, da Operaen åpnet. Plassen ser allerede ut til å være en

suksess, ut ifra alle menneskene som oppholder seg der og bruker rommet til ulike rekreasjonsformål. Taket brukes som et byrom, med konserter og andre aktiviteter man vanligvis kan forvente i et byrom, men ikke av et tak. Det er også interessant hvordan bygget fremstår som et naturelement i byen, med sjøen som viktigste medspiller. Det gjør at dette er en plass som absolutt er interessant og relevant som et byrom ved sjøen.

Rådhusplassen

Kart over Rådhusplassen i Oslo.

Rådhusplassen i Oslo er en stor, monumental plass midt i sentrum av byen. Den ligger i forlengelsen av Rådhusgata, mellom Rådhuset og Pipervika i Oslofjorden. Den østlige delen, mot Akershus festning, har fått navnet *Rolf Strangers plass*, og den vestlige delen, mot Vestbanebygningen, har fått navnet *Brynjulf Bulls plass* (Tvedt – Oslo byleksikon 2010). Før Rådhuset ble bygget, var dette området et "fattigstrøk" med boliger og trange gater. Men kommunen vedtok å sanere området tidlig på 1900-tallet og bygge Oslos Rådhus med en plass foran. Arkitektene Arnstein Arneberg og Magnus Poulsson vant konkurransen med å tegne Rådhuset, og planen inkluderte en åpen steinlagt plass som et urbant byrom med en nedsunken hage eller *parterre* i midten, fremfor en park (Røde 1998). Det ble også arbeidet med utsmykning, så plassen skulle se fin fra bryggene. Det ble etter hvert anlagt flere skulpturer og fontener, som sammen med vegetasjonen, benkene og lyktene, utgjør plassen elementer. Senere kom bil- og togtrafikken og dominerte plassen der trikken hadde gått tidligere. Dette skapte en barriere mellom byen og sjøen, og plassen fikk ikke fremtre som den

pene, sjønære folkeplassen den var ment som. Men da trafikken ble fjernet i 1990, ble plassen gjenåpnet som festplass, og trikkesporene ble det eneste som skilte byen og Rådhuset fra sjøen.

Plassen er godt brukt av byens innbyggere og turister, enten som et rekreasjonsområde eller som en plass å passere på vei gjennom byen. Store arrangementer forekommer ofte her på grunn av sin størrelse og plassering. Hvert år er Rådhusplassen endestasjon for barnetoget på 17. mai. Da samles tusenvis av barn, skoler og familier for å delta i folkefesten. Da bruker man plassen stort sett til å kose seg, og det selges mye brus, is og pølser til glade mennesker. NRK og VG sin *Topp-20-konsert* arrangeres også årlig på Rådhusplassen. Da samles det mellom 70 000 – 100 000 mennesker for å oppleve en den store gratiskonserten med kjente norske og utenlandske artister. Rådhusplassen er også stedet for julemarked, utstillinger, festivaler og andre marked. Det er slike begivenheter som er med på å gi plassen en identitet.

Nederste del av Rådhusplassen en sommerdag i 2010.

Til hverdags er plassen for det meste godt befolket og full av aktivitet. Folk møtes, spiser, drikker, går, jogger eller sitter. Her finner vi alle typer mennesker i alle aldre. Rådhusplassen har god tilgjengelighet og fremkommelighet med sin sentrale beliggenhet og store flater. Plassen ligger ikke lang fra Nationaltheatret stasjon som er Norges nest største kollektivknutepunkt etter området ved Oslo S og Jernbanetorget (Plan- og bygningsetaten 2003). Det er også kort avstand til attraktive områder som Aker Brygge, Akershus festning, Spikersuppa og Nationaltheatret. Det foregår også en del aktivitet helt nede ved sjøkanten. Plassen er holdeplass for fergene til Nesodden og Bygdøy, og

ellers finner vi enkelte fiskebåter som selger ferske reker og annen sjømat. I nærheten av Rådhusplassen ligger også båter som dampskipet *Børøysund* og fullriggeren *Christian Radich*. Rådhusbryggene er fire brygger som stikker ut i Pipervika fra Rådhusplassen. Her ligger det bestandig båter fortøyd, noe som kanskje hindrer noe av kontakten med sjøen. Honnørbrygga, midt mellom de lange Rådhusbryggene, er det eneste stedet det er mulig å komme helt ned til vannflaten. Men man ser likevel aldri noen som tar seg et bad i Pipervika. Sjøen blir i hovedsak brukt til båtferdsel i dette området. Noen personer prøver seg med fiskestang bryggene ved Rådhusplassen og nedover langs Akershuskaia, men dette er kun hobbyfiskere som kanskje ikke har planer om å spise fangsten.

Rådhusplassen er det største og kanskje viktigste byrommet i Oslo, og er kanskje det første man tenker på når man hører ordene *byrom ved sjøen*. Det ble derfor naturlig å bruke plassen til caseområde. Den ligger helt inntil sjøen med tre urbane vegger og en naturvegg med utsikt utover fjorden, og med brygger og salg direkte fra bryggekanter og båtene. Plassen er en del av byen, men også en del av sjøkanten. Dens monumentale størrelse og plassering foran Rådhuset skaper en spesiell stemning som gjør plassen unik i Oslo. Hvis man kommer ut fra en av sidegatene vil man merke en åpenhet og en helt annen atmosfære enn man gjør inne i byen.

Aker Brygge

Kart over Aker brygge i Oslo.

Aker Brygge ligger vest for Pipervika, mellom Rådhusplassen og Tjuvholmen i Oslo sentrum, og er et kjent navn for de fleste nordmenn. Navnet kommer av at dette tidligere var området for Akers mekaniske verksted, som drev med skipsbygging og offshoreindustri (Tvedt – Oslo byleksikon 2010). Akers mek. ble nedlagt i 1982, og et nytt moderne strøk ble bygget etappevis. Her kom det etter hvert forretninger, kontorer, boliger, serveringssteder og kulturlokaler, og siste etappe sto ferdig i 1998. Noen av de gamle fabrikkbygningene fra Akers mek. er bevart og blitt integrert i nye bolig- og kontorkomplekser. Underholdningsstedet Latter har også fått lokaler i en tidligere industrihall. Akers Brygge er med andre ord en samling av nye og gamle bygg, i tillegg til en blanding av mange ulike funksjoner. Stedet ligger godt tilgjengelig fra Rådhusplassen og Vika, og det er ikke langt til t-bane, trikk, tog eller båtavganger.

Grunnen til at ordet *brygge* er inkludert i navnet, er fordi området ligger ved sjøen, som en lang brygge helt fra Rådhusplassen og ut mot fjorden. Med unntak av nyttetraffikk, er Akers Brygge dessuten bilfritt, som gjør dette til et yrende område med fullt av gående mennesker gjennom store deler av året. Gata nærmest sjøen heter Stranden, og er en promenade som går hele veien mellom bygningene og uteserveringen på den ene siden, og sjøen og båt plassene på den andre. Denne gågata vil bli en del av den planlagte Havnepromenaden i Fjordbyprosjektet, som vil strekke seg fra Sørenga og Lohavn i øst til Filipstad i vest. Stranden er det mest brukte byrommet på Akers Brygge. Her finnes mange kjente serveringssteder, som Lekter'n, Druen og Lofoten fiskerestaurant (Tvedt – Oslo byleksikon 2010), i tillegg finner vi kjeder som T.G.I. Fridays og McDonald's.

Innerst langs bygningene er det asfalt som skaper en opplevelse av en gate langs sjøen, selv om det i utgangspunktet er bilfritt. Ytterst langs sjøkanten er det tredekke for å gi en bryggefølelse og et mer maritimt preg. Trebrygga går trinnvis ned mot vannet, men ikke lenger ned enn et par meter over vannflaten. Utenfor brygga ligger det store fritidsbåter med akterenden inn mot land. Disse båtene dominerer sjøkanten og blokkerer mye av utsikten mot fjorden. Helt ytterst på Akers Brygge ligger Tingvallautstikkeren med Herbern marina som har rundt 300 båt plasser. Dette området har av noen blitt betraktet som skjemmende, og ødelegger mye av sjøopplevelsen. Ellers inneholder Stranden flere elementer for rekreasjon og handel. I tillegg til alle serveringsstedene med der uteserveringen er populær, finnes det noen små kiosker på trebrygga som blant annet selger is til varme bymennesker. Her er det også mange benker hvor man kan sitte og se ut mot sjøen eller andre veien, mot det yrende folkelivet.

Midt blant bygningene i området ligger Bryggetorget, en større åpen plass. Den ligger mellom kontor- og boligkomplekser, og har en del serveringssteder på østsiden av plassen. I sør vender plassen mot dokken, eller kanalen, mellom Akers Brygge og Tjuvholmen. Herfra går det en bro over til Tjuvholmen og hovedgaten der, Tjuvholmen Allé. Dokken er en tidligere del av skipsverftet til Akers mek. og brukes i dag for å trekke sjøen inn i området, i tillegg til å inneholde noen båt plasser. Bryggetorget er mindre knyttet til sjøen enn det Stranden er, har mindre sollys og færre salgs- og serveringstilbud. Dette gjør området mindre attraktivt enn brygga langs sjøkanten, selv om det ikke er et øde område. Det finnes flere kunstneriske elementer som er med på å utforme Bryggetorget. Her er det teglsteinsdekke med bølgete former på bakken, skulpturer og vannelementer. Dette er veldig populært blant barn. Det er noen trær og velstelt busker her, men ellers er det lite vegetasjon på Akers Brygge generelt. Dokken mellom Akers Brygge og Tjuvholmen har omtrent 2-3 meter ned til vannflaten, og brukes ikke til annet enn båt plasser. Det er få som sitter ved vannet her, ingen servering eller aktivitet i bygningene langs vannet, og det virker unaturlig å forsøke å komme seg helt

ned til vanneflaten, med mindre du skal til en av båtene som ligger fortøyd. Her får vannet kun den funksjonelle rollen med å skille Aker Brygge fra Tjuvholmen og å huse fritidsbåter.

Aker Brygge har blitt et symbol på "jappetiden" fra 80-årene (Tvedt – Oslo byleksikon). Det er på grunn av utviklingen som var i en helt annen stil enn man eller var vant med i Oslo. De nye boligene ved sjøen var dyre, og folk med høy inntekt og store selskaper som DnB NOR og Aker RGI flyttet inn her. I dag brukes stedet av både turister, innbyggere og folk fra utenfor Oslo som jobber i byen. Først og fremst brukes Aker Brygge til rekreasjon, til servering, handel, som møteplass, og kulturopplevelser. Her finnes det et kjøpesenter, Felix kino og show- og stand-up-klubben Latter. Kjøpesenteret er ikke det som er mest brukt. Menneskene som bruker Aker Brygge er mer opptatt av å oppholde seg utendørs, på serveringssteder eller på barer og nattklubber. Om vinteren er derimot kjøpesenteret et mer attraktivt alternativ.

Aker Brygge har ofte et yrende folkeliv.

Aker Brygge ble valgt som caseområde fordi det er et populært byrom helt inntil sjøen, og er av helt annen karakter enn både Operataket og Rådhusplassen. Dette er et langstrakt område med store fritidsbåter på sjøen og mange tilbud på land. Stedet er mye brukt blant Oslos innbyggere og andre mennesker som liker steder ved sjøen med mange mennesker. Aker Brygge er det første området langs sjøen som er utviklet fra et havn- og industriområde til å bli en plass for folket. Dette er derfor et tidlig eksempel på utvikling av byrom ved sjøkanten som kan gi svar på hva som fungerer og ikke fungerer, i forhold til utvikling av nye områder med sjønær beliggenhet.

Tjuvholmen

Kart over Tjuvholmen i Oslo.

I forlengelsen av Aker Brygge ligger Tjuvholmen. Dette området var tidligere en halvøy med kaianlegg og lagerbygninger. I dag er dette et område under utvikling som vil bli det første ferdigstilte leddet i det nye Fjordbyprosjektet (Plan- og bygningsetaten 2002). Konkurransen om å tegne hovedkonseptet til Tjuvholmen-utviklingen ble vunnet med utkastet *Utsyn* av Niels Torp arkitekter, med Selvaaggruppen og Aspelin Ramm som utviklere (NTB 2002). Den nye Tjuvholmen blir delt opp i 3 deler adskilt med utgravde kanaler, for å skape mer nærhet til vannet og variasjon i opplevelsen av området. Odden er den innerste halvøya som grenser til Aker Brygge. Her er det Dokken som skiller de to strøkene. Fra Aker Brygge til Odden, over Dokken, går det to gangbroer som skaper en god forbindelse for fotgjengere på vei til og fra Tjuvholmen. Den ene broa går fra Bryggetorget på Aker Brygge og over til gågata og hovedgata på Tjuvholmen, Tjuvholmen allé. Den andre broa går helt ute ved sjøen, fra Stranden og over til det ferdige byrommet og parken ved sjøen på Tjuvholmen. Uterommene på Odden er tegnet av Bjørbekk & Lindheim Landskapsarkitekter, og denne delen er i dag ferdig utbygget. Utenfor Odden ligger øya Holmen som fortsatt er under utbygging, og vil ifølge tjuvholmen.no (2011) stå ferdig i 2014. Det vil også gå to broer over kanalen mellom Odden og Holmen, en er allerede på plass per april 2011. Øst for Holmen kommer en liten øy kalt Skjæret. Denne øya blir hovedsakelig en park med badestrand, i tillegg til at deler av et nytt kunstmuseum vil ligge her. Landskapsarkitektkontoret Gullik Gulliksen AS har stått for både Holmen og Skjæret.

Den nye utbyggingen på Tjuvholmen er over halvveis ferdig utviklet i dag. Området får en blanding av ulike funksjoner som boliger, kontorer, handel, servering og kultur. Men i motsetning til Aker Brygge er det på Tjuvholmen mer fokus på boliger. Og jo lenger ut mot fjorden man kommer, jo færre næringslokaler og flere boliger blir det. Tjuvholmen blir bygget med en relativt høy utnyttelse i forhold til utvikling ellers i Oslo. Bygningene er opptil 13-14 etasjer høye, med omtrent 7 etasjer som gjennomsnitt, og gatene og smugene er forholdsvis trange. Men flere byrom er med på å åpne opp og skape møteplasser mellom husene og ved sjøen.

Midt på Holmen er det planlagt et over 60 meter høyt utkikstårn som forhåpentligvis vil bli en attraksjon og et landemerke på området. Tårnet vil stå like ved det nye kunstmuseet som vil ligge delvis på Holmen og delvis på Skjæret. Det er Astrup Fearnley-museet som skal få nye lokaler og flytte ut til Tjuvholmen i 2012. Byggingen er godt i gang, og museet er tegnet av den verdenskjente arkitekten Renzo Piano (Jenssen 2008). Utenfor museet kommer det en skulpturpark og et badeområde, og sammen med museet er det et mål at dette vil tiltrekke seg mange besøkende til den ytterste delen av Tjuvholmen. Fra Akershus festning vil tusenvis av turister se rett på tårnet og det nye museet på den andre siden av Pipervika. Dette kan vekke interessen hos dem som ellers ikke hadde tenkt seg til Tjuvholmen.

Utbyggerne på Tjuvholmen brukte lang tid på å overtale Piano om å tegne det nye museet, for Piano er en mann som må takke nei til de fleste tilbud han får. Men han likte beliggenheten ved sjøen, og satte et maritimt preg på bygningen. Han brukte ideer om skipsverft, båtskrog og seilmaster i designet (Jenssen 2008). Sjøen har fått en viktig rolle på Tjuvholmen, ikke minst i forbindelse med Astrup Fearnley-museet. Piano ønsker å skape en sakte oppdagelse av sjøen ved å bevege seg mot museet fra Aker Brygge. Man vil se sjøen fra innsiden av museumsbyggene og bevege seg mellom bygningene, kanalen og parken. Han liker også ideen om å bruke trinn til å sitte i og se og lytte, og at parken og deler av museet ligger på en egen liten øy (Jenssen 2008). Ellers er Tjuvholmen preget av en ganske lang strandlinje på grunn av flere kanaler og landmasser som stikker ut som fingre i sjøen. På Aker Brygge derimot er det en lang, rett sjøkant som gjelder, noe som også ser ut til å fungere. Boligene er også orientert slik at de aller fleste leilighetene får direkte sjøutsikt. Det er også beskjedent med båtplasser her i forhold til på Aker Brygge. Noen båtplasser vil det bli, men på Tjuvholmen har de fleste plassene ved sjøen utsikt utover fjorden, uten å måtte kikke mellom en rekke fortøyde båter.

Men stort sett er det kun den visuelle kontakten som gjelder langs kanten på Tjuvholmen også. Selv om noen bryggekanter går trinnvis ned mot sjøen, er det fortsatt et par meter ned til vannflaten de fleste steder. Men på den ytterste delen, Holmen, vil det planlagte sjøbadet og badestranda forhåpentligvis kunne bidra til at også direkte fysisk kontakt med vannet blir mulig. Det å kunne ta seg et bad eller vasse i sjøen på en såpass sentral plass i byen, bør være noe som kan lokke både store og små.

På Tjuvholmen er det ikke den samme serveringskonsentrasjonen som man finner på Aker Brygge. Mer grøntområder, flere boliger og færre tilbud på gatenivå gjør området til et mindre travelt sted enn det Aker Brygge er i dag. Men foreløpig er kun den ene halvdel ferdig utbygget. Senere vil flere ferdigstilte boliger og attraksjoner være med å sette sitt preg på hele området. Tjuvholmens byrom er ment for å brukes av alle, ikke bare av beboerne. I dag finner man både turister, Osloborgere,

pensjonister på spasertur, ungdomsgrupper som slapper av i parken og barn som leker her. Mange er også interessert i utbyggingen og det nye museet som reiser seg på den andre siden av kanalen.

Tjuvholmen har flere byrom av ulik karakter. På den ferdige Odden finner vi for blant annet Dokkplassen, som ligger ved Dokken rett over broa fra Bryggetorget på Aker Brygge. Den ligger delvis inntil vannet og har et trappeanlegg som fører helt ned til vannflaten. Her finner vi også flere benker, skulpturer og vannelementer som er ment for å skape en mer livlig plass. Dokkplassen er mindre brukt enn plassen og parken mot sjøen. Her er det mye sol, åpenhet og utsikt over fjorden. Parken gjør området mer grønt enn noe annet sted på Tjuvholmen og Aker Brygge, og ser ut til å være noe folk setter pris på. Rundt denne plassen er det noe utservering i tillegg til benker hvor man kan se på bylivet eller utover fjorden. Olav Selvaags plass, midt på Odden, fungerer mest som et pusterom og møteplass mellom den eller tette bebyggelsen. Plassen har ingen direkte kontakt med vannet, og det er relativt skyggefullt her. De aller fleste foretrekker å bevege seg gjennom plassen, mens noen velger å oppholde seg der som i et byrom inne i bykjernen; nærhet til vannet får lite betydning. Her finner vi benker, et serveringssted og noe vegetasjon og vannelementer.

Mange velger å slappe av i den nye parken på Tjuvholmen.

Tjuvholmen er et helt nytt strøk med utvikling av bygninger med kombinerte formål og byrom ved sjøen. En del er ferdig, den andre er fortsatt under utvikling. Dette gjør Tjuvholmen til det ferskeste eksemplet i Oslo når det gjelder byrom og utvikling ved sjøen, og dette ble et naturlig område å ha med i casestudien. Tjuvholmen gir en god indikasjon på hvordan dagens byrom ved sjøen fungerer, og kan lett sammenlignes med tidligere prosjekter som naboen Aker Brygge, både når det gjelder utforming og bruk.

Elveparken i Drammen

Kart over Elveparken i Drammen.

Elveparken er et langt parkdrag som strekker seg langs Drammenselva. Den delen av Drammens parker og promenader langs elva som blir sett på i denne oppgaven, strekker seg fra Bybrua ved Bragernes torg, til Brakerøya på andre siden av E18 Drammensbrua, på Drammenselvas nordlige bredder. Strekingen blir kalt Elveparken, men består av mindre deler med forskjellige navn. For eksempel heter biten fra Holmenbrua og ut til fjorden Fjordparken, og lenger vest finner vi Bragernes elvepark. Sistnevnte er tegnet av Selberg Arkitekter og var ferdigstilt i 2003 (Enger og Drammen kommune 2011). I 2004 ble den nyanlagte Strandveien mellom parken og byen, tildelt Vakre vegers pris (Løveid 2004), for sitt nye utseende og rolle i den viktige utviklingen langs Drammenselva. Tidligere var Drammenselvas nordlige bredder tilnærmet ubrukelig for Drammens innbyggere. Her gikk den trafikkerte Strandveien med byens gjennomgangstrafikk, og ellers var området preget av parkeringsplasser og utilgjengelig elvekant. Gjennomgangstrafikken ble senere flyttet til ringveien

som går i tunnel nord for sentrum, og elvebredden ble fylt ut med flere meter ut fra Strandveien. Her ble parken anlagt og området endret totalt karakter og ble et tilgjengelig friluftsområde for hele byen.

Elveparken starter som et salgs byrom inne i sentrum, rett ved Bybrua og Bragernes torg. Her finnes det to serveringssteder med uteservering, bryggekanter på utsiden, benker, litt vegetasjon i form av klippte busker, et slags amfi med utsikt utover vannet, og trapper og ramper opp til Nedre Strandgate som går mellom parken og byen. Området går over til å bli et grøntdrag tre kvartaler nedover elva fra Bragernes torg. Sammen med de ellers opparbeidede elvebreddene i byen, utgjør Elveparken et bortimot sammenhengende rekreasjonsområde med parker og byrom langs Drammenselva. Dette har blitt et veldig populært rekreasjonsområde for Drammens innbyggere. Tidligere var skogen utenfor byen turområde nummer én. I løpet av de siste årene er det flere som har forandret turvaner til å ferdes langs elva. Her kan man gå langs vannet og samtidig være i sentrum av byen. Parken består av gressplener og sandstrender med gruslagte gangveier igjennom. Det er mange trær, busker og stauder som gjør området frodig og livlig gjennom deler av året. I tillegg er parken utstyrt med diverse sitteelementer, skulpturer og amfier.

Elveparken er nært knyttet til vannet i elva. Med unntak av bryggekantene utenfor serveringsstedene, er det ikke langt ned til vannflaten. Fra Elveparken kan man sitte på en benk eller på steinmuren ved vannet å se utover elva og byen på den andre siden. Men her er det også muligheter for fysisk kontakt. Flere steder er det små bukter og strender som leder deg helt ned til vannet. Drammenselva er også blitt renset slik at det i dag er badevannskvalitet her. Det er med på å gjøre elva til et rent landskapselement som er attraktivt både å se på, være i nærheten av og oppholde seg i; bade, vasse og leke med vannet. Drammen kommune har ikke tillatt noen båtplasser langs parken. Det gir en bedre åpenhet og utsikt, og parkens bruk blir mer tilknyttet vannet.

Folk slapper av og går tur i Elveparken i Drammen.

Ser man dette området i forhold til byrom ved sjøen i Oslo, finner man flere ulikheter. Oslo sjøkant har stort sett bestått av havner der kaikanten har vært flere meter over vannflaten. Dette har gjort det mer komplisert å komme helt ned til vannflaten og skape aktiviteter som sjøen er en del av. I Oslo finner vi også mer urbane byrom ved sjøen, der det er faste dekker og med uteservering, og butikker i tilliggende bygninger. Dette gjør at aktivitetene foregår på land, med sjøen som bakgrunn. Dessuten hender det at store båter sperrer sjøutsikten, som på deler av Aker Brygge og Rådhusplassen. I Drammen har de myke byrommene fått dominere langs vannet. Parker og promenader med mye vegetasjon, strekker seg langs elva på begge sider, og gir flere muligheter for direkte kontakt med vannet. I Elveparken er det elva og parken i seg selv som bidrar til aktivitetene. Det er kun ved Bragernes torg det finnes servering og handlemuligheter, og fravær av båter gir god utsikt og en åpen følelse.

Det er stort sett Drammens egne innbyggere som bruker Elveparken. Etter at elva tidligere var forurenset og et medium som ikke kunne brukes til opplevelser og rekreasjon, har innbyggerne begynt å sette stor pris på elva si. Det er naturlig at Drammen som kaller seg selv *Elvebyen*, skal ha elva tilgjengelig for innbyggerne sine, og det har man fått til i stor grad. Her finner vi mennesker i alle aldre som går tur, sykler, slapper av på en benk eller på plenen, og leker i vannet og i sanden.

Elveparken skiller seg fra de fleste byrommene ved sjøen som finnes i Oslo. Det er en park ved vannet, men som likevel ligger i byens sentrum. Dette gjør området til et egnet studieobjekt i casestudien. Oppgaven får dermed flere forskjellige typer byrom ved sjø eller elv, som gir et bredt spekter og et sammenlikningsgrunnlag. Parken er også blitt veldig populær, og det gjør den interessant å se nærmere på.

Resultat av intervjuer

For å tilegne meg mer spesifikk kunnskap om mine caseområder, har jeg snakket med noen aktører som har eller har hatt tilknytning til de caseområdene jeg har sett på i oppgaven. Dette kapitlet presenterer et sammendrag av de intervjuene jeg hadde med planleggere, landskapsarkitekter og byggherrer. Det ble foretatt kvalitative intervjuer på de intervjuedes arbeidsplass. Intervjuene foregikk som en samtale mellom intervjuer og de intervjuede, med spørsmål fra en intervjuguide som retningslinjer. Aktørene fortalte om sin rolle i det aktuelle området eller prosjektet, deres strategi og fremgangsmåte for utvikling av byrom ved sjøen, og om eventuelle forbilder som har inspirert dem i deres prosjekt. I tillegg ga de sitt syn på vannets viktighet i forhold til brukerne, forskjeller på byrom ved sjøen kontra byrom inne i bykjernen når det gjelder innhold og bruk, og om klima og årstidenes virkning på bruken av slike plasser.

Oslo – Fjordbyen

Fjordbyen i Oslo er et stort prosjekt som består av mange delprosjekter langs sjøkanten fra Bygdøy til Ormøy (Plan- og bygningsetaten 2008). Jeg har snakket med to personer som har jobbet med den overordnede Fjordbyen i flere år, for å få en helhetlig oversikt over strategiene som gjelder for dagens utvikling av sjøfronten i Oslo, og tankene om sjøens rolle for bylivet generelt i byen.

Intervjuobjekt 1

Stein Kolstø

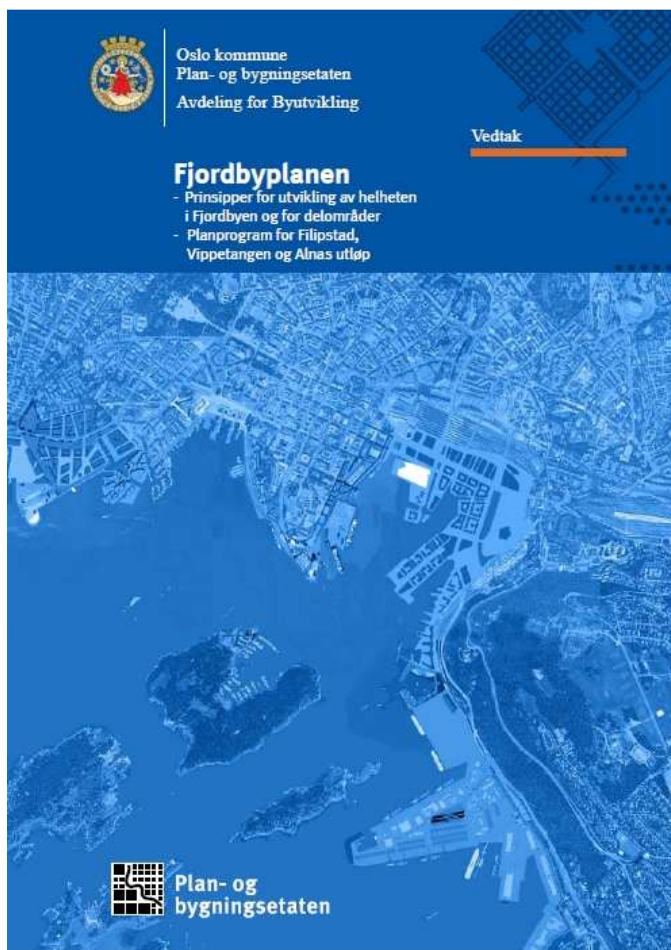
Enhetsdirektør/prosjektleder i Fjordbykontoret i Plan- og bygningsetaten.

Utdannet sivilarkitekt og har jobbet med byplanlegging i Oslo siden 1992. I dag jobber han som leder i avdelingen som jobber med planleggingen av Oslos sjøfront. Denne enheten er et spesialprosjekt i Oslo kommune som har egen bevilgning over kommunens budsjett, uavhengig av plan- og bygningsetaten for øvrig. Kontoret har vært i operasjon siden 2002, og deres hovedprodukt har vært *Fjordbyplanen*, som ble vedtatt i bystyret i 2008. Fjordbyplanen inneholder de politiske føringene som skal være grunnlag for den videre detaljutviklingen av delområdene i Fjordbyen. Per januar 2011 jobber fjordbykontoret konkret med utviklingen av Filipstadområdet i Oslo, der de lager områderegulering og konsekvensutredning.

Kolstø forteller om deres strategi for utvikling av byrom ved sjøen, og at det første store steget mot Fjordbyen var 19. januar 2000, da Oslo kommune valgte fjordbystrategien fremfor havnebystrategien i et bystyrevedtak. Dette førte videre til etableringen av Fjordbykontoret som da skulle konkretisere vedtaket inn i Fjordbyplanen. Byrom ved sjøen er kjempeviktig og er noe Fjordbykontoret føler et stort ansvar for. Kolstø begrunner det med at når man gjennomfører så store transformasjoner som

det er snakk om, for eksempel i Bjørvika og på Filipstad som i dag jo er en stor asfaltflate som skal bli til en by, så er det nettopp de offentlige byrommene som blir igjen til allmennheten. Det er disse plassene som står igjen til vanlige folk i byen, og det er dette som skal gjøre at folk har noe i dette området å gjøre i det hele tatt.

Så er det også viktig å få bundet arealene ved sjøen med den bakenforliggende byen. Målet er at Fjordbyen skal henge sammen både på langs og på tvers. På langs vil det være den såkalte *Havnepromenaden* som binder sammen områdene langs hele sjøkanten. Det blir som et stort langstrakt offentlig byrom som er et kontinuerlig promenadestrøk, ifølge Kolstø. På tvers kommer de rommene som blir kalt for allmenninger. I Bjørvika for eksempel, skal det bli 7 slike allmenninger, og flere av dem er allerede i utvikling. Et eksempel er Stasjonsallmenningen med den nye gangbroa over Sporområdene på Oslo S. Den vil forbinde byen fra Grønland og helt ned til sjøen. Det er slike allmenninger som kontoret ønsker jevnt fordelt over hele Fjordbyen, byrom som skal ha sitt utgangspunkt dypt inne i den eksisterende byen. For eksempel Operaallmenningen som forbinder områdene fra Karl Johans gate og Jernbanetorget og går over Christian Fredriks Plass, ned forbi det nye hovedbiblioteket og det nye vannspeilet der, og helt ut til Operaens forplass. En sekvens av byrom som henger sammen, fra eksisterende by, gjennom de nye byutviklingsområdene og helt ned til vannet.

Fjordbyplanen fra Oslo kommune.

På Operaen kan man stikke tærne i vannet, og det skal man ha mulighet til i disse byrommene, noe Kolstø og kontoret hans er opptatt av. Han forteller at det ikke er nok å stå på en 2 meter høy brygge å se vannkanten. Man skal kunne komme i fysisk kontakt med det, og leke med vannet og bruke det til rekreasjonsformål. Det burde også være et tilbud utover det å bare kunne ta på vannet, sier Kolstø. Det finnes for eksempel ikke utleie av robåter i byen, og det har vært forbudt å bruke småbåter i indre havn på grunn av sikkerhetsregler rundt skipstrafikk. Et lite fremskritt er at det nå er lov å bruke småbåter opp i Akerselvakulverten, etter at havnevesenet godtok det etter mange års arbeid. Det er også blitt anlagt 2 gjestebrygger hvor småbåter kan hente og sette av folk i sentrum. Og det er noe Fjordbykontoret vil ha mer av, bruk av vannflaten til kajakk, roing, bading, seiling, alt som er moro og som også er fysisk aktivitet.

Men det å gjøre om høye kaikanter og store dybder til for eksempel strender, er både krevende og dyrt, sier han. Forutsetninger for at et byrom skal være vellykket, er at det har tilstrekkelig areal og at det er tilgjengelig. Men de må også programmeres, og gis et aktivitets- og opplevelsesinnhold. Og det er det man nå holder på med i Bjørvika. Kolstø mener også at de offentlige byrommene bør bli et instrument for å forbedre folkehelsen. Med det mener han at det er viktig med plasser og parker med aktivitetssoner og artige, lekende anlegg. Dette er noe kontoret vil jobbe med når det gjelder Filipstad, sørge for at kravet til slikt blir tydelig formulert i områdereguleringen.

Kolstø forteller om deres arbeid med den store parken ytterst på Filipstad, som har fått arbeidsnavnet *Brannskjærparken*. Det er en 50 mål stor park ytterst på neset, som er et godt eksempel på utfordringene med parker og byrom ved sjøen. Det er for eksempel ikke alltid en naturlig publikumsgjennomstrømning i slike rom, det er ofte en blindvei eller et nes man skal utpå. Og da er det viktig at det finnes noe ute på neset som tiltrekker folk, slik at de beveger seg ut dit og bruker området. Kanskje blir man nødt til å tillate noe bebyggelse i parken for å få en base for noe aktivitet. En annen utfordring er klimabelastningen med at det er rimelig surt om vinteren og vindutsatt gjennom hele året. Det gjelder å beskytte byrommene mot vær og vind, noe Fjordbykontoret har forsket en del på.

Han forteller videre om hvordan beliggenheten ved vannet har noe å si for bruken og hvem som bruker området. Etter flere høringer om Fjordbyplanen har noen tilbakemeldinger som gikk igjen; ”ikke steng oss ute fra vannet, la oss få lov til å komme til vannet”, og at det ønskes benker hvor man kan sitte i romantiske solnedganger. Folk ser for seg den litt meditative måten å bruke byrom ved vannet på, som man ikke ser for seg inne i byen, sier Kolstø. Når man nærmer seg vannet dukker det opp en annen stemning og man får lyst til å gjøre noe annet, og slappe av på en annen måte. Beliggenheten ved vannet er derfor veldig viktig for programmering og utforming, og hvem som bruker det.

På spørsmål om det er forskjeller på vinter- og sommerbruk ved sjøen i forhold til inne i byen, sier Kolstø at det er naturlig at folk trekker seg mer inn i byen om vinteren, og inn i bygninger. Og sånn bør det være, sier han. Men det finnes likevel en strategi om å tilrettelegge for glassoverdekkede soner og ekstra skjermede oppholdsarealer. Men det er heller ikke alltid at mål at det skal være fullt av mennesker hele tiden. Det er også en opplevelse i seg selv å være helt alene på en plass om vinteren. Verdien av opplevelsen blir ikke større med mange mennesker, sier Kolstø. Men noen planleggere mener det bør være fullt av folk gjennom hele året. Og de som tenker på markedsgrunnlag for caféer og forretninger, vil at parken skal være en magnet som gjør at de får folk

inn til sine salg. Men man har jo blitt flinkere til å finne arrangementer om vinteren, som for eksempel julemarkedet på Bygdøy. I enkelte land finnes det egne organisasjoner som tar seg av arrangementer i utviklingsområder. Det har man kommet kort med i Norge. Man kunne ha opprettet et *Fjordbyens eventkontor*, sier Kolstø, som sørger for det ofte foregår flotte arrangement, så det skjer noe hele året. Da gjelder det å samle ressurser til slikt. Det finnes mange engasjerte mennesker som vil skape noe, bare de får muligheten. Det går for eksempel an å leke med mørket og belysning om vinteren. Den gir mange muligheter og har et stort potensial som vi ikke benytter oss av, sier han.

Strategier kan også bety gjennomføringsstrategier, og parker og byrom er en viktig del av det økonomiske gjennomføringssystemet. Kolstø forteller at de allerede i planleggingsarbeidet må begynne å definere standarder på belegning og utforming slik at det kan kostnadsberegnes og tas med inn i forhandlingene om utbyggingsavtaler. Det er måten å sikre gjennomføring på. For eksempel på Filipstad hvor det blir omregulert en halv million kvadratmeter fra havn til bolig og næring, så vil verdien øke til mange milliarder kroner. Da kan kommunen ta ut en del av de pengene som da sikrer gjennomføringen av offentlig infrastruktur, som både gater, veier, parker og havnepromenaden.

Folk tiltrekkes av vann, og lyden av vann virker inn på oss, mener Kolstø. Vann i all betydning, som i bekker, fontener, elver og sjøer. Oslo har en byggesone på 150 kvadratkilometer bebygd område, 300 kvadratkilometer skog og i tillegg kommer vannet som et stort naturelement som går helt inn i sentrum. Det biologiske mangfoldet med fugle- og dyreliv i vannet er også en attraksjon i seg selv som tiltrekker folk, sier han.

Videre snakker vi om forskjeller på byrom ved sjøen og inne i byen, og hva som må til for at et byrom ved sjøen skal bli et godt byrom. Det som gjelder er å få trukket folk ut, sier Kolstø. Mange andre store byrom har jo en naturlig gjennomstrømning, som for eksempel Studentertunden, som har målpunkter i alle ender og folk går på kryss og tvers. Mens Filipstadparken blir helt motsatt. Den får knapt én ordentlig byvegg. Derfor mente noen at parken burde ligge lenger inn på land, mens man hadde bebyggelse helt ute ved sjøen. Men det ville ikke planleggerne i Fjordbykontoret, som syntes at landskaps situasjonen tilsa at det burde ligge en park der. Det er nemlig tre nes i byen som skal satses på; Filipstad, Vippetangen og Alnas utløp. Og det å være ute på et nes er jo en attraksjon i seg selv. Når man er ute og går på tur i landskapet, får man alltid lyst til å gå ut på neset, sier Kolstø. Men han mener likevel det kreves noe mer, og det er noe de jobber med å få formulert nå. De regner med at Filipstadparken vil ha tydelig innslag av tilrettelegging for sport og idrett, og da som kan brukes hele året igjennom.

Andre elementer som vil være gjeldende ved sjøen i forhold til inne i byen er dette med klima- og vindskjerminger, sier Kolstø. I tillegg kan det være aktuelt med flere naturmessige elementer. Oslos sjøfront har stort sett vært betong og asfalt i mange år, så kanskje disse byrommene egner seg for å gjeninnføre naturelementer og få opp leveområdene igjen. Men det kan bli et dilemma i forhold til kulturminnevern. I noen tilfeller skal kaiene fortsatt være lesbare som kaier. Og det er ikke alltid at det lar seg forene med verken innføring av naturelementer eller tilrettelegging for nye attraksjoner og bruk av sjøflaten. Ellers er det nok mye av de samme elementene som finnes i andre attraktive byrom, som blant annet sittemøbler, god belysning og universell utforming. Den omkringliggende bebyggelsen og funksjonene, med publikumstilbud som forretninger og bevertning, har også stor betydning. Det blir et samspill mellom parken og de tiliggende byggeområdene. I tillegg er det viktig

med god tilgjengelighet, både lokal via havnepromenaden, sykkelveier og eller god tilkobling til byen, og regional i form av bra kollektivtilbud i nærheten.

Jeg spør om Rådhusplassen og Aker Brygge er idealplasser ved sjøen eller om det er nye tankeganger som gjelder i dag. Kolstø sier at disse stedene er veldig forskjellige typer byrom. Aker Brygge er veldig pulserende og turistrettet. Og som eksempel på en havnepromenade må det betegnes som vellykket. det er godt dimensjonert og det er mye folk der som har det hyggelig, føler seg trygge, slapper av, og så er det bilfritt. Det er også blitt et møtepunkt, også for tilreisende til Oslo. Men stedet er kanskje ikke like viktig for Oslofolk, sier Kolstø. Folk i byen har som regel sine helt lokale møteplasser. Aker Brygge har en karakter av noe litt fremmed som kanskje ikke er 100 prosent Oslo. Den private driften og eieformen setter også sitt preg på området. Det er en helt annen standard enn eller i byen, og det er ikke søppel i gatene. Som byutviklingsområde er det kjent som et godt eksempel på byutvikling av havneområder. Her har man fått inn alle funksjonene, et komplett byområde, med parkering i kjelleren, så kommer første og andre etasje med forretninger og restauranter, så er omtrent 3-6. etasje kontorer, og resten er boliger. En komplett blanding, sier Kolstø. Her er det ganske høy utnyttning. Det er bare på Tjuvholmen det planlegges omtrent like tett bygd.

Rådhusplassen ble planlagt på nytt etter at motorveien der ble lagt i tunnel. Den gangen ble det mye diskusjon om plassen hadde tilstrekkelig god romlig avgrensning, eller om man skulle tilføre ny bebyggelse eller prøve å styrke den romlige avgrensningen. Da ble det definert noe som ble kalt *det nordiske byrommet*, som har 3 vegger, og den fjerde veggen er naturen. Og Rådhusplassen er et godt eksempel på det med Rådhuset som hovedvegg, og festningen på den ene siden og Vestbanen og Aker Brygge på den andre, og den fjerde veggen er fjorden med øylandskapet der ute. Og det samme er planlagt i Bjørvika, med Operaallmenningen, sier Kolstø, som mener Rådhusplassen er et godt eksempel på et attraktivt byrom ved sjøen. Et stort og raust byrom til de store arrangementene, sånn som nyttårsaften med kommunalt fyrverkeri, og 17. mai og konserter. Det er mange titusener som deltar på slike arrangementer. Og så er det flott med den kontrasten man kan føle når man for eksempel kommer ut fra Aker Brygge med tett av mennesker rundt deg, og så føle at det åpner seg mot en stor monumental plass.

Kolstø presiserer til slutt at det er et mål at hele sjøkanten i Oslo sentrum skal være tilgjengelig for alle og mener det er akseptert hos alle at privatisering av den sentrale sjøfronten er uaktuelt. Det er også tanken med havnepromenaden, den utelukker private strandsoner. Men noen vil kanskje føle seg avvist og at de ikke passer inn på enkelte steder. Man får for eksempel ikke bruke rollerblades på enkelte steder, men det betyr ikke at man er hindret i å være der som person, men begrenset i sin utfoldelse, men sånn vil det alltid være i en by, sier han. Og i Fjordbyplanen er det slått fast at Fjordbyen skal være åpen og tilgjengelig for alle.

Intervjuobjekt 2

Jorleif Jørgenvåg

Utdannet landskapsarkitekt.

Jobber i dag i kulturetaten i Oslo som prosjektleder for skulpturparken på Ekeberg. Han har tidligere jobbet som seniorarkitekt på Fjordbykontoret i flere år og arbeidet med byplanlegging.

I likhet med Kolstø forteller Jørgenvåg om hovedgrepet i Bjørvika som er Havnepromenaden og de 7 allmenningene som er offentlig tilgjengelig og skal gå fra sjøkanten, gjennom ny bebyggelse og krysse barrierer som vei og jernbane. Allmenningene vil da bli viktige adkomster til Havnepromenaden. Det har vært den grunnleggende strukturen fra begynnelsen av, og det at husene skal tilpasse seg byrommene. Han nevner også tettheten og sier at utnyttingsgraden i Bjørvika er halvparten av den som er på Tjuvholmen og Aker Brygge, så det blir ganske store arealer til allmenningene. Men folk flest har vanskeligheter med å forestille seg hvordan det kommer til å bli.

Jørgenvågs første jobb i Fjordbykontoret var å gjennomføre konkurransen *Byrom i Bjørvika*. Da ble det laget en designhåndbok som skulle styre den videre detaljeringen av planen. Her står det litt om intensjonen for hvert enkelt byrom. Det var opprinnelig planlagt 5 allmenninger i Bjørvika, men etter hvert som riksantikvaren forlangte siktakser fra Middelalderparken mot festningen, kom det to til. Det er slik at ingen av byrommene er helt like, fordi innholdet i det som bygges påvirker også hva som gjøres der. Så det er ikke bare sjøen som dominerer, men det er kombinasjonen av om det er offentlige institusjoner eller bolig som påvirker hva som tenkes blir gjort i de enkelte byrommene. Og så skal de ulike innholdene og den ulike bebyggelsen, gi litt forskjellig utforming. Det blir for eksempel vurdert strender, gjestehavn og sjøbad, så har man prøvd å fordele ulike attraksjoner rundt om i området ut ifra det. Og så har vi Operaen som er blitt en kjempevellykket prosjekt. Noen går på opera her, men de fleste går for å se den utvendig og for å se utover sjøen. Landskapsopplevelsen med sjø er jo veldig viktig når du er ved sjøen. Det hadde kanskje ikke vært det samme å gå på taket til et vanlig kontorbygg å se utover en annen flate, sier Jørgenvåg.

I tillegg til byromskonkurransen i Bjørvika, jobbet Jørgenvåg med delområdene i Fjordbyen som hadde uavklarte program. Han forteller at Plan- og bygningsetaten og Havnevesenet var i "krig" om utnyttelsen av disse arealene. Havnevesenet trengte penger til ny havn, og ble da interessert i at det skulle bygges kontorer med høy utnyttelse som ville gi mest penger. Men Plan og- bygningsetaten tar flere hensyn enn hva som er best økonomisk for Havnevesenet. Da ønsket Havnevesenet at politikerne skulle gi dem penger til en ny havn, så kunne de utnytte de gamle havneområdene som de ville. Dermed endte Havnevesenet opp med *Sydhavna*, mens de gamle havnene ble overlatt til planleggerne som ville utvikle områdene på best mulig måte.

Jørgenvåg nevner også Rådhusplassen og Aker Brygge som eksempler på ferdig utviklede områder. Han sier at Rådhusplassen er unik, så det er ingen andre plasser som kan være som den. I likhet med Kolstø sier han at det er en robust festplass som er blitt helt fantastisk. Rådhusets storhet, både

volummessig og arkitektonisk, gjør at det trengs en stor plass mellom seg og sjøen. Det er en flott følelse å komme ut fra trange gater og se at byen og sjøen åpner seg, sier han. Aker Brygge har også fått positiv oppmerksomhet. Jørgenvåg forteller om et fjordbyprosjekt han var med på, finansiert av EU, der 9 byer i blant annet Norge, Danmark, Sverige, Tyskland og England var med i et felles prosjekt. Der reiste de rundt i byene og skulle til slutt kåre det mest vellykkede prosjektet. Og da mente alle at Aker Brygge fikk mest poeng. Og det viser at det har stått seg ganske bra, sier han. Utfordringen er å få til en vellykket blanding i bygningene. Her er det både bolig, kontor, butikker og servering og tidligere var det noe offentlig der.

Slik forestiller kommunen seg den fremtidige bruken i den nylig åpne Stasjonsallmenningen.

Også dette med å få til en levende by i disse områdene, også når det er vinter og kaldt. Det er jo tydelige forskjeller på sommer og vinter, og vi har ikke forventninger om at det skal skje så mye om vinteren som det gjør på sommeren. Men en løsning er å ha ting som folk trenger hele året. At man fyller byggene rundt med butikker, eller bibliotek som vi får i Bjørvika, at det er funksjoner som tiltrekker folk uansett, sier Jørgenvåg. Men det er et begrenset handelsvolum, og begrenset hvor mange bibliotek man kan ha. I tillegg er det helt klart en *avstand-fra-sentrum-funksjon* som gjelder. Jo lenger ut man kommer, jo mindre klarer man å opprettholde disse forretningene. Som for eksempel ytterst på Aker Brygge og på Tjuvholmen, der skifter butikkene ganske ofte. Og hvis man i tillegg har kjøpesentre framfor butikker mot gatene, velger folk å holde seg innendørs om vinteren. Dette er det forsøkt å få til i Bjørvika, butikker med fasader ut mot gatene, som en del av reguleringsbestemmelsene.

Jørgenvåg snakker videre om vannets betydning for folk, og sier at mennesker alltid blir opptatt av vannet som landskapselement. Det ser man også når man går i fjellet med ingen bebyggelse, da blir man veldig opptatt av vannet når man kommer til et tjern. I en tett by så representerer vannet åpenhet og utsikt. Vannet er også fritt for alle, det representerer en slags allmenning, som også er befriende. Og årsvariasjonene vises veldig tydelig i vann, så det blir en slags nærheten naturen, sier han. Hvis man tar det historiske perspektivet, så kommer vann frem som ferdselsåre. Vann og handel har alltid vært veldig viktige egenskaper ved byen. Og nå bygges det ut så mye ved fjorden fordi de gamle havnearealene ikke er i bruk lenger. Det er en omstrukturering innefor verdensøkonomien, sier Jørgenvåg. Nå gjelder andre måter å frakte varer på. Så arealene er ikke i bruk lenger, ergo er de frie for utvikling. Sjøkanten er mer attraktiv for etablering av kontorer enn for eksempel Groruddalen. Om det er fordi det ligger nærmere vann eller fordi det er nærmere sentrum og kollektivtransport er et vanskelig spørsmål. Man tiltrekkes nok av en kombinasjon, sier Jørgenvåg.

I likhet med Stein Kolstø, sier Jørgenvåg at byrom som ligger ved vann også gir spesielle vind- og klimautfordringer, som gjør at enkelte aktiviteter ikke lar seg gjøre der. Og i hvor stor grad man skal beskytte mot vind uten at man faktisk ødelegger det folk vil oppleve der. Her blir det snakk om å jobbe med små elementer, så man kan oppnå både god skjerming og samtidig åpenhet og utsikt. Miljøvennlighet blir også fokusert på i Fjordbyen. Havnepromenaden skal være en gang- og sykkelvei, i tillegg kommer *fjordtrikken*, som skal gå langs hele sjøkanten.

Cruiseskipene er jo også en problemstilling, sier Jørgenvåg. Man ønsker flere turister til Oslo blant annet på grunn av handel. Men på den annen side beslaglegger turistskipene kai plass. Dessuten må det stenges av langs hele båtene i henhold til sikkerhetsbestemmelsene etter 11. september 2001. Og med flere båter etter hverandre blir dette et langt stykke. Da blir store deler av sjøfronten sperret gjennom hele sommeren, sier Jørgenvåg.

Oslo – Tjuvholmen

Tjuvholmen er et av delprosjektene i Fjordbyen som jeg har sett nærmere på. Per i dag er området omtrent halvveis ferdig utbygget på to holmer utenfor Aker Brygge. Dette området er relevant fordi det er helt nytt og fortsatt under utvikling, og fordi den ferdige delen er åpen for folk som gjør det mulig å se hvordan området fungerer. Jeg har snakket med eieren og utbyggeren av Tjuvholmen i tillegg til et landskapsarkitektkontor som har tegnet deler av området.

Intervjuobjekt 1

Gunnar Bøyum

Administrerende direktør i Tjuvholmen KS som eier og bygger ut Tjuvholmenområdet. Selskapet er eid av Selvaag Gruppen og Aspelin Ramm. Tjuvholmen KS er et prosjektselskap som er ansvarlig for gjennomføringen av Tjuvholmen-utbyggingen, fra regulering til ferdig bydel.

Bøyum forteller at de kjøpte et areal på 30 mål av Oslo Havnevesen, så bygges det et kunstig landskap på 20 mål i tillegg, slik at det samlede arealet som bygges ut er på 50 mål. Der bygges det omtrent 150 000 kvadratmeter fordelt på i snitt 7 etasjer, noe som gir et fotavtrykk på 20-25 mål. De resterende målene vil da stå igjen til uteområder som veier, plasser, bryggekanter, parker, skulpturpark og badeplass. Dette er dessuten et bilfritt område. Hovedplanen sier at byen bygges ut med Tjuvholmen, ut mot fjorden. Naboen Aker Brygge har en klar bymessig struktur, mens Tjuvholmen vil ha en mer urban struktur lengst inne mot den ferdige byen, Aker Brygge og Filipstad, og mer grønt, mer "rural" struktur lenger ut. Her skal det gå fra bypuls til litt roligere naturpuls når man kommer lengst ute, sier han.

Et stort bymessig grep på Tjuvholmen er to kunstige kanaler som er gravd ut. En på midten på tvers av området, og en langs skulpturparken som kommer på den ytterste øya. Vannet har blitt sett på som et veldig viktig landskapselement, ifølge Bøyum. Her kommer det nemlig 2 km med strandlinje. Og det er et interessant poeng når man ser regjeringen betalte titalls millioner for 100 meter strand på Bygdøy. Det sier i hvert fall noe om at sjøfront og vannkontakt vurderes som positivt for et bymiljø; altså i form av både rekreasjon og utsyn. Samtidig er det ikke mye støy fra en sjøkant i og med at båttrafikken er ganske beskjeden i forhold til biltrafikken, sier Bøyum.

Vi snakker videre om byrommene på Tjuvholmen er spesielt utformet for å ligge nær sjøen eller om disse kunne ligget hvor som helst i byen. Bøyum forklarer at disse er spesialutformet, og at Tjuvholmens bystruktur er som en klassisk italiensk by, med plasser, torg, små og store gater om hverandre, i tillegg til en diagonalgate som er hovedgaten igjennom. Men det har vist seg at denne gata ikke er den mest brukte, ettersom den ikke ligger i sola. Folk velger som regel å gå langs bryggekannten. Så sola er viktig for hvordan man bruker byrommet, ifølge Bøyum. Han mener sola sammen med en rekke ikke-kommersielle uteområder som amfier som går ned i vannet og plasser som er gratis for bruk, altså ikke tilknyttet noen restaurant eller uteservering, er viktige elementer når det gjelder bruken. Det kryr fort av mennesker i den ferdige parken nærmest Aker Brygge om

våren og sommeren, sier han. Og så er det grønne utrolig viktig. Den inneste delen er Tjuvholmen er mer preget av harde dekker som betong og granitt i en urban struktur, mens den ytterste delen får et mer grønt preg. Både sjø og grønnstruktur er noe som nordmenn liker, sier Bøyum.

Bryggelivet på Tjuvholmen blir helt motsatt av det man finner i for eksempel Nice og Cannes, ifølge Bøyum. Der ligger det ofte store yachter og skygger for utsikten til sjøen. Det kan man også se ved Tingvallautstikkeren på Aker Brygge. Vannspeilet forsvinner bak båtene, og man må nesten sitte på *Lekter'n*, et kommersielt produkt, for å få vannkontakt. Da kunne man heller lagt uteserveringen på land, så kunne man heller fått en sone med vannkant, sier han.

Oslo Kommune har vært ganske heldige når det gjelder Tjuvholmen. Byen får 2 km ekstra kaifront som kommunen i tillegg får betalt masse penger for. Og man ser i helger og på helligdager at folk går tur langs sjøen. Det er masse mennesker som bruker fjordområdet, sjøområdet i byen, som turområde, fremfor å gå i en trafikkert gate.

Illustrasjon av den ytterste øya på Tjuvholmen, med det nye kunstmuseet og utkikstårnet.

Bøyum mener også at enkeltelementer er viktige i et byrom. Det finnes blant annet vannelementer på land i form av fontener og lignende, som er flotte om våren, sommeren og tidlig på høsten. Men disse er ikke i bruk resten av året. Så det å finne utsmykning som er helårs er en utfordring, sier han. Det er ikke noe problem å fylle områder som Tjuvholmen med folk om sommeren, men det er ønskelig at området skal være et helårssted. Derfor har eierne håp om at åpning av kunstmuseet på Tjuvholmen skal være med å trekke folk hele året. Bøyum har også tro på elementer som er ikke-kommersielle, hvor en bare kan sette seg ned med en brus og en avis. Det er også interessant med lekende elementer, både for barn og voksne, med litt organiske former. Et godt eksempel er skulpturene med et organisk terreng på Bryggetorget på Aker Brygge. Det er veldig populært for barn å leke på, samtidig som det gir naturlige sitteplasser. Det som er laget av slike ting på Tjuvholmen, har vært vellykket. I tillegg er det grønne viktig i et byrom ved sjøen, ifølge Bøyum. Det er noe som

mennesker liker, det er mykt og er støydepende. Også det å ha noen steder hvor man kan komme helt ned til vannet uten å bli hindret av båter og høye kanter, er noe som trengs i slike områder.

Han nevner Nyhavn i København som et hyggelig byrom. Der har man en frisone mot selve kanalen, i tillegg til serveringssoner som brytes opp av noen gåsener lenger inn på land. Aker Brygge har også vært et slags forbilde på enkelte punkter. Særlig den kombinerte bruken av både næring, butikker, restauranter, bolig og kontor på ett sted er et ubetinget positivt element. Samtidig har Aker Brygge en variasjon i materialbruk og utforming som er mye mer spennende enn det man ser i mange andre byrom. Et annet forbilde der er at man holder standarden på uteområder i form av drift veldig bra. Men den viktigste delen er nok utsikten, både for turgåere, boende og de som har kontorer der. Utsikt over sjøen gir et godt vidsyn, og det er et veldig positivt element.

Belysning er også en del av landskapsarkitekturen. Det er viktig at en integrert del av landskapsplanen har en god lysplan. Det gjelder om det er snakk om å lyse opp det grønne, lyse opp skulpturelle ting, og ikke minst i form av trygghet, sier Bøyum. Det er også en del effektbelysning i form av fargekombinasjoner, lys i vann, og nedfelt lys i gater. Og mer effektbelysning kommer, sier Bøyum. Man må også ta hensyn til boligene når områder skal belyses. Folk vil ikke ha for mye lys inn i stuene sine.

Broene er også en del av uteområdet som det er lagt mye arbeid i. Skulpturelle broer hvor folk kan stoppe og kanskje sette seg ned, og kanskje med noe beplantning, er mye brukt i utlandet som et tiltrekkende element. Det blir også badestrand på Tjuvholmen, og et voksenbadeanlegg helt ytterst der det er dypt vann, slik at alle kan ta en dukkert, sier Bøyum. Og så kommer det flotte kunstmuseet og en skulpturpark i tilknytning til det. Dette skal bli noe å gå til, samtidig som man har hyggelige omgivelser. En annen publikumsattraksjon blir tårnet som vil stå ferdig i 2012-2013. Det blir 70 meter høyt og blir et element for å trekke folk ut, det samme som gjelder for kunstsenteret. Så det gjelder å få trukket folk ut vinterstid også. Vinteren ved sjøen kan være like flott som ellers, med lyset og frostrøyken, sier Bøyum. Mange av beboerne i området synes vinteren er den flotteste årstiden.

Intervjuobjekt 2

Rune Vik og Håvard Strøm i Bjørbekk og Lindheim

Landskapsarkitektene *Rune Vik* og *Håvard Strøm* har vært med å arbeide med Tjuvholmen-prosjektet.

Landskapsarkitektkontoret Bjørbekk og Lindheim fikk jobben med å tegne uterommene på halve Tjuvholmen kalt *Odden*, den delen som ligger innerst mot byen og Aker Brygge, nord for kanalen. De har jobbet med den helhetlige planen fra starten, men den innerste delen har de fullført helt ut med byggeplaner.

I starten var det en konkurranse med flere forskjellige forslag til utformingen av et konsept på Tjuvholmen, der Niels Torp sitt forslag valgt som utgangspunkt til reguleringsplanen. Da satt blant andre Jostein Bjørbekk i juryen. Etter det ble Bjørbekk og Lindheim engasjert av utviklerne til å være med i prosessen etter at reguleringsplanen var fastsatt. I likhet med Bøyum forklarer også Vik og

Strøm om området som ligger på en holme og en gammel fylling, i tillegg til at en god del av arealet ligger ute i vannet. Det skaper en komplisert byggegrunn. De synes det var et godt grep av Torp å lage litt forskjellige høyder på terrenget for å skape en holme, fremfor å ha hele området på én kote. En fordel blir avvanningen i området. De forklarer at det kun er sluk langs bryggkanten, med et sandfang, før vannet renner ut i sjøen. Og under overflaten er det parkeringsdekk.

Vik og Strøm sier at det var en utfordring med de høye kaikantene på Tjuvholmen. De er slik på grunn av flomfare. Det gjør at det blir vanskelig å komme helt ned til sjøen. Kaikantene her ligger på omtrent 3,5 meter over vannflaten. Å komme ned til vannet var noe de kjempet for å få til, forteller de. Og det eneste stedet de fikk det til ordentlig var innerst ved *Filipstadkilen*, der Aker Brygge, Tjuvholmen og Filipstad møtes. Det var også flere forslag om steder på Tjuvholmen der man kunne komme helt ned og kjenne på vannet, men det ble ikke noe av til slutt. En ting er selve vannet, en annen ting er den åpenheten med vannflaten og den følelsen du får ved å se utover, sier de. Vannet er helt klart viktig og avgjørende når man skal planlegge slike områder. Blant annet når det gjelder belysning. Bjørbekk og Lindheim mente det var viktig å ikke ha lys helt ytterst mot vannet, ettersom det ville bli et blendende filter mellom menneskene og vannet. Nå ble det likevel plassert lys på kanten noen steder, siden sterke krefter ønsket dette, sier Vik og Strøm. Men *Olav Selvaags plass*, plassen midt på Odden, mener de kunne ha ligget hvor som helst i byen. Plassen har ikke noe spesielt preg som tilsier at den må ligge ved sjøen.

Vik og Strøm er likevel overbevist om at beliggenheten ved sjøen har noe å si for bruken av byrommene. Det er et flott sted å oppholde seg, man ser utsikten og det livet som er på sjøen. Folk strømmer ned til sjøen, også i en bysammenheng, mener de. Det har også noe å si for bruken at det er bilfritt. Her er det mulighet å gå langs vannet, som også var en fordel med Torp sitt prosjekt. Det er offentlig adkomst langs alt. Og man ser allerede at folk går tur langs vannet på Tjuvholmen, noe som Bøyum også snakket om. Og det viser seg at den delen langs sjøen er mer attraktiv enn den indre delen mellom husene. Folk prioriterer å gå langs sjøen. I tillegg er det lagt opp til en utstrakt uteservering her, og med videre utbygging og det nye kunstsenteret, vil sentrum trekkes utover, og da er det viktig med det gode oppholdsrommet ved sjøen, forteller de.

Vik og Strøm er ikke sikre på om det var noen spesiell fremgangsmåte ved å lage slike byrom ved sjøen, i forhold til andre byrom. Men det som gjaldt for Tjuvholmen var noen historiske hensyn ved dokken, i tillegg til konstruksjonsutfordringer som gjelder ved sjøkanten. Det må nemlig beskyttes mot påkjørsler av svære skip. Et annet hensyn er dette med den høye utnyttingsgraden her, som gjør det utfordrende i forhold til at det er begrenset med plass. Det gjør planleggingen ganske annerledes enn om byrommene skulle ligget på for eksempel Grünerløkka. Det gjorde det også vanskelig å komme helt ned til sjøen, som ble nevnt tidligere. Det er mer penger å tjene på båt plasser enn å legge til rette for bruk langs sjøen, dessuten ligger det reguleringslinjer i vannet som man ikke får bryte, forklarer de. Niels Torp kalte båtene utenfor Aker Brygge for slim. De dekker for utsikten. Men sånn sett har man vært rimelig nøkterne på Tjuvholmen, sier Vik og Strøm. De har vært veldig opptatt med hvordan øya møter sjøen, men føler ikke at de har oppnådd det de ville. Stort sett har man ikke kommet nærmere sjøen enn 1,5 meter over vannflaten, bortsett fra på det ene stedet. Det er festet noen trebrygger utenpå betongen som går delvis ned mot sjøen, men det var ikke mulig å komme nærmere. Bryggen får det til å se ut som om hele øya svever, og det ser ikke bra ut, sier Vik og Strøm, det ser uferdig ut. De forteller at nærheten til sjøen som de ønsket ikke ble oppnådd, og at

dette er en mangelvare stort sett over alt. Noen få steder som på Honnørbygga ved Rådhusplassen har man fått det til.

Vi snakker videre om hva som skaper et godt byrom ved sjøen i forhold til et byrom inne i byen. Vik og Strøm mener at man kanskje får noe gratis ved å anlegge et byrom ved sjøen, et element som tiltrekker folk, et element som er tilstede naturlig. Som de andre som har blitt intervjuet nevner Vik og Strøm klimautfordringene og vind. Det trengs noen elementer for å dempe dette. Man opplever også naturelementene litt tydeligere enn inne i byen, på både godt og vondt, sier de. Det har også vært veldig mange aktører med ulike meninger om detaljer og plassering av trær og andre elementer. Vik og Strøm mener at *Dokkplassen*, plassen mellom Dokken og Filipstadkilen, har blitt overfylt med elementer, etter at enkelte hadde ment at det var fare for at plassen skulle bli ødslig. Bjørbekk og Lindheim fikk heller ikke oppnådd den variasjonen de hadde ønsket. Mye på grunn av at man blir gående oppe på kaikantene uten variasjonen med å komme ned til vannet. Et sted man kan gå nærme vannet er under broa ved kanalen. Her ble det godtatt at man måtte ned i vannet for å kunne gå under broa som ikke så høy. Og når det er høyvann, kan man gå på den øvre delen, så der finnes det en valgmulighet, sier de. Hovedforskjellen mellom byrom ved sjøen og byrom inne i byen blir selve sjøen i seg selv, med utsikten og sola som hovedattraksjoner. I hvert fall hvis man oppnår den nærheten til sjøen som man ønsker. For i et vanlig byrom så vil det kanskje være byrommet i seg selv, og folkelivet der, eller de elementene og byggene der som skaper attraktivitet, sier Vik og Strøm.

Ved Dokkplassen på Tjuvholmen er det laget et trappelanlegg som fører helt ned til vannet. Den virker likevel lite brukt, muligens fordi den ligger på "baksiden" av Tjuvholmen.

Til slutt snakker vi om Aker Brygges rolle i utformingen av Tjuvholmen, og om det har vært et forbilde. Vik og Strøm mener Aker Brygge har vært et forbilde for byggherren, ettersom det har vært et vellykket prosjekt når det gjelder serveringen og attraktiviteten generelt. Tjuvholmen har blitt strukturert på samme måte, med servering, en slags promenade og en bryggeløsning langs sjøen. Man er også blitt inspirert av den høye kvaliteten på bygulvene på Aker Brygge, men samtidig løftet seg et hakk over det igjen på Tjuvholmen. Her er det granitt og plasstøpt betong som er brukt, og det er av relativt høy kvalitet. Verken skifer, tegl eller betongheller er brukt her. Ellers har man styrt vekk fra bruk av tredekker, bortsett fra på enkelte brygger ned mot sjøen. En annen likhet er at området er bilfritt, og har små plasser og smug innimellom. Man kommer også nærmere sjøen når det ikke er så mange båter inntil bryggene, sier Vik og Strøm.

Drammen – Elveparken

Bragernes Elvepark i Drammen er et annet prosjekt ved sjøkanten som jeg har sett nærmere på. Elveparken er et godt eksempel på et anlegg som ble godt mottatt av folket som et viktig byrom langs Drammenselva i byens sentrum. Dette prosjektet gir meg også muligheten til å sammenligne Drammens strategier og tankeganger i forhold til prosjekter i Oslo og Fjordbyen. I forbindelse med Elveparken har jeg snakket med en byplanlegger i Drammen kommune som forteller noe om Drammen utvikling ved vannet generelt i tillegg til Elveparken, og med landskapsarkitektkontoret som detaljutformet parken.

Intervjuobjekt 1

Bernt Greni

Overarkitekt ved byplankontoret i Drammen.

Han er utdannet landskapsarkitekt og har hatt mye prosjektledelse i arbeidene med å utvikle torg, gågater og elveparker.

Greni har også vært med på transformasjonsprosessene hvor det har vært en del strukturendring i næring, som det har vært mer av i Drammen enn i andre byer. Han sier at Drammen var Europas største by for papirproduksjon, og når alle disse fabrikkene forsvinner, blir det annen virksomhet, enten det blir bolig eller næring eller kombinasjoner av det. På det punktet har Drammen vært best i Norge til å utvikle og ta vare på kvalitetene som en by ved vannet gir muligheten til.

Drammen har ikke hatt diskusjonen om en fjordby eller ikke, men har definert seg som Elvebyen. Men Drammen skal likevel samhandle med Lier som ligger mot Drammensfjorden, og der ligger det attraktive byfornyelsesområder. Hvis man tenker samhandling Drammen-Lier, så kan hele område utvikle seg til en fjordby i tillegg til en elveby, sier Greni. Drammen har også noen transformasjonsområder langs fjorden, som jernstøperi og glassverk som nå er potensial for fremtidig byutvikling, der man får en samhandling mellom bolig og næring. Det er ikke nødvendigvis

slik lenger at man bor et sted og jobber et annet sted. Derfor får de attraktive byrommene i Drammen en mer blandet utforming, sier Greni. Det har vært en kjempesuksess med disse arealene som ligger til vannet. Det har vært veldig attraktivt og tatt godt imot, mer enn man trodde da de ble planlagt. Nå er det blitt sånn at det er viktigere å bo nær elva enn å bo nær markagrensa, sier han. Drammen har vært en satellittby med vekst på steder rundt byen som Konnerud, Øvre Åssiden og Gullskogen. Men nå har det blitt mer vekst i sentrum, og særlig med kort avstand til elva.

Drammen har hatt en veldig klar strategi på utvikling av byrom ved sjøen lenge. Og det har blitt mye kraftigere virkninger av den strategien enn hva man kunne spå på forhånd, sier Greni. Strategien har med at byen utviklet seg ved elva, som var handelsvei, på grunn av den industrien som lå der; papirfabrikker, dampmaskiner, plankehoggerier, jernstøperier, glassverk og bryggerier. Og når elva ikke lenger brukes så mye som handelsvei til utlandet, bruker man elvearealene til noe annet. I 1991 ble en tidligere søppelfylling som lå ved elva gjort om til park, og da protesterte folk. De var redd det skulle komme mye folk dit og at det dermed ble mye bråk, der det før hadde vært stille. Men når prisene på boligene begynte å stige, da skjønte folk at det likevel var smart. Så Åssiden elvepark var innledningen til strategien ved elva. Der ble det badestrender, aktivitetsområder og lekeplass. Dette var det første stedet man fant ut at dette også er verdiskaping. Ikke bare i livskvalitet og helse, men også i kroner og øre. Men man kunne ikke bade på stranda i begynnelsen. Det ble vedtatt tidlig på 70-tallet at elva skulle renses, men gjennomføringen ble stadig utsatt, sier Greni. Men Staten påla Drammen om å sette i gang med planene på midten av 80-tallet, og i 1995 var elva renset. Elva har nå badevannskvalitet, og er ikke lenger en resipient.

Samtidig med rensarbeidet foregikk det en konkurranse, *Drømmen om Drammen*, om hvordan Drammen skulle utvikle seg mot elva, og vitalisere elvebredden. Etter konkurransen ble det laget en kommunedelplan for Drammenselva, sier Greni. Den skulle ta vare på historiske bygningsmiljøer og gateløp, og sikre at transformasjonsområder langs elva ble frigjort til allmenn bruk. Ved endringer i bebyggelsen, enten fra én næring til en annen, eller til boliger, har man derfor trukket seg tilbake fra elvekanten, og opparbeidet denne i samarbeid med kommunen. Og de som utviklet området har tatt seg av kostnadene. Deretter har fellesarealene som parker, promenader eller torg gått over til kommunen når det gjelder allmenn bruk og driftsansvar. Her har man på en måte innført allmenninger på elvebredden, ifølge Greni.

I tillegg var det viktig å ikke spre arealene uten tilknytning til hverandre, så elveplanen som ble vedtatt i 1991 la vekt på å skape en sammenheng i den nye grønnstrukturen som ble etablert langs elva. Greni mener at Drammen, mer enn i de fleste andre norske byer, har skapt denne sammenheng. Og ikke bare sammenhengende byrom og parkområder, men også nye bevegelsesmønstre som knytter bydelene sammen. Dette blir områder både for å gå, sykle og forflytte seg, samtidig som det blir steder å være, sier han. Og når folk oppholder seg der, blir det hyggeligere for dem som er på vei til jobb, skole eller fritidsaktiviteter. Det er nemlig menneskene i byrommet som skaper livet og den gode stemningen, ikke typen gress og blomster, typen granitt eller om det er en designet benk der eller ikke, mener Greni.

Drammen ble først planlagt ved elvebredden, så kom industrien, deretter jernbanen, og så begynte veiene å innta kantene ved elva. I Eiker, vest for Drammen, er det motorvei klasse B på begge sider av elva. Greni nevner også byer som for eksempel Nice, der man må krysse en 6-7-felts trafikkert vei for å komme til stranda og promenaden. Men Drammen har klart å rydde gjennomgangstrafikken

rundt byen og frigjort elvebredden, sier Greni. Det var en gang planlagt en 4-felts vei langs elvebredden, men nå ligger veiene i fjellet rundt byen, som ringvei. Hele ringen er snart ferdig, når en ny bro over Drammenselva åpner høsten 2011, sier han. Og med de nye parkene er det lagd gode turveier og man har tatt vare på det historiske bygningsmiljøet der slikt fantes. Det finnes en del gamle trehus fra 16- og 1700-tallet langs elva, og disse blir som et krydder langs de nye turveiene og parkene, sier Greni.

Før i tiden var åsen og skogsnaturen de viktigste turområdene i Drammen. Selv om det fantes byparker, var de store rekreasjonsområdene utenfor bykjernen. Men nå har det i noen grad snudd seg, så folk søker til byen for å oppleve den kontrasten som parkene og elva er i forhold til byen, det urbane. Når disse rommene langs elva blir tatt i bruk, er det da både som nødvendige transportårer med kvaliteter; for der er det godt lys, det er en åpenhet, man kan gå ganske raskt og effektivt, og det er ganske hyggelig der i forhold til mange fortauer hvor det er mye biltrafikk, og som oppholdssted der folk går for å bade og sole seg, sier Greni. Det er nemlig lagd badestrender i Elveparken, i tillegg til aktivitetsområder med lekeplasser og sandvolleyballanlegg. Så nå finnes det et byliv til elva, også med noen restauranter for å få litt kommersielle innslag. Folk søker ofte det å handle, ifølge Greni. Enten det er kaffe, mat eller noe annet å drikke. Da er man på kafé samtidig som man er ved elva, man er ved naturen samtidig som man er i byen. Og det er poesi i vann, sier han. Setter man seg alene på en bank i parken inne i byen, kan det kanskje virke litt merkelig, men setter man seg på en bank og ser utover vannet, så er man mer en poet. Da sitter du der for å nyte lyset, vannet, utsikten og naturen som er der, sier Greni.

Med de nye rommene ved elva har byen også fått møteplasser som er mer friere som møteplasser enn torgene som ligger omsluttet av bygninger. Man har bygningene i bakkant, men man har så stort revir den andre veien at det føles mye friere, ifølge Greni. De ungdommene eller familiene som går dit og bruker området som lekeplass, møteplass eller sjekkested, eller et sted for å sole seg og bade, de føler en annen frihet der. Det er ikke plan- og bygningsloven eller veitrafikkloven som gjelder der, det er på sett og vis helt andre regler. Dette er blitt flotte steder å vise seg frem på, og med en gang det er sol fra sen vår til sommer, er det folk som bader i elva selv om vannet er kaldt, sier Greni. Folk trenger ikke dra ut av byen for å bade lenger, som til Vestfold for eksempel, dit mange drammensere dro tidligere. Man bør komme tidlig for å få plass til teppet sitt på stranda, sier han.

Dette prosjektet har blitt en kjempesuksess og det er grunner til det. Det er noen spesielle kvaliteter knyttet til vann, og den følelsen å være ved sjøen. Det er en grunn til at folk drar så mye på badeferie og solferie. Og nå kan de gjøre det der de bor. Det er som å være litt på ferie, og kanskje er det mer populært blant ungdom å være nærme byen, enn å dra ut i skogen og bade i et tjern, sier Greni. Dessuten tåler naturområder i byen større innslag av mennesker enn hva man kan tåle i skogen. Der vil man kanskje søke litt stillhet. Greni nevner også hvordan vannet skaper en spesiell atmosfære på steder som Øyafestivalen i Oslo, og at mange reiser til øyer lang nordover for å komme nær havet og den sjølige naturen. Så vann har en sånn magisk tiltrekning på oss. En annen grunn til suksessen kan være at parken kommer helt ned til sjøen med de anlagte stendene. Ofte kan slike byrom langs sjøkanten bli høye murer og kanter, uten mulighet til å komme i kontakt med vannet. Men i Drammen kan man vasse, kjenne på vannet og kakke på isen for å kjenne om den er trygg, sier han.

I tillegg kommer dette med at det har blitt oppholdsområder og rekreasjonsområder. Folk reiser til byen for å rekreatere langs elva. I helgene går veldig mange tur langs elva, og man kan velge mange

ruter. Man kan velge å gå over tre-fire broer og så langt som halvannen mil gjennom de grøntområdene som går helt inn i sentrum og ut av byen mot gamle historiske hageanlegg som finnes på Gulskogen. Industriområdene som fortsatt finnes har også trukket gjerdene tilbake, så det kan brukes som turveier utenfor. Greni mener det kan være opplevelsen av en type natur i kontrast med byen som gjør at mange velger å gå tur langs elva. Og så tilføres det en kafé her, noen torg der, en skøytebane og andre ting som attraherer folk langs turveien. Og om vinteren er dette det beste stedet å gå for dem som ikke velger ski. Det kommer ikke saltsprut fra veien, det er bra brøytet, og det trengs som regel ikke å strøs, sier han.

Noen steder langs elva er det lagt veldig god belysning, fordi det er en viktig arbeidsvei eller skolevei. Og andre steder er ikke belysningen trukket helt ned til vannet, for å prøve å gi et litt annet nattsyn når man går tur langs elva om natta. Da får man lyset fra himmelen som blir reflektert av elva, som gir en annen opplevelse enn alle lysene fra byen gir. Så man kan bringe naturen inn litt annerledes hvis man har større landareal langs vannet, enn hvis man lyser det fullstendig opp. Og sommernettene i Norge er det mye fint lys i, sier Greni.

Når disse attraktive områdene har kommet, har folk begynt å bruke dem som sine egne hager. For her har man fått boligområder der hvor det var industri før, og beboerne bruker da dette som sitt uteareal. Ikke bare til å lufte hunden, men også til kveldsturer eller å gå ut og sette seg ved elvekanten. Konflikten har vært at ungdommer bruker områdene etter at noen vil sove. De møtes der som samlingsplass, noe som fører til at områdene er i bruk gjennom nesten hele døgnet. Som nevnt føler de også en annen frihet ved elva enn inne på et torg i byen, og man får parkert fra seg sykler og mopeder lettere, sier Greni.

Han forteller videre om et godt byliv ved sjøen i forhold til inne i byen, og hva som trengs for å få det til på slike steder som Elveparken. At det er mer plass og åpenhet trekker han inn som en viktig faktor. En blanding av faste dekker og myke dekker som gress, kan også være viktig for en del aktiviteter som kan foregå langs elva. I tillegg er det viktig med tilrettelegging av aktiviteter som ungdom liker, som skating og sandvolleyball. Da trenger man heller ikke være et helt lag, det holder å være to for å bruke det, sier Greni. Her kan man også ta med engangsgrill, det kan man ikke på torget. Så er det mange som velger å drikke litt der eller ha et lite vorspiel i parken. Politiet bryr seg ikke så mye om man drikker litt øl i en park ved elvekanten, i forhold til på torget, sier han. Man kan rett og slett strekke grensene litt lenger i et sånt byrom enn man kan gjøre inne i byen. Men det må ryddes hver dag, legger han til. Det blir mye søppel på gode badedager, noe som ikke skaper den beste trivselen. Men ved å utvide vedlikeholdskontraktene og rydde oftere, går det bra.

Elveparken langs Drammenselva. Det finnes noen serveringssteder nærmest Bragernes torg, før det går over til et grønt parkdrag lenger øst.

Når det gjelder forskjeller på vinter- og sommerbruk ved sjøen i forhold til inne i byen, sier Greni at sommeren er høysesong for bruk av byrom ved sjøen, men at det likevel brukes mye som turområdet også om vinteren. For de som ikke ønsker å gå i bakker er det flott å gå langs vannet, for der er det helt flatt. Så nå er det mange som sjelden går på tur som går langs elva, både eldre mennesker og folk fra andre kulturer og nasjonaliteter, sier han. Og når man først går i byen, går man gjerne langt, for det er flatt, hyggelig og ikke så skremmende. Ikke alle er vant til å bruke naturen, så da kan det føles tryggere å gå i en bynatur. Og så kan man gå innom en butikk eller kafé hvis man ønsker det.

Greni forteller at han vokste opp i en Drammen med bare rundkjøringer, biltrafikk og industri, og at man da var lært opp til å reise vekk fra byen. Nå behøver man ikke lenger dra til sjøen eller hytta for å ha det trivelig utenfor sin egen dør, sier han. Det fører til positive virkninger; folk vil bli i Drammen og byen vokser. Men Drammen hadde neppe vokst uten de nye kvalitetene. Folk stiller krav til kvalitet, og så kommer det kanskje ny næring i kjølevannet av det, sier han. Det jobbes med å få til den næringen som utdanningsamfunnet krever. Drammen har også flere arbeidsplasser enn arbeidssøkere, så innpendlingen blir større enn utpendlingen.

Vi snakker videre om tilgjengelighet, og Greni forteller at Elveparken er universelt utformet hele veien for å gi god tilgjengelighet for alle som ønsker å oppholde seg og bevege seg gjennom området. Det er for eksempel konsekvent brukt 1:20 ramper der det trengs så man kommer frem med sykler,

rullestoler, rullatorer og barnevogner. Dette er en ganske ny tankegang, men her har man fått det til på begge sider av elva, sier Greni.

Han sier at prosjektet ikke har fått noen kritikk. Det var litt engstelse for at noen deler var for dyrt eller at gangbroa Ypsilon ble for bratt med 1:15 stigning, men det har ikke vært noe kritikk på verken fremkommelighet eller pris. Det eneste folk klager på er at det er mye hundemøkk langs turveiene ved elva, men det har ikke noe med prosjektet eller prosessen å gjøre, det bare viser at folk er engasjerte, sier Greni.

Her har man ikke gjort sånn som i Oslo, sier han. Det finnes ikke private områder ved elva. Selv om det er private utbyggere, blir elvearealet offentlig og tatt hånd om av det offentlige. Det er ikke sånn som på Aker Brygge, som rår over sjøkanten, og med mye kommersielt bruk. Her er det helt regulert at både vannet og elvebredden skal være allemannseie. Noen båthavner er det lagt til rette for, men det er alt. Det vil heller ikke komme inn en lekter som selger øl eller smultringer her, sier Greni. Det som skal skje skjer på landarealet, med kvalitet. Man ser nesten ikke vannet med så mye båter som på Aker brygge. Så er det sånn i Drammen at man ikke har lov til å gjerde inn båtplasser. De som går langs elva skal også ha muligheten til å gå ut på brygga for å bade eller fiske. Så det er mange sånne små ting man må passe på for å få vannet tilgjengelig for alle, sier han.

Vi snakker om Drammen hadde noen forbilder i andre byer eller prosjekter som har inspirert Drammens utvikling ved vannet, og spesielt Elveparken. Greni forteller at bystranda i Kristiansand er et flott anlegg som har inspirert. Der har man ikke bare vannet, men også havet utover, et voldsomt fint utsyn, sier han. Men ikke alle i Drammen kommune var like begeistret for å ha strender i parkene langs Drammelsen som Greni. Noen var skeptiske til om folk ville bade der, og ville heller ha større gressarealer. Parker i by har ofte bare vært gress og trær, men her skulle vi se hvordan vann og land møtes på en naturlig måte, sier han. Da kan man gå i vannet og vasse eller gå på isen om vinteren, det kan man ikke fra en murkant. Det tok et par år før strendene ble tegnet og lagt inn i planene, og det har blitt en kjempesuksess. Ellers lærer man av feil som andre gjør, sier Greni, og trekker frem Aker Brygge igjen, som et sted med mye privatisering. Det var ikke ønskelig i Drammen. Og det forhandler man om i reguleringsarbeidet, ikke i byggesaken, da er det for sent, sier han.

Det magiske som skjer mellom vann og by, og park og natur, er helt ubeskrivelig og fantastisk, mener Greni, og mennesker tiltrekkes av vann generelt. Her har man klart å utvikle natur i det urbane, det er *naturbania* som har vært et begrep og målet for å utvikle Drammen. Byen vant også prisen for byutvikling i Europa i 2008, sier han. Konkurransen arrangeres av *European Council of Spatial Planners*, og Drammen vant prisen under kategorien *Urban region* for blant annet å flytte på biltrafikken, og for kombinasjonen mellom natur og by (ectp-ceu 2008). Mye av biltrafikken ble flyttet fra elvebredden til ringveien, og Strandveien ved Elveparken vant *Vakre vegers pris* i 2004 (Løveid 2004). Helt frem til 1999 ble elvebredden brukt til gratis parkeringsplasser, men nå er plassene i sentrum redusert og flyttet inn i hus, og elvebredden har fått sin oppløfting. Det er også jobbet mye med sykkelveinettet i Drammen, og langs elva er det veldig populært å sykle, sier Greni.

Intervjuobjekt 2

Knut Selberg

Daglig leder hos Selberg Arkitekter AS.

De hadde oppdraget med å tegne Elveparken, hele området lang Drammenselva fra bybroa ved Bragernes torg og forbi Drammensbrua (E18). Selberg var kvalitetssikrer i prosjektet som ble ferdigstilt i 2003.

De hadde som strategi for prosjektet å skape noe tidløst enkelt og driftbart. Her skulle man gjøre om et trist ingenmannsland med søppel og trafikk om til et oppholdssted og en park som binder vannet og byen sammen. Målet var å lage en park som ble brukt av mange, ifølge Selberg. Og i drammen har vannet en helt sentral betydning. Det er viktig å gjøre vannet tilgjengelig både visuelt og opplevelsesmektig for å oppnå den ønskelige forbindelsen mellom vannet og byen.

Selberg mener trygge arealer er viktig for å skape et godt byliv i et byrom ved sjøkanten. Det vil si blant annet god synbarhet og lite busker som skjermer. Man kan da se de andre menneskene som oppholder seg og ferdes gjennom parken, noe som oppleves som trygt. Han bekrefter at parken brukes til både å gå tur, treffe andre, spise og drikke, kulturopplevelser og som gjennomfartsåre, men trekker frem rekreasjon som parkens viktigste bruksmåte. Generaliteten i parken gjør at den egner seg til mye forskjellig bruk. En skreddersydd park setter mange bruksbegrensninger, sier han. Om vinteren er det mye i byrommet som ikke fungerer i forhold til om sommeren, og bruken blir derfor annerledes. Han mener parken om vinteren mest er for øyet. I byrom ved sjøen bør man også være forsiktige med å planlegge for aktiviteter som kan føre til at man sklir og faller i vannet, sier Selberg. Han tror at Elveparken har blitt så populær som den har blitt på grunn av flere faktorer enn vannet. Noen grunner kan være at den er stor nok, at den er trygg og åpen, og at den er såpass enkel at den kan brukes ganske allsidig, noe som likevel er egenskaper som er knyttet til parkens beliggenhet langs elva.

Selberg sier at parken er tilgjengelig for alle, men med visse begrensninger. Det kan være trapper og gressområder som kan være begrensende for noen, men at det totalt sett er lagt stor vekt på universell utforming. Han påskjønner ingen spesielle forbilder som var nyttige for utformingen av Elveparken, men bruker uttrykket "det enkle er ofte det beste" om parken. Men likevel var det nødvendig å aktivisere området med variasjoner på strekningen langs elva. Når det gjelder kritikk av parken, sier han at noen alltid ønsker seg noe mer spektakulært, men Selberg presiserer at "det enkle er det tidløse".

Spørreundersøkelser og observasjoner

Spørreundersøkelse

For å finne ut hva mennesker som bruker byrom ved sjøen mener, er det laget en spørreundersøkelse om bruken av slike byrom til denne oppgaven (se vedlegg). Her var poenget å få kontakt med både innbyggere og besøkende for å få et representativt utvalg av byrommenes brukere. Mennesker på de aktuelle caseområdene ble oppsøkt; Aker Brygge, Tjuvholmen, Rådhusplassen og Operataket i Oslo, og Elveparken i Drammen. For at folk skulle kunne ta seg tid til å svare, ble undersøkelsen laget så kort og enkel som mulig, på kun én side. Her var det bare for de frivillige deltakerne å krysse i rutene de følte stemte best. Undersøkelsene ble utført i to perioder, én på sommeren 2010, og én på våren 2011.

En annen måte å gjennomføre spørreundersøkelsen på kunne vært å sende ut en mer detaljert undersøkelse der man kunne sittet hjemme og besvart spørsmålene. Da ville deltakerne hatt bedre tid og fått tenkt bedre igjennom hvert spørsmål, for å svare mer korrekt i forhold til hva de virkelig mener. Men ved å oppsøke folk på det gjeldende stedet, ville det bli en mer ekte følelse. Folk kunne tenke over hva de faktisk hadde gjort i området og sett seg rundt, sett på sjøen og tenkt på hva de mente akkurat der og da. Hadde man sittet hjemme hadde man måttet forestille seg hvordan det er på disse stedene, og hva man pleier å gjøre der. Med denne metoden ble det også lettere å velge ut personer for å skape et representativt utvalg i forhold til kjønn og alder.

Det er begrenset hvor mange personer man rekker å spørre til en individuell oppgave utført på et relativt kort tidsrom. Svarene skal også behandles og tolkes, noe som tar tid. Denne metoden gir heller ikke folk mulighet til å utdype hva de mener er viktig, eller hvordan rommene brukes. Men en slik undersøkelse gir likevel en pekepinn på hva befolkningen mener.

Generelle svar

De spurte deltakerne var en blanding av mennesker i alle aldre fra begge kjønn. Barn ble bevisst ikke spurt på grunn av kompleksiteten i en slik undersøkelse. Dessuten har barn en annen bruk og andre ønsker og behov i et byrom enn gjennomsnittsbefolkningen. Her er en oversikt over svarene fra det totale antallet spurte, uavhengig av caseområde:

Tabell 1: Kjønnfordeling blant de spurte brukerne av byrommene.

Kjønn	
Kvinner	Menn
48 %	52 %

Tabell 2: Aldersfordeling og gjennomsnittsalder til deltakerne.

Alder		
Yngste deltaker	Eldste deltaker	Gjennomsnittsalder
13 år	74 år	35 år

Tabell 3: Bostedet til deltakerne.

Bosted			
Mindre enn 500 meter fra det aktuelle byrom	I den aktuelle byen, men lenger unna byrommet enn 500 meter	Et annet sted i Norge	Utenfor Norge
17 %	55 %	26 %	2 %

Tabell 4: Brukernes ærend i den byen de befinner seg i.

Ærend (hvorfor man oppholder seg i byen)			
Bor	Jobb	Turist	Annet ærend
72 %	7 %	12 %	9 %

Av de spurte var det omtrent like mange av hvert kjønn, og alderen spente seg fra 13 til 74 år, der gjennomsnittsalderen var 35 år. De aller fleste som oppholdt seg i byrommene var innbyggere i den aktuelle byen. Resten var enten der fordi de jobbet i byen, var turister eller hadde andre ærend der. Av de som bodde i enten Oslo eller Drammen, bodde de fleste et stykke unna byrommet ved sjøen. Noen bodde innenfor en radius på omtrent 500 meter, men det viser seg at mange har valgt å reise en bit for å oppholde seg der. Det betyr at de sjønære byrommene stort sett er plasser for hele byen, og ikke bare for de nærmeste naboene.

De neste tabellene vil ha fargekoder for lettere å vise hvilke faktorer som er besvart mest positivt blant deltakerne. De grønne egenskapene blir vurdert som de viktigste, mens den svakere grønne også blir sett på som relativt viktige, men ikke like viktig som de med sterkest grønnfarge. De egenskapene som blir vurdert som nøytrale eller har delte meninger blant deltakerne, får en gul farge. De røde blir ansett som mindre viktige eller uviktige.

For å se hvor viktig sjøen er for brukerne, skulle deltakerne gradere viktigheten av gitte egenskaper ved byrom ved sjøen. Her skulle de krysse av for hva de mener er viktig med de sjønære byrommene i forhold til et byrom inne i byen.

Tabell 5: Viktigheten av enkelte kvaliteter i et byrom ved sjøen.

	Svært viktig	Viktig	Nøytral	Lite viktig	Ikke viktig	Vet ikke
Andre tilbud og varer	2 %	17 %	22 %	43 %	14 %	2 %
Åpenhet	38 %	55 %	7 %	-	-	-
Sjøutsikt	48 %	38 %	14 %	-	-	-
Sjølyd	14 %	48 %	19 %	17 %	2 %	-
Sjøluke	7 %	24 %	33 %	26 %	10 %	-

Resultatet viser ganske tydelig at åpenhet og sjøutsikt er viktige kvaliteter ved et byrom ved sjøen. 93 % av alle deltakerne mener at åpenhet er svært viktig eller viktig. Her har ingen sagt at åpenhet er lite eller ikke viktig i det hele tatt. I forhold til et byrom inne i byen, der det som regel er vegger av bygninger på alle kanter, vil et byrom ved sjøen virke mer romslig og luftig. Her er minst én av veggene erstattet med sjøen som naturelement med mye åpenhet. Dette viser seg altså å være noe

de som oppholder seg i disse byrommene liker og setter som en viktig kvalitet. Sjøutsikt henger til en viss grad sammen med åpenheten, men her er det snakk om å se selve vannet som en del av utsikten. Dette mener nesten halvparten av deltakerne er svært viktig, og mange mener det er generelt viktig. Dette viser hvor avgjørende det er å ikke sperre ute sjøen med båter eller andre hindringer. Folk som bruker byrom ved sjøen vil helst se utover vannet.

Flesteparten av deltakerne mener også at lyden av sjøen er en viktig faktor når de bruker et byrom ved sjøen, men dette er likevel mindre viktig enn åpenhet og sjøutsikt. Når det gjelder sjøluke er deltakerne ganske nøytrale, der omtrent like mange mener det er viktig som at det ikke er viktig. Andre tilbud og varer betyr spesielle salgsobjekter ved sjøen som vanligvis ikke selges på et torg inne i bykjernen, mat som serveres på slike plasser, salg av sjømat fra båter eller boder, og tilbud av aktiviteter som kun finnes ved sjø og vann. Dette viser seg å ikke være spesielt viktig for bruken av et slikt byrom. Men noen vil alltid mene at dette også er en forholdsvis viktig faktor, noe man også må tenke på i forhold til tilrettelegging av aktiviteter på sjøen, sjømatrestauranter, og lignende.

Et byrom inneholder mange ulike elementer, men noen er mer verdsatt hos brukerne enn andre. Ved de aktuelle caseområdene skulle deltakerne gradere viktighetene av en rekke forskjellige faktorer. Her skulle de tenke på hvilke ting de mente var viktig for at de brukte dette byrommet.

Tabell 6: Viktigheten av gitte egenskaper og elementer i det aktuelle byrommet.

	Svært viktig	Viktig	Nøytral	Lite viktig	Ikke viktig	Vet ikke
Nærhet til sjøen	47 %	36 %	17 %	-	-	-
Mulighet for shopping i nærheten	2 %	29 %	31 %	10 %	28 %	-
Serveringsmuligheter	17 %	50 %	21 %	7 %	5 %	-
Kulturtilbud i nærheten	7 %	38 %	40 %	10 %	5 %	-
Mulighet for å sitte	45 %	29 %	19 %	7 %	-	-
Arkitektur/kunst/gateutforming	17 %	21 %	41 %	14 %	7 %	-
Vann i fontener/vannspeil	10 %	3 %	32 %	42 %	10 %	3 %
Grønnstruktur	24 %	33 %	29 %	9 %	5 %	-
Tilgjengelighet og fremkommelighet	36 %	57 %	7 %	-	-	-
Andre mennesker/godt byliv	26 %	62 %	10 %	2 %	-	-
Plassens navn og rykte	10 %	31 %	40 %	12 %	7 %	-

Det som viser seg å være de viktigste kvalitetene i caseområdene er nærheten til sjøen, muligheten for å sitte, tilgjengelighet og fremkommelighet, og et godt byliv med andre mennesker. Nesten halvparten av deltakerne anså nærhet til sjøen som svært viktig, mens mange andre så det som ganske viktig. Ingen mente dette var en lite viktig eller uviktig faktor ved noen av caseområdene.

Sitteplasser, tilgjengelighet og fremkommelighet ble vurdert viktig for alle aldersgrupper, ikke bare blant de eldre. Det er populært å sitte ved sjøkanten eller på benker og slappe av, se utover sjøen, spise og lignende, for både unge og gamle. Det er kanskje spesielt viktig med sittemuligheter ettersom de fleste som bruker byrommene ikke bor i nærheten av plassen. Det å komme seg til plassen på en enkel og rask måte, er også relevant for at plassen brukes. At det er andre mennesker i området, som bidrar til et yrende byliv, blir først og fremst vurdert som viktig, men også som svært

viktig blant noen av deltakerne. Dette er en faktor som fungerer som en god sirkel. Mennesker på en plass vil være tiltrekke på andre mennesker, som igjen vil skape et enda bedre byliv. Dette vil igjen tiltrekke nye mennesker, og slik vil sirkelen fortsette.

Annet innhold i byrommene som blir vurdert som viktige, er serveringsmuligheter, kulturtilbud og grønnstruktur, men dette er imidlertid ikke like viktige som de tidligere nevnte faktorene. Dette er likevel vesentlige faktorer som bidrar til å tiltrekke seg folk til byrommene. Mulighet for shopping, arkitektur, utforming og plassens navn og rykte er faktorer som har en del delte meninger, og blir i stor grad vurdert som nøytralt, verken viktig eller uviktig. Det som ble vurdert som minst viktig i et byrom ved sjøen er vannelementer på land, fontener, vannspeil og lignende. De fleste mente dette var lite viktig eller nøytralt, og med et fåtall som mente dette var viktig. Når byrommet allerede ligger ved sjøen, og nærheten og utsikten til sjøen blir sett på som svært viktig, er det kanskje unødvendig med vann i andre former. Vannet i det naturlige landskapet blir mer verdsatt mer enn kunstige vannelementer. I et byrom inne i bykjernen kan det hende fontener og vannspeil ville blitt vurdert viktigere enn det de ble ved sjøen, ettersom det vil være den eneste formen for vann i området.

Den siste tabellen viser hva caseområdene ble brukt til, og hvor hyppig dette foregikk blant brukerne. Her skulle de tenke hvor ofte de gjorde gitte aktiviteter når de først oppholdt seg i byrommene ved sjøen.

Tabell 7: Bruksfrekvensen av gitte aktiviteter i det aktuelle byrommet.

	Svært ofte	Ofte	Noen ganger	Sjelden	Svært sjelden	Aldri	Vet ikke
Å treffe andre mennesker	33 %	31 %	31 %	3 %	2 %	-	-
Rekreasjon	31 %	41 %	19 %	7 %	-	-	2 %
Shopping	3 %	14 %	33 %	17 %	19 %	14 %	-
Spise/drikke	19 %	31 %	33 %	10 %	5 %	2 %	-
Kulturopplevelser/musikk	7 %	14 %	41 %	31 %	7 %	-	-
Passerer stedet på vei til et annet sted	-	28 %	29 %	24 %	12 %	7 %	-
Annet	-	5 %	19 %	9 %	10 %	12 %	45 %

Caseområdene ble i hovedsak brukt til å treffe andre mennesker, til rekreasjon og til å spise og drikke. Det å treffe andre mennesker og rekreasjon var aktiviteter som deltakerne gjorde svært ofte, ofte eller noen ganger, fordelt relativt jevnt på de tre nivåene. Det var få personer som gjorde dette sjeldent. Det å bruke plassene til å spise og drikke ble også bedrevet i noen grad, men her var det flere som også svarte at dette foregikk sjeldent, og færre som gjorde det svært ofte.

Aktiviteter som var litt mindre populære ved sjøen, viste seg å være shopping, kulturopplevelser og det å passere stedet på vei til et annet sted. Sistnevnte betyr at mange har disse byrommene som sitt endelige mål. Likevel var det en del prosent som gjorde disse aktivitetene ofte, og andre som visste at de gjorde det sjeldent, men hovedvekten lå her på "noen ganger". I tillegg var det lagt inn en "annet"-post i undersøkelsen, i tilfelle noen personer brukte byrommene til noe annet enn det som var nevnt tidligere. Her var det en del som ikke visste om noe annet de brukte å gjøre på det aktuelle stedet, mens andre var klar over at de hadde eller ikke hadde andre gjøremål på plassen.

De aktivitetene som foregår hyppigst, er de som i stor grad er relatert til vannet. Rekreasjon ved sjønære byrom går stort sett ut på å gå tur langs vannet, sitte og slappe av på en benk eller på plenen, aktiviteter på land, i vannkanten eller i vannet. Når man treffer andre mennesker her, er det fordi plassen brukes som en møteplass, der man som regel skal utføre noen av de andre nevnte aktivitetene; rekreasjon, shoppe, spise, etc. De som spiser og drikker på disse plassene, sitter enten på bryggekannten, på en benk med utsikt mot vannet eller ved uteserveringer vendt mot sjøen. Shopping, kulturopplevelser og passering av stedet, er aktiviteter som like godt kan foregå i et byrom inne i bykjernen eller i en park. Dette har ikke særlig tilknytning til sjøen, og det er heller ikke slik de sjønære byrommene blir brukt oftest.

Spesielle tilfeller i de ulike caseområdene

Noen faktorer ble vurdert viktigere og annerledes enn andre på de ulike caseområdene. Både alder og kjønn var jevnt fordelt på alle stedene, men det varierte litt hvor nærme området folk bodde. Over 80 % av de spurte deltakerne i Elveparken svarte at de bodde i Drammen, omtrent like mange innenfor en radius på omtrent 500 meter, som de som bodde lenger unna i byen. På Aker Brygge og Rådhusplassen var det kun et par personer av deltakerne som bodde i nærheten av plassen. På Tjuvholmen var det ingen av byromsbrukerne som faktisk bodde på Tjuvholmen. I likhet med Aker Brygge og Rådhusplassen bodde de fleste enten et annet sted i Oslo eller utenfor byen. Det var kun på Operataket det ble funnet noen som bodde utenfor Norge, og her var en tredjedel av deltakerne turister.

Elveparken i Drammen var det byrommet som skilte seg mest ut i besvarelsene i forhold til de andre plassene. Her var prosentandelen av "svært viktig" og "viktig" større enn for de andre byrommene når det gjaldt åpenhet, sjøutsikt, tilgjengelighet, fremkommelighet og grønnstruktur. Det at Drammens innbyggere har fått ta i bruk områdene langs Drammenselva, som tidligere var lite tilgjengelig, er noe som kommer frem i undersøkelsen. Det er tydelig at man har savnet åpenheten med sjøutsikten, de grønne omgivelsene og ikke minst det å komme helt ned til elva og bruke den. I caseområdene i Oslo er dette også vurdert som viktig, men ikke i like stor grad som i Drammen. I Oslo rekreasjonen ved sjøen skjedd mer gradvis enn i Drammen. Dessuten har drammenserne kanskje et sterkere forhold til elva si, enn man har til den indre fjorden og havnebassenget i Oslo. På den andre enden av skalaen ser vi at tilbud av andre varer og muligheten for shopping i nærheten av parken, har en større prosentandel på "lite viktig" og "ikke viktig" enn det vi finner for caseområdene i Oslo. Det er tydeligvis ikke dette man har savnet ved områdene langs elva. Det er dessuten lite sjølukt ved Elveparken, ettersom det meste av parken ligger langs ferskvann og brakkvann, og dette blir derfor ikke ansett som viktig her. Bruken skiller seg ikke så mye ut i Elveparken i forhold til i Oslos områder. Her er det snakk om mer detaljerte bruksforskjeller, som det kommer mer om senere i kapitlet. Likevel kommer det frem at shopping er en noe sjeldnere aktivitet enn det vi finner i Oslos byrom. Dette stemmer overens med den lille interessen for å handle i området.

Operataket skiller seg ikke ut i forhold til de andre områdene i Oslo når det gjelder sjørelaterte egenskaper. Men når det kommer til muligheten for shopping, har samtlige av deltakerne på Operataket svart at dette er lite viktig eller ikke viktig. Heller ikke grønnstruktur er det som tiltrekker folk til dette byrommet. Dette er naturlig, siden Operaen i dag ligger i et område uten særlig forretninger og grønnstruktur i nærheten. På den annen side syntes mange at arkitektur og utforming var viktig ved Operaen, i tillegg til plassens navn og rykte. Operaen og Operataket i Oslo har blitt et kjent navn og er fremfor alt et arkitektonisk ikon og en turistattraksjon. At dette blir sett

på som viktig for at folk bruker byrommet, er ikke overraskende. Når det gjelder bruken av Operataket, er shopping etterfulgt av å spise og drikke, og det å passere stedet på vei til et annet, det som skiller seg ut som mindre hyppige aktiviteter i forhold til de andre stedene i Oslo.

Rådhusplassen er et byrom som i stor grad følger gjennomsnittet og de generelle svarene fra undersøkelsen. Det største avviket er at en liten andel flere bruker å passere plassen på vei til et annet sted, og til kulturopplevelser og musikk oftere enn på de øvrige caseområdene.

På Aker Brygge ble sjølukten vurdert som mindre viktig enn på de andre stedene. Ellers ble de sjørelaterte egenskapene ansett som omtrent like viktig som de ble ellers i Oslo. Muligheten for shopping og servering ble derimot vurdert som mer viktig enn i de andre områdene, og shopping samt å spise og drikke er mer brukte aktiviteter. Dessuten var brukerne mer nøytrale til hvor viktig det er med grønnstruktur på Aker Brygge for at området brukes, og synes det var mindre viktig med arkitektur og utforming enn på de andre caseområdene.

På Tjuvholmen var de spurte brukerne mer i samsvar med gjennomsnittet, og hadde mange likheter med svarene fra Rådhusplassen, selv om området minner mer om Aker Brygge. Både shopping og servering var mindre viktig her enn på Aker Brygge. I tillegg var de sjørelaterte egenskapene vurdert som noe viktigere enn de ble på Aker Brygge. Området ligger lenger ut mot fjorden, lenger vekk fra sentrum, og har et mindre pulserende byliv enn naboområdet. Her er det færre handle- og serveringstilbud, og mer grønt og åpent mot sjøen. Grønnstruktur blir derfor også vurdert som en viktigere egenskap på Tjuvholmen enn det ble på Aker Brygge.

Observasjoner

Observasjonene av områdene ble gjort i de samme to periodene som spørreundersøkelsene ble utført, i tillegg til om vinteren. Det gikk ut på å se og notere bruken av de forskjellige byrommene i caseområdene. Her er det viktig å se hva flertallet av brukere foretar seg, men også hva mindre grupper finner på. Det som virker som sjelden bruk på ett tidspunkt, kan være aktiviteter som er mer viktige andre tider på døgnet eller i andre årstider. Her var poenget å finne ut hva byrommene ble brukt til i sin helhet. Det var også hensikten å se om de ulike byrommene skiller seg fra hverandre når det gjelder bruk, og se i hvilken grad sjøen var en del av bruken.

De aktivitetene som var tydeligst på alle områdene var personer som satt; hovedsakelig i grupper eller par, på en benk, plen, spisested eller en kant mot sjøen, personer som gikk; også her som regel i følge med andre, og personer som sto; enten for å se på utsikten, ha en samtale med andre, ta bilder, stå i kø til kiosker eller lese skilt. Andelen personer oppholdt seg og andelen som beveget seg, varierte med de ulike byrommene.

Jamfør Gehls (1980) teori om nødvendige, valgfrie og sosiale aktiviteter, var det helt klart en overvekt av valgfrie og sosiale aktiviteter på alle caseområdene. Her var det personer som satt og pratet sammen, spiste lunsj ved vannkanten, spiste på uteserveringsstedene, gikk tur, lekte og så på utsikten. Dette er aktiviteter som ikke er nødvendige for at hverdagslivet skal fungere, men som kan betegnes som valgfrie aktiviteter og rekreasjon. Disse aktivitetene er i tillegg sosiale i de fleste av tilfellene, ettersom man tilbringer tiden med andre mennesker. Noen tilfeller av nødvendige aktiviteter ble også observert, som å vente på bussen eller trikken, bruke området som en gjennomfartsåre på vei hjem, til jobb eller andre nødvendige ærend, og noen tilfeller av shopping.

Det å handle er ikke alltid nødvendig, men man anser blant annet mat, klær og sko for nødvendige varer, og dermed kan noe av shoppingen regnes som nødvendige aktiviteter.

Om vinteren er det en større andel av nødvendige aktiviteter i de sjønære byrommene enn om sommeren og våren. De nødvendige aktivitetene må utføres uansett årstid og værforhold, mens de valgfrie krever at man har et sterkt ønske om å utføre handlingen for å trosse kulde, snø, eller regn. På vinteren var det få som satt på benker, langs vannet, spiste utendørs eller sto lenge på samme sted. Derimot var det en del som beveget seg, noe som i hovedsak så ut til å være nødvendige transportetapper. Det er de valgfrie aktivitetene som først og fremst er sosiale aktiviteter. Det betyr at i takt med synkende valgfrie aktiviteter, sank også de sosiale aktivitetene om vinteren. Noen ting skiller seg ut i forhold til hvilket byrom som ble observert.

I Elveparken i Drammen ble det observert en god del mennesker som satt eller lå på pledd på plenene med mat, brettspill, leker eller lesestoff. Noen barn spiller fotball, vasser i elva eller leker på sandstranda. Om sommeren når vannet i elva er varmere, er det flere som bader fra de små strendene i parken. Mange velger å sitte på steinmuren helt nede ved elva, bare for å ha et hyggelig sted å sitte, mate fugler eller spise nisten sin. Gangveiene gjennom parken brukes flittig av turgåere og syklister. Det ble også observert folk med barnevogner og personer i rullestol. Da har også observasjonene vist at parken egner seg for alle som ønsker å bruke den. Om vinteren brukes parken hovedsakelig til å gå tur i, og som en transportåre for de som skal bevege seg i elvas retning.

Flere mennesker dypper føttene i vannet og mater fugler, og utnytter den gode kontakten med vannet i Elveparken.

Operataket domineres av mennesker som beveger seg sakte rundt på taket, ser seg omkring og tar bilder. Mange går helt opp til toppen der de går ut til kanten for å nyte utsikten over byen og fjorden, og for å se ned på folkemengden som beveger seg på den hvite marmoren under seg. Mange av de som bruker Operataket er interessert i arkitekturen, og ser mye på fasaden og underlaget, før de eventuelt går inn i bygningen for å ta en titt der. Der Operaen skråner ned i vannet er det mange som velger å sitte, som om de var på en strand eller på en plen i en park. Med utsikt over vannet er det trolig mange som drømmer seg litt bort fra byen og nyter å oppholde seg i "naturen". Alger og sjøfugler gjør ikke området mindre naturaktig, selv om noen sikkert ikke er så begeistret for dette. På Operatakets sydside, mot fjorden, er det en del som benytter seg av uteserveringen ved *Sanguine brasserie*. Her kan man også sitte på benker å se utover sjøen, lese, sole seg, eller lignende. Om vinteren er dette også et lunt sted der sola skinner rett på og speiler seg i glassfasaden bak. Ellers er det mulig å bevege seg rundt på deler av Operataket selv om det er vinter og snø.

På Operataket kan det se ut som man er i et ekte naturlandskap. Her slapper folk av på marmoren som ser ut som en sandstrand med et isfjell i bakgrunnen.

På Rådhusplassen ble det først og fremst observert personer i bevegelse over plassen. Her går folk i alle retninger og utnytter stort sett hele plassens areal. De aller fleste går sammen flere personer, men også syklistene og personer som gikk på egenhånd finnes det mange av. Enkelte er på vei til trikkeholdeplassen, noen har poser som tyder på at de nettopp har handlet, mens de aller fleste går i et rolig tempo, som om de er på tur. Langs beplantningen midt på plassen finnes det mange benker

og murkanter der folk sitter og leser, hører på musikk eller ser mot sjøen og på bylivet. I varmt vær finnes det også noen som kjøler seg ned eller leker i fontenen midt på plassen. Uteserveringen øst på plassen, ser ikke ut til å være altfor populær, selv på varme sommerdager. Her er det for det meste eldre mennesker som sitter i skyggen av parasoller, mens mange bord står ledige. I tillegg til at plassen brukes til store arrangement og konserter på spesielle dager, ble det observert utstillinger og oppvisninger på vanlige dager ellers i sommerhalvåret. Blant annet fantes det flere kunstnere som stilte ut bilder på plassen, i tillegg til en oppvisning av elektriske og hydrogendrevne sportsbiler. Slike begivenheter er med på å samle folk i større klynger og bidrar til en mer variert bruk. Ved sjøen er det noen som sitter på murkanter og trapper og ser utover fjorden. Andre ser på båter eller venter på å ta en ferge. Bortsett fra den åpenheten og utsikten som sjøen gir ved Rådhusplassen, virker ikke bruken mer relatert til vannet enn det som er nevnt. Om vinteren ser plassen stor og øde ut i forhold til om sommeren. De som bruker plassen om vinteren bruker den hovedsakelig til nødvendige aktiviteter som å krysse den på vei til et annet sted eller vente på trikken. Når isen er trygg er det observert personer som beveger seg ut på den frose fjorden utenfor Rådhusplassen. Dessuten foregår det flere markeder her om vinteren, blant annet ved juletider.

Mye folk i bevegelse Rådhusplassen, og et lite arrangement i enden av plassen som trekker folk.

Aker Brygge er det travleste byrommet av alle caseområdene. På fine dager er Stranden, som går langs bryggekannten, breddfull av mennesker som skaper et yrende byliv i området. De fleste beveger seg i et passe rolig tempo, stort sett i følge av andre mennesker. En del ser ut til å ha vært på shopping, men de aller fleste har lite å bære på. Ved et lekeapparat blir det observert flere barn som leker mens foreldrene står rundt og passer på. Noen personer står i kø utenfor iskioskene som befinner seg langs brygga. Det som dominerer trebrygga ytterst mot sjøen, er folk som sitter vendt ut mot vannet. På Aker Brygge er muligheten for å sitte viktig for folk, noe som også ble vist i spørreundersøkelsen. Brygga har 5-6 trinn som går ned mot vannflaten, men ikke langt nok til at folk bruker vannet fysisk i sine aktiviteter. I disse trinnene sitter det mange som ser ut til å slappe av og de ut mot sjøen, der ikke båtene blokkerer utsynet.

Mange velger å sitte på brygga eller på benker og se mot sjøen. Det er også mange i konstant bevegelse, som er med på å gjøre Aker Brygge til et pulserende område.

Aker Brygge har også en lang rekke med benker der stort sett alle er i bruk på en god sommerdag. Observasjonene viser at benkene som vender mot sjøen er mer populære enn de som vender inn mot folk og serveringen. Langs fasadene finnes uteserveringen som ser ut til å være veldig populær. Her er det relativt fullt i omtrent hele åpningstiden. Den flytende restauranten *Lekter'n* er et serveringssted som ligger på den andre siden av Stranden, ut mot sjøen. Også denne er mye brukt i sommerhalvåret, og om kvelden er det høy musikk og en del unge som bruker den som utested. Bryggetorget som ligger mellom bygningene på Aker Brygge er mindre befolket enn Stranden og

området ute ved sjøen. Her er det færre aktiviteter som foregår og færre forretninger og serveringssteder. Her ble det observert en del gående mennesker i tillegg til flere grupper som sto og pratet sammen. Noen slapper av på benker, ser på skulpturene og spiser ved de serveringsstedene som finnes der. Det er også få folk ved Dokken, selv om den trekker sjøen inn i området. Om vinteren er det få personer som sitter ute. Mange har trolig trukket inn i kjøpesenteret, men de fleste av personene som ble observert om sommeren, har nok valgt andre ting enn valgfrie aktiviteter utendørs. På en solfylt vinterdag er det likevel flere som beveger seg lang bryggekannten.

På Tjuvholmen er observasjonene gjort på den ferdige halvdel, med fokus på rommene ved sjøkanten. Tjuvholmen har et roligere preg enn Aker brygge. Her er det færre publikumstilbud og flere folk som ser ut til å slappe av. På benkene og bryggekanntene sitter det mange mennesker og ser utover sjøen, spiser og drikker, eller prater sammen. I parken kryr det av mennesker på sommeren. Selv på våren er det en god del som velger å bruke parken. Her sitter folk som regel på plenen sammen med venner, der de spiser, drikker, leser eller bare slapper av. Her ble det også observert en vennegjeng som spilte et brettspill og noen som drev med lett ballspill. Personer som stopper opp og tar bilder er også ikke uvanlig å se på Tjuvholmen. En del folk er også opptatt av byggearbeidene av kunstmuseet og de andre bygningene på andre siden av den ytterste kanalen. På andre de andre stedene på Tjuvholmen, som er preget av trange smug, blir hovedsakelig brukt til bevegelse fremfor opphold. Der det er servering sitter det en del folk, men det er ikke like fullt som på Aker Brygge.

På Tjuvholmen er det mange som står eller sitter og ser utover fjorden. Her ser man tydelig at avstanden ned til vannflaten ikke innbyr til noe mer enn visuell kontakt med vannet.

Det går to gangbroer mellom Aker Brygge og Tjuvholmen. Den ene broa går ute ved sjøkanten, mellom Stranden og serveringsområdet på Aker Brygge, og parken ved sjøen på Tjuvholmen. Den andre den andre broa går fra Bryggetorget innerst i Dokken, og over til Dokkplassen og hovedaksen på Tjuvholmen, Tjuvholmen allé. Her ble det observert noen forskjeller. Den ytterste broa mot sjøen, viser seg å bli brukt omtrent dobbelt så mye som broa lenger inn. Dette gjelder for både sommer- og vinterhalvåret. Her stopper folk ofte opp og kikker utover fjorden og mot Tjuvholmen, før de går videre. Den andre broa blir ser mer ut til å bli brukt som en nødvendighet for å komme seg over Dokka. Vinteren på Tjuvholmen er relativt stille. Men dette kan endre seg når den andre øya er ferdig og museet og andre attraksjoner åpner.

Broene mellom Aker Brygge og Tjuvholmen brukes i forskjellig grad.

IV – DRØFTING OG KONKLUSJON

Drøfting og konklusjon

Bruken av byrom ved sjøkanten

Byrom ved sjøkanten brukes stort sett til det samme som byrom ellers i byen. Mye av bruken kan sammenliknes med et gatestrøk eller torg midt i bykjernen, som for eksempel det å bevege seg gjennom rommet, stå og prate med andre, spise på serveringssteder, shoppe eller sitte på en benk. Generelt sett er ikke det meste av bruken sjørelatert. Men det finnes noen kvalitative egenskaper med byrom ved sjøen, som gir helt andre følelser enn for byrom inne i bykjernen. Det finnes et annet lys, en åpenhet, lyd, dynamikk, og lignende. Det finnes også en del mennesker som liker å sitte og se utover fjorden eller elva, noe som ikke lar seg gjøre lenger inn i byen. Ifølge undersøkelsene fra caseområdene er det veldig viktig for mange brukere av byrom ved sjøkanten, med nærhet til sjøen, samtidig med en mulighet for å sitte. Om bruken er sjørelatert varierer også fra sted til sted. I Drammen ble det oppdaget noe mer bruk som var relatert direkte til vannet. Her er det tilrettelagt for at man kan bruke vannet mer aktivt, noe folk benyttet seg av.

Dokken på Aker Brygge virker ikke særlig tiltrekkende i forhold til Stranden som vender mot Pipervika. Her er det lite sol, trangt og få tilbud i bygningene i nærheten. Det er ikke mange som oppholder seg der, selv om det er en kanal med vann som strekker seg inn og skaper en variasjon mot det ellers harde preget på Bryggetorget. Det er ikke slik at lengst mulig strandlinje, og mest mulig variasjoner med vann og land som går inn og ut av hverandre, er best eller mest attraktivt. Den rette, ikke veldig varierte strandlinja ved Stranden på Aker Brygge, er det området hvor det kryr mest av folk. Her sitter folk med en utepils, spiser reker og is, sitter på benker og spaserer langs bryggekanalen. Det er de gamle industribryggene som former dette området. Det blir heller ikke så lang strandlinje av dem, men det tydeligvis et populært sted likevel.

Det viste seg at det er mer populært å oppholde seg lengst ute ved sjøen enn inne ved Bryggetorget. Observasjoner av broene mellom Aker Brygge og Tjuvholmen viste at den ytterste broa er mye mer i bruk enn den innerste. Høyden på bryggekanter ned til vannflaten er i Oslo omtrent 2,5-3 meter, med noe variasjon fra sted til sted. Høyden ned til vannet kan ha noe å si for opplevelsen av sjøen. Når avstanden til vannet blir for høy blir det kun en visuell kontakt med vannet. Det blir vanskelig med fysisk kontakt, og dermed utelukkes en del aktiviteter og behov for å leke og føle på vannet. Noen steder er det forsøkt å lage trapper ned mot vannflaten, men avstanden blir likevel for stor for at trappene har noe særlig nytte. Hadde man forsøkt med flere trinn, skrånende bakker, strender og lignende, hadde sannsynligvis bruken også vært nokså annerledes. Noen slike områder er planlagt i Oslo, og vil forhåpentligvis bli suksesser.

I Drammen har man tenkt annerledes i forhold til avstanden til vannflaten og den fysiske kontakten med vannet. Ved å fylle ut elvebredden har man kunnet komme så nær vannet i elva som mulig. I Oslo er det vanskeligheter med å nå helt ned til vannet på grunn av de gamle kaianleggene det bygges nytt på. Det er som nevnt ofte 2-3 meter ned til vannflaten i utgangspunktet, på grunn av båtene som skulle ligge til kai her. Noen av intervjuobjektene i caseområdene i Oslo, fortalte at de var opptatt av å komme så nær sjøen som mulig, og at de prøvde å bygge seg ned mot vannet med trapper og brygger. Men det hadde vel vært mulig om man virkelig ville?

Ifølge spørreundersøkelsen viste fremkommelighet og tilgjengelighet seg å være viktig for at folk brukte byrommene. Dette gjaldt for alle caseområdene. Det betyr at det er viktig å tilrettelegge med

universell utforming, slik at ingen blir ekskludert fra å bruke området. Samtidig er det viktig med gode forbindelser til andre populære områder i byen og en god tilgang til kollektivtransport. Å legge en park ytterst på en odde, langt fra der folk vanligvis oppholder seg, og langt unna kollektivtransport, vil neppe yre av liv.

Andre plasser langs sjøen i Oslo sentrum enn oppgavens caseområder, er ikke opparbeidet til byrom for bruk av folk flest, som fra Operaen rundt Vippetangen og Akershuskaia til Rådhusplassen. Filipstad vest for Tjuvholmen, er et annet område som er like uaktuelt for vanlige innbyggere å bruke. Området domineres i dag av havneanlegg. Men på Filipstad er kommunen godt i gang med planleggingen og utformingen av en ny bydel med parker og byrom. Mellom Operaen og Rådhusplassen er det derimot mye ferger og cruiseskip som okkuperer sjøkanten, og få tilbud i nærheten.

Båter har en tendens for å sperre for utsikten mot vannet, som for eksempel på Aker Brygge. På en annen side er synet av båter noe man forbinder med vann og sjø, og kan gi andre følelser enn på et torg midt i byen. Og hvor viktig er det egentlig med sjøkontakten for folk flest? Er båtsteder viktigere for beboerne på for eksempel Sørenga, enn å ha åpent vann rett ut fra havnepromenaden? Det planlegges småbåthavn på Sørenga, og det kan fort bli som på Aker Brygge. Kontakten med sjøen i byer viser seg for det meste å være visuell. Men for mange er dette nok, ifølge undersøkelsen er sjøutsikt viktig på alle de forskjellige typene byrommene i casestudien.

Hvis vannet og den visuelle kontakten med sjøen ikke hadde vært viktig, hadde det neppe vært så mye engasjement blant folk når det gjelder underskriftskampanjer, debatter, motstandsorganisasjoner, leserinnlegg og høringsuttalelser som nesten stopper prosjekter. Her er nærheten til sjøen brukt som viktige argumenter. Mange mener byen blir stengt ute fra sjøen og at fjordutsikten for resten av byen forsvinner. Det enorme prosjektet i New York (Granerud 2011), er et godt eksempel på at utvikling av byrom og parker for rekreasjon og bruk for byens innbyggere, er veldig viktig for folk. Her bruker man 3,3 milliarder dollar på å oppgradere slitne strandsoner for at innbyggerne skal kunne nyte sjøfronten som byen har så mye av.

Mennesker tiltrekkes av vann

Vann betyr noe for mennesker i form av instinkter og naturtiltrekkende faktorer. Mennesker blir automatisk trukket mot levende ting og elementer som har med liv å gjøre. Dette er noe underbevisst, og det gjør at det kan være vanskelig for folk å forklare hvorfor de liker å oppholde seg ved vannet, og hvorfor de bli tiltrukket. Vannet er en kilde til liv og overlevelse, kroppen består av mye vann, nærmere bestemt 60% av kroppsvekten, og jorda er 70% dekket av vann. Det ville vært unaturlig om vannet virket frastøtende på folk, selv i en bysammenheng, der det ikke er like naturlig innslag i omgivelsene som i de rurale strøk ved kysten, i skogen, på fjellet og ved innsjøer og elver i landskapet.

Vannet er et komplekst element og har helt spesielle egenskaper som landskapselement i det urbane miljøet. Det myke og forandelige blir en kontrast til det harde og urbane, på en annen måte enn mange andre elementer som er vanlige i et byrom. Vannet lager lyd, refleksjoner, lysbrytning og bevegelser, og er så tydelig skiftende gjennom årstidene. Dette er noe som fascinerer oss mennesker og gjør at vi liker å oppholde oss i nærheten av vannet.

Vannet har også betydd mye for ulike kulturer i verden, og blir stort sett forbundet med noe positivt. Men vannet betyr forskjellige ting for folk på forskjellige måter. Vi finner stor forskjell bare på Norge og Danmark. Danmark har ikke vassdrag, mest rolig eller stillestående vann i kanaler, søer, strender og liknende. I Norge er det tjern på fjellet, små bekker, fosser og brusende elver som gir oss andre stemninger og følelser enn det gjør i Danmark.

Det er altså flere ting som tilsier at vi mennesker synes vann er attraktivt. Det er derfor byrom ved sjøen har en tendens til å bli populære. Men det viser seg at det ikke er antall meter med strandlinje som er avgjørende for et attraktivt byrom ved sjøen. Det er snakk om en kombinasjon av mange faktorer som gjelder for byrom generelt. I tillegg er vannets tilgjengelighet en viktig faktor for hvordan bruken i byrommet og den fysiske kontakten med vannet. Det kommer også frem tydelige forskjeller på de ulike typene byrom. I en park med strand og gressplener helt ned til vannflaten, brukes vannet mer aktivt, og har en større andel av rekreasjonsaktiviteter enn områder med høye bryggekanter og plasser med flere meter ned til vannet.

Kilder

- Abrams, P. (2000). *Water in religion*. Tilgjengelig fra: <http://www.africanwater.org/religion.htm> (lest 07.04.2011).
- Andersen, S. (1997). *Case-studier og generalisering: forskningsstrategi og design*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Arntzen, J. G. (2007). *Oslo i endring*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Berg, A. (2011). *Landets dyreste leilighet - For 38 millioner kan du fiske fra balkongen: klikk.no*. Tilgjengelig fra: <http://www.klikk.no/bolig/article662940.ece> (lest 08.04.2011).
- Bettum, O. og Lillebye, E. (1998). *Oslo: Byens liv - gaten som sosial arena*. Oslo: Statens vegvesen.
- Briggs, J. (2006). *The History of the River Thames*. Tilgjengelig fra: <http://www.riverthames.co.uk/history.htm> (lest 22.03.11).
- Bruun, M. (1987). *Hagekunstens historie*. Ås: Institutt for landskapsarkitektur.
- City of New York, Bloomberg, M. R. (2011). *Waterfront Action Agenda - Transforming New York City's Waterfront*. New York City. Tilgjengelig fra: <http://www.nycedc.com/ProjectsOpportunities/CurrentProjects/Citywide/WaterfrontVisionAndEnhancementStrategy/Documents/WAVESActionAgenda.pdf> (lest 11.04.2011).
- Damsgaard, V. (2011). *Ny silokai for 2,9 milliarder*. Kristiansand: Fædrelandsvennen. Tilgjengelig fra: <http://www.fvn.no/lokalt/kristiansand/article841857.ece> (lest 20.04.2011).
- Danielsen R., Dyrvik S., Grønlie T., Helle K. og Hovland E. (1991). *Grunntrekk i norsk historie - fra vikingtid til våre dager*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Drammen havn (2006). *Historie: drammenhavn.no*. Tilgjengelig fra: http://drammenhavn.no/index.php/havnebyen/index_enkeltsak/historie/ (lest 21.03.11).
- Dreiseitl, H. (2005). Water is universal. I: Herbert Dreiseitl, D. G. (red.) *New Waterscapes: Planning, Building and Designing with Water*. Basel: Birkhäuser.
- Ectp-ceu (2008). *The 7th European Urban and Regional Planning Awards 2008*. Brussel: European Council of Spatial Planners. Tilgjengelig fra: <http://www.ceu-ectp.eu/index.asp?Recherche=1&ID=114&SearchCat=drammen> (lest 16.02.11).
- Ek, B. (2008). *Handel med salt og trelast*: Historieboka.no. Tilgjengelig fra: http://www.historieboka.no/Modules/historiebok_tidsepoke_tema.aspx?ObjectType=Category&Variant=Article&Category.ID=1380 (lest 21.03.11).
- Enger A. og Drammen kommune. (2011). *Elvebyen Drammen*. Tilgjengelig fra: [http://www.ntfk.eventweb.no/NTEVENT/stedetsomomdommebygger.nsf/DocsB/82AE0FA900BAA284C12575CB002CDCE3/\\$FILE/090908%20Drammen_Arne%20Enger.pdf](http://www.ntfk.eventweb.no/NTEVENT/stedetsomomdommebygger.nsf/DocsB/82AE0FA900BAA284C12575CB002CDCE3/$FILE/090908%20Drammen_Arne%20Enger.pdf) (lest 21.04.2011).
- finn.no. (2011). *Eneboligfølelse ytterst på Tjuvholmen - Frontleilighet med Panoramautsikt!* Oslo. Tilgjengelig fra: <http://www.finn.no/finn/realestate/homes/object?finnkode=26646697> (lest 08.04.2011).
- Fjordbyen (2010). *Sydhavna*. Oslo: Oslo kommune. Tilgjengelig fra: <http://www.prosjekt-fjordbyen.oslo.kommune.no/delomrader/article18822-5743.html> (lest 18.03.11).
- Friluftsetaten (2009). *Håøya - den største øya i Indre Oslofjord*. Oslo: Oslo kommune. Tilgjengelig fra: http://www.friluftsetaten.oslo.kommune.no/strandsonen_oyene_/haoya/ (lest 17.03.11).
- Gehl, J. (1980). *Livet mellom husene*. København: Universitetsforlaget.

- Geiger, W. F. (2005). Think global, act local. I: Herbert Dreiseitl, D. G. (red.) *New Waterscapes: Planning, Building and Designing with Water*. Basel: Birkhäuser.
- Granerud, K. M. (2011, 18.03.). "Strandplaner" til 19 mrd. *Finansavisen*.
- Hellevik, O. (1999). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hunt, J. D. (2000). *Greater perfections - the practice of garden theory*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ipsen, D. (2005). Towards a new water culture. I: Herbert Dreiseitl, D. G. (red.) *New Waterscapes: Planning, Building and Designing with Water*. Basel: Birkhäuser.
- Jansen H. L. og Kapelrud A. S. (2011). *Livets vann - hellig vann*. Store Norske Leksikon. Tilgjengelig fra: http://www.snl.no/livets_vann/hellig_vann (lest 07.04.2011).
- Jenssen, H. L. (2008). *Helt Piano*. Oslo: Dagbladet. Tilgjengelig fra: <http://www.dagbladet.no/magasinet/2008/05/18/535357.html> (lest 20.04.2011)
- Juliussen, M. (2011). *Overrasket over boligprisene*. Oslo: dittOslo. Tilgjengelig fra: <http://dittoslo.no/bolig-i-oslo/overrasket-over-boligprisene-1.6076669> (lest 30.03.2011).
- kaldnes.no. (2011). *Området - et godt sted å være*. Tønsberg. Tilgjengelig fra: <http://www.kaldnes.no/> (lest 18.04.2011).
- Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. *Journal of Environmental Psychology*, 15: 169-182.
- Kellert S.R., Wilson E. O. (1993). *The Biophilia Hypothesis*. Washington DC: Island Press.
- Lier kommune. (2009). *Lierstranda blir fjordby*. Tilgjengelig fra: <http://www.lier.kommune.no/templates/Page.aspx?id=2572> (lest 12.04.2011).
- Larsen, A. (2005). *Spår høyere boligpriser på Tjøme*. Nøtterøy: Øyene. Tilgjengelig fra: <http://www.oyene.no/nyheter/article1829266.ece> (lest 30.03.2011).
- Løveid, B. M. (juryleder) (2004). *Vegdirektørens pris - Drammen 2004*: Statens vegvesen. Tilgjengelig fra: <http://www.vegvesen.no/attachment/58731/binary/3070> (lest 16.02.11).
- Mroue, H. (2006). *Paris from \$95 a Day*. 10 utg. Hoboken: Wiley Publishing, Inc. Tilgjengelig fra: http://books.google.no/books?id=rz8urBok_9AC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false.
- Narud Stokke Wiig (2008). *Nyhavna 2030 - Fra visjon til virkelighet*. Tilgjengelig fra: http://www.adressa.no/multimedia/archive/01053/Nyhavna_2030_-_Fra_1053131a.pdf (lest 17.04.2011).
- New York City Department of City Planning (2011). *Vision 2020 - New York City comprehensive waterfront plan*. New York. Tilgjengelig fra: <http://www.nyc.gov/html/dcp/html/cwp/index.shtml> (lest 11.04.2011).
- Nordh, H. (2010). *Restorative components of small urban parks*. PhD. Ås: UMB, ILP.
- NTB/Dagens Næringsliv (2002). *Bystyret valgte Utsyn på Tjuvholmen*. Tilgjengelig fra: <http://www.dn.no/arkiv/article39785.ece> (lest 20.04.2011).
- NTB/NRK (2011). *USAs gjeld er på over 14 billioner dollar*. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/okonomi/1.7449879> (lest 11.04.2011).
- Olsen, T. (2009). *Krangler om Barcode-båtene* Oslo: Aftenposten. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/nyheter/oslo/article2976349.ece> (lest 17.03.11).
- Plan- og bygningsetaten (2002). *Tjuvholmen, gnr 210, bnr 12 - Prinsippsak om to byutviklingsforslag*. Oslo: Oslo kommune. Tilgjengelig fra: <http://www.plan-og-bygningsetaten.oslo.kommune.no/getfile.php/Plan-%20og%20bygningsetaten/Internett/Dokumenter/dokument/planer/tjuvholmen.pdf> (lest 20.04.2011).

- Plan- og bygningsetaten (2003). *Nationaltheatret kollektivknutepunkt - Reguleringsforslag til bystyret*. Oslo: Oslo kommune.
- Plan- og bygningsetaten (2008). *Fjordbyplanen*. Oslo kommune.
- Rogers, E. B. (2001). *Landscape design - A cultural and architectural history*. New York: Harry N. Abrams Inc.
- Rom Eiendom, Grenland Havn og Skien kommune. (2010). Arkitektkonkurranse for Skien Brygge - Juryens kritikk november 2010. Skien.
- Røde, G. (1998). *Rådhusplassen - Byens festplass?* Oslo: Oslo kommune - byarkivet. Tilgjengelig fra: <http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/tobias/tobiasartikler/t1986.htm> (lest 18.04.2011).
- Schwenk, W. (2005). Water as an open system. I: Herbert Dreiseitl, D. G. (red.) *New Waterscapes: Planning, Building and Designing with Water*. Basel: Birkhäuser.
- silokaia.no. (2011). *Silokaia*. Tilgjengelig fra: <http://www.silokaia.no/silokaia.html> (lest 20.04.2011).
- sorenga.no. (2011). *Leilighetene*. Oslo. Tilgjengelig fra: <http://www.sorenga.no/c-12-Leilighetene.aspx> (lest 08.04.2011).
- SSB (2011). *03 Oslo. Folkemengde 1. januar og endringer i året*. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhist/tabeller/tab/03.html> (lest 05.05.2011).
- Thuesen, N. P. (2010). *Historien om Oslo*. Oslo: Forlaget Historie & Kultur AS.
- Tiller, H. (2011). *Ga grønt lys for nye Nyhavna*. Trondheim. Tilgjengelig fra: <http://www.adressa.no/nyheter/trondheim/article1574624.ece> (lest 17.04.2011).
- tjuvholmen.no. (2011). *Boligvelger*. Oslo. Tilgjengelig fra: <http://tjuvholmen.no/default.aspx?aid=9071588> (lest 08.04.2011).
- Tvedt, K. A. (red.). (2010). *Oslo byleksikon*. 5 utg. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Tvedt, T. (2011). *Vann - reiser i vannets fortid og fremtid*. Oslo: Kagge Forlag AS.
- Ulrich, R. S. (1993). Biophilia, Biophobia and Natural Landscapes. I: Stephen R. Kellert, E. O. W. (red.) *The Biophilia Hypothesis*, s. 73-137. Washington DC: Island Press.
- Valvik, V. (2007). Sjøfrontutvikling og strandsonen. I: *Stemmer om Fjordbyen*. Oslo.
- Woodward, R. (2005). Water in landscape. I: Herbert Dreiseitl, D. G. (red.) *New Waterscapes: Planning, Building and Designing with Water*. Basel: Birkhäuser

Foto og illustrasjoner

Alle fotografier er forfatterens egne, med unntak av bildene på side:

22: www.oslobilder.no

25: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/37/Byggingen_av_R%C3%A5dhuset_Oslo.jpg

27: Enger A. og Drammen kommune. (2011). *Elvebyen Drammen*.

32: www.gardenvisit.com/blog/2009/03/10/re-creation-of-the-worlds-oldest-garden-design-in-egypt

33: wikipedia.com – Nishat Bagh

34: wikipedia.com – Ryoan-ji

37: Port Grimaud fra <http://www.worldarchitecture.org/internal/content/building-image-pages.asp?ID=157&bimg=49850.jpg&bname=Port-Grimaud>

41: www.nyc.gov/html/dcp/html/cwp/index

42: lierposten.no/nyheter/slik-kan-fjordbyen-bli-1.6018691

43: [www.adressa.no/multimedia/archive/01053/Nyhavna - Europas_1053130a.pdf](http://www.adressa.no/multimedia/archive/01053/Nyhavna_-_Europas_1053130a.pdf)

45: www.silokaia.no/egne/luftperspektiv1illustrertendret.jpg

62: <http://www.plan-og-bygningsetaten.oslo.kommune.no/fjordbyen/>

63: Oslo kommune, Fjordbyplanen: <http://www.prosjekt-fjordbyen.oslo.kommune.no/losartikler/article114332-14298.html>

67: <http://www.noblad.no/nyheter/et-eksempel-pa-gronn-utvikling-1.5956844>

68: <http://oslopuls.aftenposten.no/shopping/article498203.ece>

71: <http://www.tjuvholmen.no/?aid=9071588>

75: <http://dt.no/arkiv/fra-parkering-til-park-1.3199369?startdate=01.03.2010>

Alle kartene er hentet fra Googles karttjenste, maps.google.com, og senere behandlet av forfatteren.

Vedlegg 1: Intervjuguider

Oslo, Fjordbyen:

Navn, stilling, rolle/tilknytning?

Hva er deres strategi i forhold til utvikling av byrom ved sjøkanten?

Tror du beliggenheten ved vannet har noen betydning for bruken og hvem som bruker det, eller har design/utforming og tilbud i nærheten det meste å si?

På hvilken måte har vannet betydning?

Tiltrekkes mennesker av vann generelt, som i dammer, brekker, fontener, osv? Hvorfor det tror du og på hvilken måte?

Hva må til for å skape et godt byliv i et byrom ved sjøkanten i forhold et byrom inne i bykjernen (på land)?

Hva med forskjeller på sommer-/vinterbruk i byrom ved sjøen og på land?

Tror du slike sjønære plasser bør inneholde andre elementer enn et tradisjonelt byrom inne i byen for å fungere som et godt byrom?

Er Aker Brygge og Rådhusplassen idealplasser for byrom ved sjøen, eller er det nye tankeganger som gjelder i dag?

Er det et mål at hele sjøkanten i Oslo sentrum skal være tilgjengelig for alle?

Oslo, Tjuvholmen:

Navn, stilling, rolle/tilknytning?

Var sjøen en viktig faktor da dere skulle planlegge og utforme byrommene på Tjuvholmen, eller kunne disse rommene passet like godt på f.eks. Grünerløkka?

Tror du beliggenheten ved vannet har noen betydning for bruken og hvem som bruker det, eller har design/utforming og tilbud i nærheten det meste å si?

På hvilken måte har vannet betydning?

Noen spesiell fremgangsmåte ved å lage slike byrom ved sjøen?

Hva håper dere byrommene på Tjuvholmen vil bli brukt til?

Forskjellig bruk i de ulike rommene?

Hva må til for å skape et godt byliv i et byrom ved sjøkanten i forhold et byrom inne i bykjernen (på land)?

Tror du slike sjønære plasser bør inneholde andre elementer enn et tradisjonelt byrom inne i byen for å fungere som et godt byrom?

Har Aker Brygge vært et forbilde for Tjuvholmen når det gjelder byrom, eller er det nye tankeganger som gjelder i dag?

Drammen, Elveparken:

Navn, stilling, rolle/tilknytning?

Til Knut Selberg: Har dere tegnet hele området lang elva fra bybroa (ved Bragernes torg) til Drammensbroa (E18)?

Hva er deres strategi i forhold til utvikling av byrom ved sjøkanten?

Tror du beliggenheten ved vannet har noen betydning for bruken og hvem som bruker det, eller har design/utforming og tilbud i nærheten det meste å si?

På hvilken måte har vannet betydning?

Hva må til for å skape et godt byliv i et byrom ved sjøkanten i forhold et byrom inne i bykjernen (på land)?

Tror du slike sjønære plasser bør inneholde andre elementer enn et vanlig byrom inne i byen for å fungere som et godt byrom?

Hva med forskjeller på sommer-/vinterbruk i forhold til byrom ved sjøen og på land?

Hvorfor tror du Elveparken har blitt så populær?

Hva brukes Elveparken mest til? (Turer, rekreasjon, treffe andre, spise/drikke, kulturopplevelser, transportetappe på vei fra A til B).

Var det deres mål med parken?

Hvordan brukes parken gjennom døgnet og året?

Er parken tilgjengelig for alle som ønsker å oppholde seg der? (universell utforming, osv)

Har det vært noen kritikk av resultatet, i så fall hva?

Noe *dere* ikke var fornøyd med?

Hadde/har dere noen forbilder i andre prosjekter eller byer? Hvilke?

Vedlegg 2: Spørreundersøkelse om bruken av byrom ved sjøen (Oslo)

Undersøkelsen tar ca. 3 minutter og du som svarer er anonym. Besvares med kryss i rutene. Svarene vil bli brukt i en masteroppgave i landskapsarkitektur.

1. Alder:

2. Kjønn: Mann Kvinne

3. Bosted: Mindre enn 500 meter herfra I Oslo, men lenger herfra enn 500 m

Annet sted i Norge Utenfor Norge

4. Hva er ditt ærend i Oslo? Bor her Jobb Turist Annet

5. Hva synes du er viktig med en plass/byrom ved sjøen, for at du skal bruke det?

(i motsetning til et torg/plass midt i byen)

	Svært viktig	Viktig	Nøytral	Lite viktig	Ikke viktig	Vet ikke
Andre tilbud og varer						
Åpenhet						
Sjøutsikt						
Sjølyd						
Sjølukt						

6. Hvor viktig er følgende punkter for at du bruker dette byrommet?

	Svært viktig	Viktig	Nøytral	Lite viktig	Ikke viktig	Vet ikke
Nærhet til sjøen						
Mulighet for shopping						
Serveringsmuligheter						
Kulturtilbud i nærheten						
Mulighet for å sitte						
Arkitektur/kunst/gateutforming						
Vann i fontener/vannspeil						
Grønnstruktur						
Tilgjengelighet og fremkommelighet						
Andre mennesker/godt byliv						
Plassens navn og rykte						

7. Når du bruker denne plassen, hvor ofte bruker du det til...

	Svært ofte	Ofte	Noen ganger	Sjelden	Svært sjelden	Aldri	Vet ikke
Å treffe andre mennesker							
Rekreasjon							
Shopping							
Spise/drikke							
Kulturopplevelser/musikk							
Passerer stedet på vei til et annet sted							
Annet							

Takk for hjelpen!

Spørreundersøkelse om bruken av parker og byrom ved vannet

(Drammen)

Undersøkelsen tar ca. 3 minutter og du som svarer er anonym. Besvares med kryss i rutene. Svarene vil bli brukt i en masteroppgave i landskapsarkitektur.

1. Alder:

2. Kjønn: Mann Kvinne

3. Bosted: Mindre enn 500 meter herfra I Drammen, men lenger herfra enn 500 m

Annet sted i Norge Utenfor Norge

4. Hva er ditt ærend i Drammen? Bor her Jobb Turist Annet

5. Hva synes du er viktig med en park/byrom ved vannet, for at du skal bruke det?

(i motsetning til en park/plass midt i byen)

	Svært viktig	Viktig	Nøytral	Lite viktig	Ikke viktig	Vet ikke
Andre tilbud og varer						
Åpenhet						
Sjøutsikt						
Sjølyd						
Sjølukt						

6. Hvor viktig er følgende punkter for at du bruker dette byrommet?

	Svært viktig	Viktig	Nøytral	Lite viktig	Ikke viktig	Vet ikke
Nærhet til vannet						
Mulighet for shopping i nærheten						
Serveringsmuligheter						
Kulturtilbud i nærheten						
Mulighet for å sitte						
Arkitektur/kunst/gateutforming						
Grønnstruktur						
Tilgjengelighet og fremkommelighet						
Andre mennesker/godt byliv						
Stedets navn og rykte						

7. Når du bruker denne plassen, hvor ofte bruker du den til...

	Svært ofte	Ofte	Noen ganger	Sjelden	Svært sjelden	Aldri	Vet ikke
Å treffe andre mennesker							
Rekreasjon							
Shopping							
Spise/drikke							
Kulturopplevelser/musikk							
Passerer stedet på vei til et annet sted							
Annet							

Takk for hjelpen!

